

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ
НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 10 (262)

Одеса – 2018

*Науковий вісник Одеського національного економічного університету.
2018. 10 (262). ISSN 2409-9260 (Print) ISSN 2415-3869 (Online).doc*

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2018. – № 10 (262). – 270 с. – Мови: укр., рос., англ.

Збірник наукових праць «Науковий вісник Одеського національного економічного університету» заснований у 1994 р. Друковане наукове фахове видання

Засновник і видавець збірника наукових праць – Одеський національний економічний університет

Затверджено до друку Вченою радою Одеського національного економічного університету. **Протокол № 1 від 30 серпня 2013 р.**

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – **серія КВ № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р.** (перереєстрація).

Періодичність видання – 10-12 разів на рік.

Мова видання – українська, англійська та російська.

Збірник включено до оновленого «*Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук*» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Індексування і реферування:

Реферативна база даних «Україніка наукова»,
Український реферативний журнал «Джерело»,
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,
Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru,
Google Scholar

Польська наукова бібліографія

Social Science Open Access Repository

Всеросійська база повнотекстових наукових публікацій «Порталус»

Електронний архів Одеського національного економічного університету.

Збірник включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (ПІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ
тел.: (0487) 32-77-95
E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

*Науковий вісник Одеського національного економічного університету.
2018. 10 (262). ISSN 2409-9260 (Print) ISSN 2415-3869 (Online).doc*

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF
UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG
SCIENTISTS**

SCIENTIFIC BULLETIN

№ 10 (262)

Odessa - 2018

Collection of scientific papers «Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University»

Printed scientific specialized edition

Founder – Odessa National Economic University

The collection of scientific works "Scientific herald" was registered by the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine as of January 26, 2011, No. 1-05 / 1 as a scientific publication on economic sciences, dated February 23, 2011, No. 1-05 / 2 as a scientific publication on political sciences.

Approved by the Academic Council of the Odessa National Economic University. Protocol № 1 from August 30, 2013

Certificate of state registration of print mass media – KB № 20991-10791PIP от 18.08.2014

Frequency of output – 10-12 times a year.

Language of publication – Ukrainian, English and Russian.

Bulletin is licensed as academic, professional journal: «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (№ 241, issued 09.03.2016)

Included in the scientific data base Russian Scientific Citation Index (RINC) under the agreement No. 428-07 / 2014 dated July 18, 2014 - http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Contacts of Editorial and publisher:

65082 Ukraine, Odessa,

Preobrazhenska st., 8, ONEU, of. 317

Ukraine

(+38067) 5595764

n.visnik.oneu@ukr.net

© Odessa National Economic University

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 2 від 30 жовтня 2018 р.

Головний редактор: **Балджи Марина Дмитрівна** – д.е.н., професор, Одеський національний економічний університет

Заступник головного редактора: **Рябіка Володимир Леонідович** – к.політ.н., Голова Українського національного комітету молодіжних організацій

Ректор Одеського національного економічного університету: **Звєряков Михайло Іванович** – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України

Проректор Одеського національного економічного університету: **Ковальов Анатой Іванович** – д.е.н., професор

Науковий редактор: **Нездоймінов Сергій Георгійович** – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

Технічний редактор: **Гейко Людмила Михайлівна** – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

I. Економічні науки	II. Політичні науки	III. Історичні науки
Амбрози Маріан Маріанович – проректор, Вища Школа Міжнародного Бізнесу (Словацька Республіка)	Кармазіна Марія Степанівна – д.політ.н., професор (Україна)	Гончарук Тарас Григорович – д.істор.н., професор (Україна)
Волохова Ірина Семенівна – д.е.н., доцент (Україна)	Коваль Ігор Миколайович – д.політ.н., професор (Україна)	Демін Олег Борисович – д.істор.н., професор (Україна)
Єрмакова Ольга Анатоліївна – к.е.н., доцент (Україна)	Маслов Юрій Костянтинович – д.політ.н., професор (Україна)	Панчук Май Іванович – д.істор.н., професор (Україна)
Зборіна Ірина Михайлівна – к.е.н., доцент, Поліський державний університет (Республіка Білорусь)	Мілова Марія Іллівна – д.політ.н., професор (Україна)	Солдатенко Валерій Федорович – д.істор.н., професор (Україна)
Карпов Володимир Анатолійович – к.е.н., доцент (Україна)	Пахарєв Анатолій Дмитрович – д.політ.н., професор (Україна)	Стьопін Анатолій Опанасович – д.істор.н., професор (Україна)
Кетнер Карл Карлович – доктор економіки, професор Банківської вищої школи бізнесу і фінансів (Латвійська Республіка)	Пойченко Анатолій Михайлович – д.політ.н., професор (Україна)	Хмарський Вадим Михайлович – д.істор.н., професор (Україна)
Коваленко Вікторія Володимирівна – д.е.н., професор (Україна)	Попков Василь Васильович – д.філософ.н., професор (Україна)	Щербіна Надія Федорівна – к.е.н., доцент (Україна)
Литовченко Ірина Львівна – д.е.н., професор (Україна)		
Маркс-Бельська Рената – Phd, Вармінський та Мазурський університети в Ольштині (Республіка Польща)		
Божянінова Маріана – д.е.н., професор, проректор з освіти Академії економіки ім. Д.С. Тсенова, м. Свиштов (Республіка Болгарія)		
Меджибовська Наталія Семенівна – д.е.н., професор (Україна)		
Семенова Валентина Григорівна – д.е.н., професор (Україна)		
Совік Людмила Єгорівна – д.е.н., доцент, професор (Республіка Білорусь)		

Editorial board

The editorial board has been approved by the Academic Council of the Odessa National Economic University. Minutes № 2 dated October 30, 2018

*Editor-in-Chief: **Baldzhy M. D.** – Doctor of Economics, Professor at the Department of Economics*

*Deputies of Editor-in-Chief: **Ryabika V. L.** – Candidate of Political Science (Ukraine)*

*Executive Secretary: **Geiko L. M.** – Candidate of Economics, Assistant Professor (Ukraine)*

*Scientific editor: **Nezdoyminov S. G.** – Candidate of Economics, Assistant Professor (Ukraine)*

I. Economics sciences	II Political sciences	III Historical sciences
Ambrozy Marian M. – PhDr., CSc. Vice-Rector for Science, Research and International Relations, Higher School of International Business (Slovak Republic)	Ambrozy Marian M. – PhDr., CSc. Vice-Rector for Science, Research and International Relations, Higher School of International Business (Slovak Republic)	Goncharuk T. G. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)
Zveryakov M.I. – Doctor of Economics, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine (Ukraine)	Karmazina M.S. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)	Demin O.B. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)
Kovalev A.I. – Doctor of Economics, Professor (Ukraine)	Koval' I.M. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)	Panchuk M.I. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)
Volokhova I. S. – Doctor of Economics, Associate Professor (Ukraine)	Maslov Y. K. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)	Soldatenko V.F. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)
Ermakova O. A. – Candidate of Economic Science, Associate Professor (Ukraine)	Milova M.I. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)	Stepin A.O. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)
Zborina I. M. – PhD (Economic Sciences), Dean of the Faculty, Polessky state university (Republic of Belarus)	Paharev A.D. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)	Khmarskyi V.M. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine)
Karпов V.A. – Candidate of Economics, Assistant Professor (Ukraine)	Poychenko A.M. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)	Shcherbina N.F. – Candidate of Historical Science, Assistant Professor (Ukraine)
Ketners Karllis K. – Doctor of Economics, Professor, BA School of Business and Finance (Latvia)	Popkov V. V. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)	
Kovalenko V. – doctor of sciences, professor (Ukraine)		
Litovchenko I. – Doctor of Economics, Professor (Ukraine)		
Marks-Bielska R. – Phd, University of Life Sciences in Wroclaw, University of Warmia and Mazury (Poland)		
Bozhinova M.V. – Vice Rector for Education D.A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov Business or sector Higher education, Svishtov (Bulgaria)		
Medzhibovskaya N. S. - Doctor of Economics, Professor (Ukraine)		
Semenova V. G. - Doctor of Economics, Professor (Ukraine)		
Sauvik Lyudmila E. – Doctor of Economics, Associate Professor (Republic of Belarus)		

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Артемов Владислав, Бахчеван Евеліна, Данько Тамара Тенденції розвитку електронної комерції в Україні.....	13
Вдовічен Анатолій Визначення та особливості управління структурними диспропорціями трудової сфери України в умовах інклюзивного розвитку.....	36
Гудзь Тетяна Стратегія управління фінансовою рівновагою підприємства....	70
Кобець Віталій Поведінковий механізм прийняття фінансових рішень в електронних аукціонах.....	85
Корольков Владислав, Березовська Олена, Литвин Катерина Впровадження концепції безперервного вдосконалення як форма реалізації потенціалу знань людського капіталу.....	104
Кравченко Віра, Бандура Олександра Роль корпоративної культури підприємства в концепції організаційних змін.....	120
Ларін Ігор, Карпенко Юлія Формування методичного підходу до управління результативністю діяльності підприємств.....	146
Орлов Євген Моментний підхід до опису динаміки цін акцій.....	161
Слатвінська Марина Методологічний інструментарій дослідження фіскальної політики держави.....	178
Слободяник Юлія Вплив механізму компенсацій за безкоштовний проїзд пільгових категорій громадян на фінансові результати підприємств міського пасажирського транспорту.....	206
Сохраньова Анастасія, Сілічева Наталія Оцінка конкурентоспроможності Одеського регіону в умовах глобалізації.....	221

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Гришина Катерина

Особливості революції Італії з Австрійською імперією 1848 – 1849 років у висвітленні часопису «Вісник Європи».....**235**

Остацук Віра

Предпосылки открытия высших учебных заведений в период румынской администрации (1941-1944 гг.).....**254**

НАШІ АВТОРИ.....**267**

CONTENTS

ECONOMIC SCIENCES

<i>Artemov Vladislav, Bahchevan Evelina, Danko Tamara</i> Trends of electronic ommerce development in Ukraine.....	13
<i>Vdovichen Anatolii</i> Determination and peculiarities of management of structural disproportions of the labor sphere of Ukraine in the conditions of inclusive development.....	36
<i>Gudz Tetiana</i> Strategy of managing the financial equilibrium of the enterprise....	70
<i>Kobets Vitaliy</i> Behavioral mechanism of financial decisions making in electronic auctions.....	85
<i>Korolkov Vladyslav, Berezovska Olena, Lytvyn Kateryna</i> Implementation the continuous improvement concept as a form of realization the human capital knowledge potential.....	104
<i>Kravchenko Vira, Bandura Alexandra</i> The role of corporate culture of the enterprise in the concept of organizational changes.....	120
<i>Larin Igor, Karpenko Julia</i> Formation of methodical approaches to managing the performance of enterprises activity.....	146
<i>Orlov Evgeniy</i> Moment approach to the descriptin of dynamic of stock price.....	161
<i>Slatvinska Maryna</i> Methodological instrument for the study of the fiscal policy of the state..	178
<i>Slobodyanik Yulia</i> Influence of the mechanism of compensation for the free transport of the citizens entitled to the benefits on the financial result of the urban passenger transport enterprises.....	206
<i>Sokhraniova Anastasiia, Silichieva Nataliya</i> Estimation of competitiveness of the Odessa region in the conditions of globalization.....	221

HISTORICAL SCIENCES

Gryshyna Kateryna

Peculiarities of the revolution of Italy with the Austrian empire of
1848 – 1849 in the illumination of the journal "Vestnik of
Evrope".....235

Ostashchuk Vira

Prerequisites for the opening of higher education institutions during
the romanian administration(1941-1944).....254

AUTHORS.....267

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Артемов Владислав, Бахчеван Эвелина, Данько Тамара Тенденции развития электронной коммерции в Украине.....	13
Вдовичен Анатолий Определение особенностей управления структурными диспропорциями трудовой сферы Украины в условиях инклюзивного развития.....	36
Гудзь Татьяна Стратегия управления финансовым равновесием предприятия.....	70
Кобец Виталий Поведенческий механизм принятия финансовых решений в электронных аукционах.....	85
Корольков Владислав, Березовская Елена, Литвин Екатерина Внедрение концепции непрерывного улучшения как форма реализации потенциала знаний человеческого капитала.....	104
Кравченко Вера, Бандура Александра Роль корпоративной культуры предприятия в концепции организационных изменений.....	120
Ларин Игорь, Карпенко Юлия Формирование методических подходов к управлению результативности деятельности предприятий.....	146
Орлов Евгений Моментный подход к описанию динамики цен акций.....	161
Слатвинская Марина Методологический инструментарий исследования фискальной политики государства.....	178
Слободяник Юлия Влияние механизма компенсаций за бесплатный проезд льготных категорий граждан на финансовые результаты предприятий городского пассажирского транспорта.....	206

Сохранёва Анастасия, Силичева Наталья

Оценка конкурентоспособности Одесском регионе в условиях глобализации.....**221**

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

Гришина Екатерина

Особенности революции Италии с Австрийской империей 1848 –1849 годах в освещении журнала «Вестник Европы».....**235**

Остащук Вера

Предпосылки открытия высших учебных заведений в период румынской администрации (1941-1944 гг.).....**254**

НАШИ АВТОРЫ.....**267**

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 656.82+658.5+331
JEL Classification: F190

Артемов Владислав, Бахчеван Евеліна, Данько Тамара

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті досліджено сучасний стан і тенденції розвитку електронної комерції в Україні. Визначено взаємозв'язок розвитку і поширення Internet-технологій та онлайн-торгівлі. Проаналізовано стан товарообігу послуг та товарів в сегменті маркетплейсів, що є лідерами в українському Internet-просторі на сучасному етапі. Сформульовано актуальні напрямки розвитку електронної комерції на прикладі найуспішніших за останні роки торгових онлайн-майданчиків. Наведено види аналізу швидкості доставки вантажів та поштових відправлень. Швидкість доставки є одним з основних критеріїв якості послуг поштово-логістичної компанії. Використання засобів комунікації, техніки обробки поштових відправлень, різних транспортних моделей, у тому числі таких, які залежать від тарифів на перевезення та доставку, призводить до різноманітності показників часу виконання замовлень.

Простежено напрямки розвитку та впровадження технології блокчейн в Україні в електронному урядуванні, електронному бізнесі. Дослідженнями теоретичних основ електронної комерції та особливостями розвитку електронної комерції в Україні цікавилися вітчизняні і зарубіжні науковці. Питання впровадження блокчейн-технологій у сферу бізнес-структури, публічного управління широко обговорюються серед політиків, юристів, фахівців галузі інформаційних та

телекомунікаційних технологій, державного управління. Автори проаналізували публікації в розрізі основних понять електронної комерції, блокчейн-технології у сфері бізнес-структури, публічного управління. Сайтам компаній, що займаються електронною торгівлею запропоновано звернути увагу на використання блокчейн-технології. Технологія блокчейн може застосовуватися для вирішення таких завдань, як спільний контроль над системою, надійна синхронізація даних, захист від підміни даних в результаті атак. Найбільше блокчейн підходить для обліку активів і прав власності. Впровадження блокчейн використовує електронні контракти, що призводить до зменшення кількості паперових угод, відсутності посередників, запобігає «відмиванню грошей».

Висвітлено основні проблеми і причини, що сповільнюють розвиток електронної комерції в Україні. Наведено ідеї щодо розвитку і удосконалення вітчизняного ринку електронної комерції.

Ключові слова: електронна комерція, інтернет-маркетинг, швидкість доставки, просування товарів, тенденції розвитку, технологія блокчейн, електронне урядування.

Артемов Владислав, Бахчеван Эвелина, Данько Тамара

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ В УКРАИНЕ

В статье исследовано современное состояние и тенденции развития электронной коммерции в Украине. Определена взаимосвязь развития и распространения Internet-технологий и онлайн-торговли. Проанализировано состояние товарооборота услуг и товаров в сегменте маркетплейсов, которые являются лидерами в украинском Internet-пространстве на современном этапе. Сформулированы актуальные направления развития электронной коммерции на примере самых успешных за последние годы торговых онлайн-площадок. Приведены виды анализа скорости доставки грузов и почтовых отправок. Скорость доставки является одним из основных

критериев качества услуг почтово-логистической компании. Использование средств коммуникации, техники обработки почтовых отправок, различных транспортных моделей, в том числе таких, которые зависят от тарифов на перевозку и доставку, приводит к разнообразию показателей времени выполнения заказов.

Прослежены направления развития и внедрения технологии блокчейн в Украине в электронном управлении, электронном бизнесе. Исследованиями теоретических основ электронной коммерции и особенностями развития электронной коммерции в Украине интересовались отечественные и зарубежные ученые. Вопрос внедрения блокчейн-технологий в сферу бизнес-структуры, публичного управления широко обсуждается среди политиков, юристов, специалистов в области информационных и телекоммуникационных технологий, государственного управления. Авторы проанализировали публикации в разрезе основных понятий электронной коммерции, блокчейн-технологии в сфере бизнес-структуры, публичного управления. Сайтам компаний, занимающихся электронной торговлей предложено обратить внимание на использование блокчейн-технологии. Технология блокчейн может применяться для решения таких задач, как общий контроль над системой, надежная синхронизация данных, защита от подмены данных в результате атак. Больше всего блокчейн подходит для учета активов и прав собственности. Внедрение блокчейн использует электронные контракты, приводит к уменьшению количества бумажных сделок, отсутствию посредников, предотвращает «отмывание денег».

Освещены основные проблемы и причины, замедляющие развитие электронной коммерции в Украине. Приведены идеи по развитию и совершенствованию отечественного рынка электронной коммерции.

Ключевые слова: электронная коммерция, интернет-маркетинг, скорость доставки, продвижение товаров, тенденции развития, технология блокчейн, электронное управление.

Artemov Vladislav, Bahchevan Evelina, Danko Tamara

TRENDS OF ELECTRONIC COMMERCE DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article investigates the current state and trends of e-commerce development in Ukraine and the relationship between the development and distribution of Internet-technologies and online trade. In this article it is analyzed the state of the goods and services trade turnover in the segment of marketplaces, which are currently the leaders in the Ukrainian Internet-space. The most effective trends of e-commerce development are formulated on the example of the most successful online trading platforms in recent years. Analysis of the speed of goods delivery and shipping are given. The speed of delivery is one of the main criteria for the quality of the postal logistics company services. The use of communication tools, mail processing techniques, and various transport models, including those that depend on the transportation and delivery tariffs, leads to a variety of indicators of the orders` delivery time.

The development and introduction of blockchain technology in Ukraine in e-government, e-business are outlined. Domestic and foreign scientists were interested in the research of the theoretical foundations of e-commerce and the features of the e-commerce development in Ukraine. The issue of introducing blockchain technologies into the business structure, public administration is widely discussed among politicians, lawyers, information and telecommunication technologies specialists, and public administration. The authors analyzed publications in the context of the basic concepts of e-commerce, blockchain technology in the scope of business structure, public administration. The companies that deal with e-commerce are invited to pay attention to the use of blockchain technology in the websites. The blockchain technology can be used to solve such tasks as general control over the system, reliable data synchronization, protection against data substitution as a result of attacks. The blockchain is most suitable for accounting of assets and property rights. The introduction of the blockchain will lead to the use of electronic contracts, that will decrease the number

of paper transactions, will eliminate the intermediaries, prevent money laundering

The main reasons for the problems hindering the development of e-commerce in Ukraine are highlighted. The idea of developing and improving the e-commerce market in Ukraine is proposed.

Key words: e-commerce, internet marketing, product promotion, delivery speed, development trends, blockchain technology, e-government.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)-13-35

Постановка проблеми. Електронна комерція (e-commerce) на сучасному етапі стала одним з найперспективніших напрямків бізнесу в Україні. Це зумовлено значним технічним прогресом, поглибленням міжнародного поділу праці, налагодженням спільного виробництва, тенденціями глобалізації економіки світу. Поняття електронної комерції пов'язане насамперед з розвитком Internet-технологій в частині використання мережі Internet для проведення комерційних операцій між підприємствами, підприємствами та споживачами. За даними Інтернет асоціації України на жовтень 2018 року 63% населення України є регулярними користувачами Інтернету. Близько половині сільських жителів забезпечений доступ до Інтернету, а у великих містах Україна вже наблизилась до середньоєвропейських значень. Активно зростає частка українців, що виходять в Інтернет з мобільних пристроїв [1].

Наявність високоякісного Інтернет-сполучення і вільний доступ до нього забезпечили активне входження електронної комерції в роздрібну торгівлю, сферу послуг, фінансового обслуговування, державного управління. Останнім часом низька купівельна спроможність населення, зручність та швидкість комерційних операцій приводить споживачів на торгові Інтернет-майданчики в пошуках більш дешевих закупівель. Ці фактори забезпечують стабільне зростання обсягів електронної комерції в розрізі останніх років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженнями теоретичних основ електронної комерції та особливостями розвитку вітчизняної електронної комерції цікавилися вітчизняні науковці Шалева О.І., Князева О.А., Стрій Л.О., Третьякова Л.І., Маловичко С.В., Гармідер Л.Д., Кислюк Л.В., Орлова А.В., Палеха Ю.І., Васильєв Ю.Ю. та ін. Серед закордонних авторів можна навести А. Хартмана, У. Хенсона, В. Холмогорова, Ф. Котлера, Р. Уілсона, Т. Кеглера, М. Ліндстрома. Областю технології блокчейн займається Blockchain Research Institute, зокрема, засновник Інституту Дон Тапскотт (Канада), який є одним з головних блокчейн-експертів та автором бестселера «Революція Блокчейн». Питання впровадження блокчейн-технологій у сферу бізнес-структури, публічного управління широко обговорюються серед політиків, юристів, фахівців галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій, державного управління. Серед останніх публікацій за даною тематикою відомі роботи таких науковців і практиків, як: Д. і А. Тапскотт, М. Свон, О. Данильченко, М. Уолпорт, О. Болдачева та О. Стреленко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ринок електронної комерції розвивається дуже стрімко. Тому актуальним є дослідження і опис основних тенденцій розвитку електронної комерції.

Цілі статті. Метою статті є аналіз тенденцій ринку електронної комерції України на сучасному етапі, а також основних трендів, за якими можна очікувати розвиток електронної комерції в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний світ економіки і бізнесу перетворюється в цифровий.

Використання інформаційних технологій призвело до кардинальних змін традиційних способів ведення бізнесу та виникнення нового виду економічної діяльності – електронного бізнесу. Активний розвиток мережі Інтернет сприяє розвитку мережеских формувань, які суттєво впливають на сферу товарного обігу. Інтернет є не тільки місцем обміну інформацією, а й майданчиком для здійснення операцій купівлі-продажу електронного контенту, матеріальних благ, та розвитку

і впровадження блокчейн-технологій. Електронна комерція – це важлива складова такого перетворення. Вона активно залучає в країну сучасні технології та позитивно впливає на інші галузі.

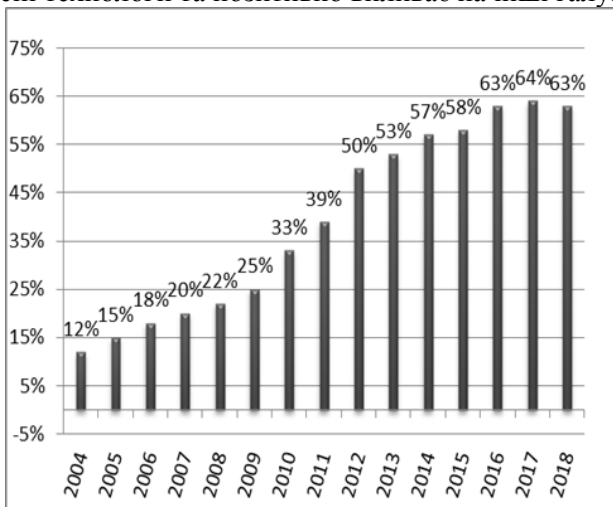

Рис. 1. Динаміка проникнення Інтернету в Україні: щорічне вимірювання

Результати щорічних досліджень Інтернет асоціації України Дослідницького холдингу Factum Group Ukraine на жовтень 2018 року відображають динаміку проникнення Інтернету в Україні (рис.1). «Регулярні користувачі» заявляють, що використовують інтернет 1 раз на місяць і частіше [2], При цьому з аналізу наведеної статистики випливає (рис.2), що поширення мобільних пристроїв – планшетів і смартфонів, серед населення України і покриття мобільними операторами практично всієї території України, призвело до того, що як по всій Україні, так і серед регулярних користувачів інтернету збільшився відсоток з низьким доходом (1, 2) при значному скороченні користувачів з середнім доходом (3, 4) та незначним скороченням користувачів з доходом вище середнього (5, 6).

Чим більше розвинена економіка країни – тим більше стає обсяг ринку онлайн-торгівлі. Це простежується на прикладі країн Заходу, а в останні роки справедливо і для України. За

даними сайту «Електронна комерція» в світовому масштабі ніша e-commerce за підсумками 2017 року показала вражаюче зростання +16%, при цьому досягнувши обсягу 1,5 трильйонів доларів. А ринок України в контексті зростання і перспектив є одним з найбільш привабливих. Але, на відміну від багатьох європейських країн, Уанету (визначають як частину Всесвітньої павутини, що належить до національного українського домену.ua) до рівня насичення ще дуже далеко [2].

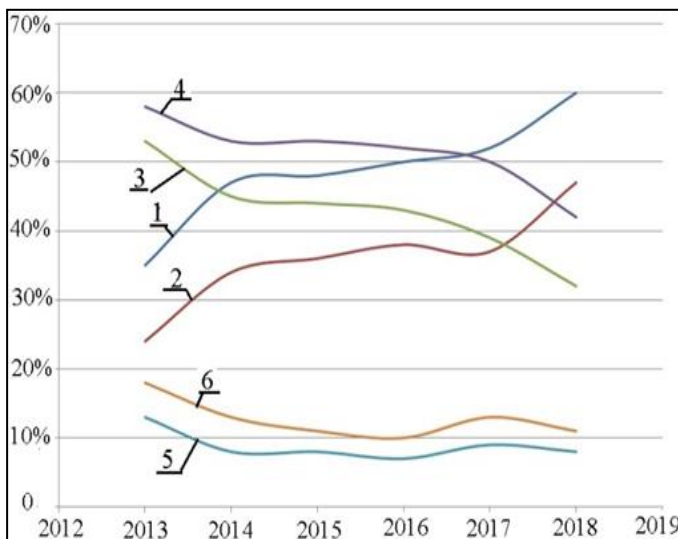

Рис. 2. Динаміка зміни суб'єктивного рівня доходу (%) всього населення України (1, 3, 5) і регулярних інтернет-користувачів (2, 4, 6); 1, 2 - дохід нижче середнього, 3, 4 - середній дохід, 5, 6 - дохід вище середнього

Згідно з дослідженням електронного ринку 2017 року аналітики GfK (Gesellschaft für Konsumforschung) виділили ТОП-5 категорій товарів, які найчастіше купують на просторах Інтернету в Україні (рис. 3):

За даними сайту AG Marketing приблизний товарообіг послуг та товарів на ринку e-commerce на сьогодні складає близько 50 мільярдів гривень [3]. Під час 2018 року

прогнозується його зростання до 65 мільярдів. Сегмент електронної комерції поки що займає не більше 4% від загального ринку роздрібною торгівлі в Україні.

Сегмент маркетплейсів є найбільш швидкозростаючим напрямком в ніші онлайн-торгівлі, значно випереджаючи класичні інтернет-магазини за швидкістю зростання. Одна з причин цього в тому, що малим підприємцям часто важко підтримувати і рекламувати власні сайти, частіш їм вигідніше працювати з майданчиком, який бере на себе частину навантаження. Це знижує поріг входу і необхідні об'єми інвестицій.

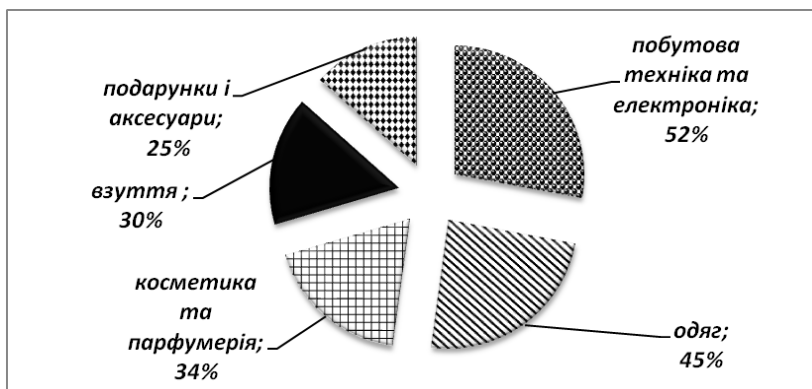

Рис. 3. ТОП-5 категорій товарів, які найчастіше купують на просторах Інтернету в Україні

EVO – один з лідерів ринку електронної комерції України, найбільша українська продуктова ІТ-компанія, сім'я маркетплейсів, де сотні тисяч підприємців продають свої товари та надають послуги мільйонам користувачів за встановленими правилами. Працює 10 років, випереджаючи темпи зростання ринку мінімум в 2 рази. У компанії розробляють і продають готові рішення і щорічно виводять на ринок нові затребувані продукти. Відвідувань на місяць –132 млн, товарообіг в місяць – \$ 108 млн, співробітників – 910 чол.

Найбільша група майданчиків в сегменті онлайн-торгівлі – це проекти компанії EVO – Prom.ua, Bigl.ua, Crafta.ua,

Shafa.ua. Всі перераховані сайти є маркетплейсами. За попередній рік українці витратили на них 14,2 мільярди гривень, що майже на 70% більше в порівнянні з роком, що передував раніш. 31% українських користувачів Інтернету хоча б один раз робили покупку онлайн.

Через маркетплейси компанії EVO українці частіш за все купували онлайн товари наступних груп: одяг, взуття і аксесуари, техніка та електроніка, товари для дому та саду. До порівняно нових сегментів, на які в Інтернеті зростає попит, відносять товари ручної роботи і вторинний ринок речей. За оцінками одного з лідерів українського рітейлу – LeBoutique – об'єм e-commerce в сегменті fashion складає 200-250 мільйонів доларів США. За попередній рік Нова пошта доставила близько 33 мільйонів посилок з інтернет-магазинів, що на третину більше, ніж за підсумками 2016 року.

Приблизно 45% всіх онлайн-покупців хоча б раз купували через соціальні мережі. Лідирує при цьому Facebook. За даними Comfy.ua, вісім з десяти людей, які купують товар в магазині, перед цим шукають інформацію про нього через пошук Google, читають огляди, відгуки, характеристики і порівнюють ціни. Згідно з статистикою Google, для 85% користувачів досить використовувати декілька пристроїв для здійснення однієї покупки. Продажі впевнено стають мультимедіальними. Кількість товарів в асортименті інтернет-гіпермаркету Rozetka в 2017 році досягнула 1,2 мільйона позицій. В трійку найпопулярніших серед українців закордонних інтернет-магазинів входять Amazon, AliExpress і eBay.

В середньому на ринку придбання з мобільних пристроїв вже генерують близько 30% всіх продажів і цей показник продовжує зростати. За даними НБУ, частка безготівкових платежів з використанням банківських карток в Україні зросла до 38,1%. Незручний інтерфейс сайту для використання його на смартфоні стає причиною більшої частини покинутих кошиків під час оформлення замовлення з мобільного. Якість оформлення гарантійних зобов'язань – одна з найбільших проблем ринку. Згідно моніторингу, тільки третина онлайн-

продавців готові видавати покупцю фіскальний чек на техніку з гарантійним талоном. За даними українського процесингового центру, на одну активну банківську карту онлайн-покупця в нашій країні припадає в середньому 5,6 придбань на місяць. За останні 9 місяців 2017 року українці за допомогою банківських карт здійснили в Інтернеті покупки на 215 мільярдів гривень [3].

За підсумками 2017 року, експертами прогнозується зростання онлайн-продажів у глобальному масштабі на 17-18% відсотків. В умовах зростаючого ринку і все більшої конкуренції, що посилюється, необхідно постійно бути в курсі тенденцій галузі, щоб збільшувати продажі і забезпечувати кращі результати роботи інтернет-магазину.

В 2017-2018 роках актуальні наступні тренди в електронній комерції:

- лояльність і персоналізація, мобільна комерція,
- робота зі спільнотою – крауд-маркетинг, формування аудиторії, стимулювання лояльності;
- забезпечення підвищення впізнаваності товару або послуги у цільовій аудиторії, розвиток співтовариства;
- збільшення трафіку потенційних споживачів;
- мультиканальність – компанія повинна системно працювати над використанням всіх доступних каналів залучення покупців. Прикладом роботи над різними каналами залучення покупців є інтернет-магазин Rozetka.ua. Їх YouTube-канал увійшов до Топ 3 сайтів в сегменті e-commerce за обсягом трафіку, отриманого з цього відеохостингу. Також варто звернути увагу на e-mail- розсилки:
- невеликі і нішеві – «мала e-commerce» та інтернет-магазини, які спеціалізуються виключно на окремих нішах, збільшують свою частку на ринку;
- впровадження блокчейн технології.
- поліпшення таких факторів сайту, як поведінкові,
- розведення покупного трафіку з посилань,
- максимально швидке поширення потрібної інформації по максимальній кількості цільових груп,
- система посилань в крауд-маркетингу,

- експансія Китаю – китайська компанія Alibaba Group, яка володіє міжнародним інтернет-магазином Aliexpress.com, в 2017 році зареєструвала своє представництво в Росії. Цілком можливо, що незабаром подібні представництва з'являться в Україні та інших країнах СНД, а прискорення доставки з Китаю стане завершальним штрихом в експансії на місцеві ринки. Таким чином, багато дрібних і середніх інтернет-магазинів онлайн-рітейлу, успіх яких визначався виключно великими націнками на перепродажі продукції з Китаю, зіткнуться з серйозною загрозою [4].

Найбільш важливою складовою електронної комерції є доставка товару споживачу (рис. 4).

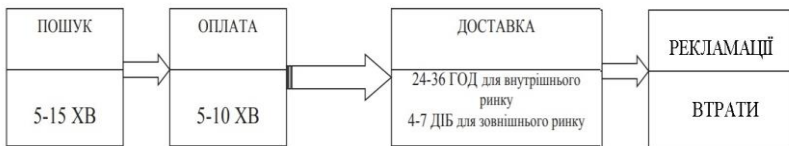

Рис. 4. Точка розриву в ланцюжку «пошук товару – оплата – доставка»

Швидкість доставки є одним з основних критеріїв якості послуг поштово-логістичної компанії. Швидкість доставки – це певний проміжок часу від моменту оформлення замовлення щодо перевезення вантажу/замовлення відправником до моменту отримання цього вантажу/замовлення одержувачем. Використання засобів комунікації, техніки обробки поштових відправлень, різних транспортних моделей, у тому числі таких, які залежать від тарифів на перевезення та доставку, призводить до різноманітності показників часу виконання замовлень. Терміни доставки вантажів у загальному випадку залежать від виду транспорту і визначаються за формулами [5]:

- для залізничного транспорту:

$$T_Z = t_{pk} + L/V_Z + t_{dod} \quad (1)$$

де t_{pk} – час на початково-кінцеві операції, діб (год.);

L – відстань перевезення, км (миль);
 V_Z – нормативна середня швидкість пробігу вагона, км (миль)/діб;
 t_{dod} – час на додаткові операції на залізничному транспорті, діб;
- для морського транспорту:

$$T_M = L/V_{ком} ; V_{ком} = L/(L/V_{суд} + 2\alpha D/M + t_{dod}) \quad (2)$$

де $V_{ком}$ – комерційна швидкість судна, миль/діб; $V_{суд}$ – експлуатаційна швидкість суден, що працюють на даній лінії, миль/діб; α – коефіцієнт використання вантажопідйомності; D – вантажопідйомність судна, т; M – середньодобова норма вантажних робіт в порту відправлення і призначення, т/діб; t_{dod} – час на додаткові операції на морському транспорті, діб;
- для річкового транспорту:

$$T_R = t_0 + L/V_R + t_{dod} \quad (3)$$

де t_0 – час на накопичення, формування і відправлення вантажів, діб; V_R – нормативна середня швидкість річкового судна, км/діб; t_{dod} – час на додаткові операції на річковому транспорті, діб;
- для автомобільного транспорту:

$$T_A = t_{pk} + L/V_{ek} \quad (4)$$

де V_{ek} – експлуатаційна швидкість, км/год,
Відмінність у часі виконання замовлення безпосередньо впливає як на потребу в ресурсах, так і на надійність процесу доставки. Тривалий час доставки замовлень і вантажів призводить до зростання показників залишків відправлень і вантажів на регіональних складах поштово-логістичної компанії. У загальній теорії логістики час реалізації замовлення залежить від стану і розвитку каналів розподілу, які є сполучною ланкою між виробниками і споживачами продукції і виконують такі функції, як: реалізація, маркетинг, кредитування,

післяреалізаційне обслуговування тощо. Більшість промислових підприємств частково контролює такий розподіл, а отже, має обмежений вплив на систему фізичного розподілу. Зміна структури і функцій каналів розподілу залежить від реорганізації технології логістики, підвищення якості продукції і послуг, які надає підприємство в системі фізичного розподілу. Прагнення до вдосконалення технології й ефективності логістики призводить до зростання інвестицій в оборотний капітал сфери розподілу, а також зміни структури і локалізації об'єктів логістики [6]. На швидкість доставки найбільш суттєво впливають внутрішні технологічні процедури і процеси поштово-логістичної компанії, проте, разом із тим можливий також вплив і зовнішніх чинників, на які поштово-логістичний оператор може й не мати безпосереднього впливу. Про формажорні обставини в даному контексті не говоримо. Швидкість доставки для міжнародного складника послуг поштово-логістичної компанії включає: 1) «першу милю» – доставка з-за кордону до місця оброблення поштових відправлень в Україні; 2) розмитнення, оброблення та сортування поштових відправлень; 3) «останню милю» – магістральне сполучення та доставка поштових відправлень у межах країни.

Швидкість доставки для внутрішнього складника послуг поштово-логістичної компанії включає:

- виконання «заборів» (за наявності) – 1) адресний забір вантажів зі складів відправників та їх доставка до місця оброблення та сортування; 2) оброблення, стікерування та сортування вантажів; 3) «останню милю» – магістральне сполучення та доставка вантажів у межах країни. Найчастіше використовують два види аналізу швидкості доставки вантажів та поштових відправлень договірних контрагентів поштово-логістичної компанії;

- відсоток вчасно доставлених вантажів та поштових відправлень у підписані з відправником договірні терміни;

- накопичувальний відсоток доставлених вантажів та поштових відправлень у календарних або робочих днях (із можливим розподілом за регіонами).

Формулу загального розрахунку швидкості доставки вантажів та поштових відправлень можна записати наступним чином [5]:

$$Td = M_1 + \sum_{i=1}^m Ob_i + \sum_{j=1}^n Mg_j + \sum_{k=1}^K td_k, \quad (5)$$

де Td – загальний показник швидкості доставки по поштово-логістичній компанії (по відправнику); M_1 – швидкість першої милі; Ob_i – швидкість i -ого етапу обробки вантажів та поштових відправлень; Mg_j – швидкість j -ого магістрального плеча; td_k – показник швидкості доставки у k -му регіоні країни. Ставлення споживачів до швидкості доставки можна описати так, якщо говоримо про сегмент бізнесу B2C (Business-to-consumer): обравши, замовивши й оплативши в Інтернеті потрібний товар протягом 10–20 хвилин, доставку доведеться очікувати 24–36 годин у разі замовлення в межах України та 4–7 діб, якщо йдеться про замовлення з міжнародних магазинів.

Отже, електронна комерція нерозривно пов'язана з якістю послуг поштово-логістичних компаній. Рівень якості послуг поштово-логістичної компанії відповідно до класичних законів попиту і пропозиції залежить від обсягу надання послуги (кількість вантажів та поштових відправлень, які необхідно доставити споживачу послуги) і ціни надання послуги. Важливими факторами є швидкість доставки, кількість втрат відправлень, кількість скарг і відгуків, кількість рекламаций, кількість звернень отримувачів за комунікаційними каналами. Зазначену проблему вирішують впровадженням інноваційних трендів і тенденцій поштової логістики: штучного інтелекту, електротранспорту, системи Real-Time, дронів, автоматизацією і роботизацією складських процесів, впровадженням поштоматів.

Президент Meest Group спрогнозував розвиток логістичного ринку на найближчі декілька років. В рік через поштові служби доставляється 135 млн. відправлень. Цього року зростання ринку поштової логістики очікується на рівні 32% у грошовому еквіваленті, а до 2020 р. середньорічний темп зростання передбачається на рівні 27%. За цим показником

Україна втричі випереджає Європу, де ринок доставки зростає на 7%. На українця припадає три посилки на рік, поляк отримує 10–11 посилок, а німець – 34 [5]. Великим інтернет-магазинам, які ведуть торгівлю на всю країну, варто задуматись над підвищенням швидкості обробки замовлень із регіонів, забезпеченням їх швидкої і безпечної доставки. У США і Західній Європі доставка в день замовлення поступово стає все більш поширеною реальністю і піднімає планку якості обслуговування, якій необхідно відповідати. Їх прерогативою є безпілотники-квадрокоптери Amazon;

Порівняння успіхів торгових майданчиків, які займаються бізнесом на Інтернет-просторі, за минулий 2017 рік з нинішнім роком, показує різкий стрибок розвитку їх бізнесу. Купувати, не виходячи з дому, - це вигідно.

В українську десятку найпопулярніших інтернет-магазинів увійшли «Розетка», «Алло», «Цитрус», «Фокстрот», «Ельдорадо», «MOYO», Make Up, Lamoda, LeBoutique, Mobilluck. До числа досягнень цих інтернет-магазинів можна віднести і збільшення асортименту товарів, зростання відсотка угод, збільшення кількості відвідувачів і покупців. Інтернет-магазин «Розетка» наростив обороти за рахунок потужної стратегії маркетингу: кожний день радіо і телебаченні – присутність веселого зеленого смайлика; різні види реклами майже в усіх телепередачах; статті про даний магазин на інтернет-платформах, що дають інформацію на різні теми; пости про «Розетку» в соціальних мережах [7].

Перші і важливі кроки до успіху слід робити ще на стадії розробки інтернет-магазину – вибір CMS або створення структури сайту, вибір функціоналу сайту, підбір дизайну тощо. Сукупність зазначених моментів впливатиме на сприйняття користувачами нового інтернет-продукту, на зручність пошуку товарів, на процес замовлення і консультування з менеджерами магазину. Наступний крок – просування інтернет-магазину в мережі Інтернет: реклама в соціальних мережах, на різних форумах, на сайтах різної тематики. Третій головний момент – це поєднання різних рекламних трюків плюс постійне спілкування з потенційними клієнтами. Нагадувати про себе

можна і потрібно на просторах Інтернету, по радіо, телебаченню, у друкованих виданнях.

Електронна комерція вже не є новим інструментом для торгівлі, але і вона зазнає змін. Завдяки таким гігантам цифрової комерції, як Amazon, механізми покупок середнього споживача змінилися. Тепер компаніям не обов'язково мати власний веб-сайт, щоб співпрацювати із замовниками. А тому – і скорочувати витрати на підтримку власного сайту та зменшувати швидкість опрацювання кінцевого замовлення. Блокчейн-технологія – очевидний вибір для полегшення електронної комерції. Система на базі блокчейн дозволяє сайтам будь-яких компаній, що займаються електронною торгівлею, значно скоротити обсяги інвентаризації, оскільки транзакції одночасно опрацьовуються та перевіряються. Отже, процеси електронної комерції, стануть істотно прозорішими і простішими. Крім того, це дозволяє вирішити ще одну потенціальну проблему кожної галузі – боротьбу з підробками на ринку електронної комерції. Одиначний контролер-блокчейн перевіряє цінність продукту, оскільки кожний продукт можна простежити до кінцевого виробника.

Blockchain можна описати як публічну базу даних всіх транзакцій, які коли-небудь були зроблені в системі. Вперше термін з'явився як назва розподіленої бази даних, реалізованої в криптовалюти «біткоїн». Дані зберігаються у вигляді ланцюжка блоків (звідси і назва – blockchain) з записами про транзакції. Їх неможливо підробити, так як кожен новий запис здійснює підтвердження вже існуючих ланцюжків. Щоб підробити дані, потрібно змінювати інформацію в усіх інших блоках. При цьому, так як система розподілена, актуальна інформація про записи в системі зберігається у всіх її учасників і автоматично оновлюється при внесенні будь-яких змін. Технологія набрала популярність в контексті криптовалют, але сьогодні вже спокійно існує сама по собі. Потенційно блокчейн може бути корисний у будь-якому середовищі, де немає довіри між учасниками. Наприклад, це міжбанківські перекази, реєстри, e-commerce, логістика, будь-які бази даних – наприклад, з кредитною історією, професійним досвідом, медичною

інформацією. Сфер, де вже застосовується або тестується технологія, багато. Це і банківський сектор, енергетика, медицина, держсектор і навіть платформи для мультимедійного контенту, і авіація [8].

Блокчейн-програми активно впроваджують за кордоном, наприклад, кадастровий облік в Грузії, система голосування і обліку персональних даних у сфері охорони здоров'я в Естонії, смарт-контракти для реєстрації прав на землю в Швеції тощо.

13 квітня 2017 року Державне агентство з питань електронного урядування України і світовий лідер розвитку блокчейн американська компанія Bitfury Group підписали меморандум про співпрацю. За словами прем'єр-міністра України В. Гройсмана, документ передбачає залучення передового досвіду американської компанії для розвитку блокчейн в Україні. В партнерстві з Bitfury Group Україна починає розміщувати урядові дані на платформі, що використовує технологію блокчейн. Це не перша ініціатива в Україні, пов'язана з сучасною технологією розподілених реєстрів (рис. 5). Інтерес до блокчейн формується вже впродовж декількох років. Деякі організації, наприклад Земельний кадастр України, вже перейшли на технологію блокчейн. З кінця 2017 року в Україні діє новий криптофонд Vanhealthing Cryptofund of biotech innovations, який розробляє проекти у сфері біотехнології і блокчейн. Його партнерами є декілька організацій, зокрема венчурний фонд USP Capital, компанії Planexta і Sikorsky Challenge. Криптофонд відрізняється від традиційних фондів приватних інвестицій перш за все тим, що збирає кошти через Initial Coin Offering (ICO).

На Всесвітньому економічному форумі (WEF) в січні 2018 року у Давосі (Швейцарія) Україну представляли дві топи: сільське господарство і, вперше на WEF, блокчейн-технологія. Blockchain Research Institute у рамках звіту The Networked Hotbeds of Blockchain визначив лідерів у сфері технологічних трендів. На світовій блокчейн-мапі, презентованій на форумі, були позначені основні країни-лідери за розвитком та впровадженням технології блокчейн – всього 14 країн-лідерів. До рейтингу ввійшли США, Канада, Бразилія,

Австралія, Ізраїль, ОАЕ, Грузія, Естонія, Великобританія, Франція, Німеччина, Швеція, Китай, Україна. Результати дослідження представив засновник Інституту Дон Тапскотт (Канада), один з головних блокчейн-експертів [9].

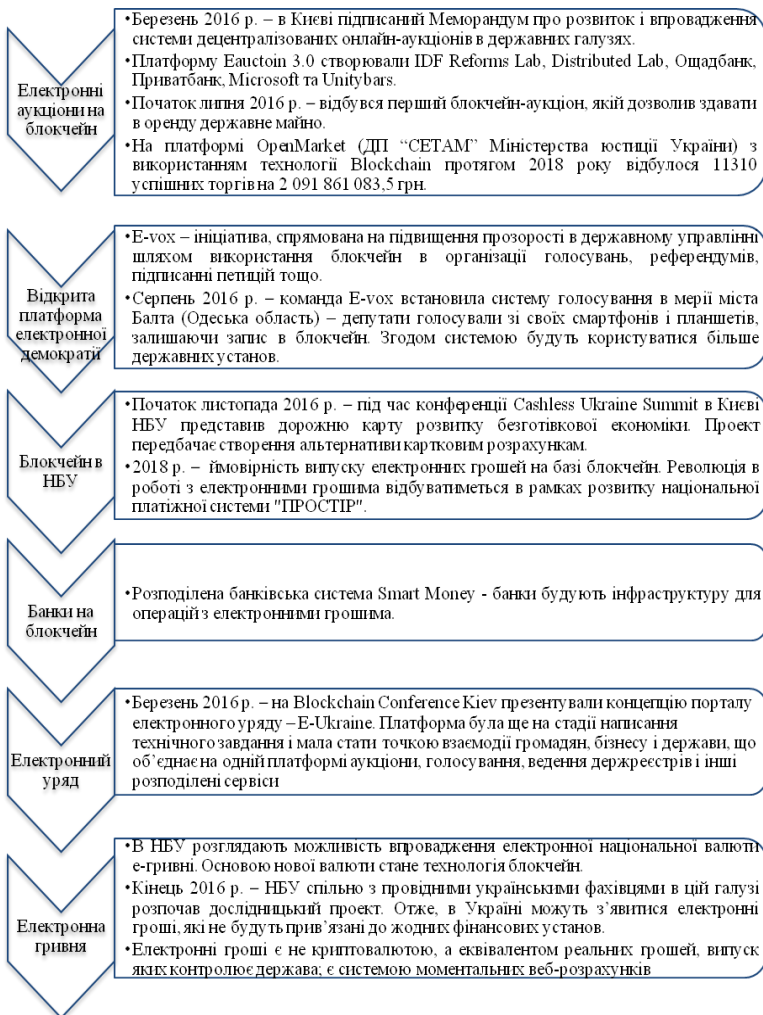

Рис. 5. Технологія блокчейн в Україні

Висновки. Електронна комерція активно впроваджується на вітчизняному ринку. Серед основних тенденцій варто виділити: збільшення кількості Інтернет-магазинів, удосконалення процесів надходження товарів, продукції до покупців (швидкий зворотній зв'язок), підвищення довіри покупців, залучення інвестицій в українські інноваційні стартапи, розвиток комунікації між замовниками і розробниками. Електронній комерції прогнозують десятикратне зростання, і, наприклад, «Нова пошта» готова купувати технології і співпрацювати з компаніями, які можуть запропонувати рішення щодо роботи з великими обсягами [5].

Існує ряд проблем, які сповільнюють розвиток електронної торгівлі як інструменту просування товарів, продукції: впевнена позиція лідерів, які «блокують» вихід на ринок «молодим» Інтернет-магазинам; високі ризики невідповідності товару описам та втрати матеріальних ресурсів, проблеми з постійним доступом до швидкісного Інтернету; ризик «зламання» сайту зловмисниками тощо [10]. Прогнози щодо перспективи просування товарів, продукції за допомогою електронної комерції здебільшого позитивні, але основним завданням залишається пошук методів усунення наявних проблем шляхом переймання міжнародного досвіду, удосконалення процесів комунікації з потенційними покупцями, способів обробки інформації.

Технологія блокчейн може застосовуватися для вирішення таких завдань, як спільний контроль над системою, надійна синхронізація даних, захист від підміни даних в результаті атак. Найбільше блокчейн підходить для обліку активів і прав власності. У платіжних системах технологія дає можливість значно підвищити швидкість, прозорість і безпеку взаєморозрахунків, а, отже, знизити вартість транзакцій. Також дана технологія добре підходить для децентралізованої торгівлі, управління системами поставок, електронних голосувань. У таких випадках дуже ефективно вирішується завдання щодо усунення довірених посередників (отже, і ризиків, пов'язаних з ними) з процесу угод. Застосування технології блокчейн як електронного урядування знижує централізацію, і, відповідно,

корупцію. Час обробки платежів зменшується з декількох днів до кількох секунд завдяки тому, що криптовалютні платежі оброблюються в реальному часі і реєструються в зашифрованому реєстрі. Впровадження блокчейн використовує електронні контракти, що призводить до зменшення кількості паперових угод, відсутності посередників (брокерів, клірингових компаній), запобігає «відмиванню грошей». Вбудований в блокчейн механізм шифрування забезпечує захист ІТ-систем завдяки децентралізації. Транзакції зберігаються у вигляді блоків, що запобігає атакам на окремий сервер. Користувач отримує доступ до даних за допомогою відкритого ключа, що дозволяють відмовитись від паролів [8].

Література

1. Полях В. М., Кривошеєва Н. М., Ключко В. М., Шарапова О. М., Чуйко Н. В. Електронна комерція: теоретико-правові засади та сучасний стан в Україні. // Scientific Journal «ScienceRise». Серія: Економічні науки. №5(34)2017, с. 11-17.
2. Проникновение интернета в Украине. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://inau.ua/sites/default/files/file/1811/dani_ustanovchyh_doslidzhen_iii_kvartal_2018_0.pdf
3. Fedorychak V. Електронна комерція в Україні 2018: факти, цифри та цікава статистика. 08.05.2018. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ag.marketing/elektrona-kommerciya-v-ukraini-2018/>.
4. Тренди електронної комерції в 2017-2019 роках [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://lemarbet.com/ua/trendss/trendy-elektronnoj-kommertsii-v-2015-2016-godah/>
5. Романич І.Б. Якість послуг поштово-логістичної компанії та інноваційні концепції її діяльності. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2018. Вип. № 29(2). С. 9–14. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_29/2/3.pdf.

6. Моделирование развития и размещения подразделов поштовой-логистической компании / И. Б. Романич // Актуальные проблемы экономики. - 2016. - № 11. - С. 453-463. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_11_50

7. ТОП 10 лучших интернет магазинов Украины 2018 - 2019 года. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://my-master.net.ua/top-10-luchshikh-internet-magazinov/>.

8. Арянова Т. Как блокчейн меняет международную торговлю: 6 направлений/ 10 сентября 2018/. [Электронный ресурс]. — Режим доступа:<https://ru.ihodl.com/analytics/2018-09-10/kak-blokchejn-menyaet-mezhdunarodnyu-torgovlyu-6-napravlenij/>

9. Україна серед країн-лідерів з впровадження технології блокчейн. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://matrix-info.com/2018/01/30/ukrayina-sered-krayin-lideriv-z-vprovadzheniya-tehnologiyi-blokchejn/>

10. Васильев Ю.Ю. Электронна комерція як інструмент просування товарів на ринку побутової техніки. // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» //Економічні науки //№ 1 (23), 2 т., 2017. С 29-34.

1. Polyakh V. M., Kry`vosheyeva N. M., Klochko V. M., Sharapova O. M., Chujko N. V. Elektronna komerciya: teoret`kovpravovi zasady` ta suchasny`j stan v Ukraini. [Electronic commerce: theoretical legal basis and the modern state in Ukraine]. Scientific Journal «ScienceRise». Series: Economic Sciences. Vol. №5(34)2017, pp. 11-17.

2. Proniknovenie interneta v Ukraine. [Internet penetration in Ukraine]. Available at: https://inau.ua/sites/default/files/file/1811/dani_ustanovchyh_doslidzhen_iii_kvartal_2018_0.pdf.

4. Trendy` elektronnoyi komerciyi v 2017-2019 [E-commerce trends in 2015-2016] Available at: <https://lemarbet.com/ua/trendss/trendy-elektronnoj-kommertsii-v-2015-2016-godah/>.

5. Romany`ch I.B. Yakist` poslug poshtovo-logisty`chnoyi kompaniyi ta innovacijni koncepciyi yiyi diyal`nosti. [Quality of

services of the postal-logistics company and innovative concepts of its activity] Scientific Herald of Kherson State University. Series: Economic Sciences 2018. Vol 29(2), pp.. 9–14. Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_29/2/3.pdf.

6. Romany`ch I.B. Modelyuvannya rozvy`tku i rozmishhennya pidrozdiliv poshtovo-logisty`chnoyi kompaniyi.[Modelling the development and location of postal and logistic company's branches]. Actual problems of economics. 2016. Vol. № 11. - pp. 453-463. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_11_50

7. TOP 10 luchshy`x y`nternet magazy`nov Ukray`ny 2018 - 2019 goda. [TOP 10 best online stores in Ukraine 2018 - 2019]. Available at: <https://my-master.net.ua/top-10-luchshikh-internet-magazinov/>.

8. Aryanova T. Kak blokchejn menyaet mezhdunarodnuyu tovgovlyu: 6 napravleny`j/ 10 sentyabrya 2018/. [How the blockchain changes international trade: 6 directions / September 10, 2018]. Available at: <https://ru.ihodl.com/analytics/2018-09-10/kak-blokchejn-menyaet-mezhdunarodnuyu-torgovlyu-6-napravlenij/>

9. Ukrayina sered krayin-lideriv z vprovadzhennya texnologiyi blokchejn. [Ukraine among the countries-leaders on the introduction of blockchain technology]. Available at: <https://matrix-info.com/2018/01/30/ukrayina-sered-krayin-lideriv-z-vprovadzhennya-tehnologiyi-blokchejn>.

10. Vasy`I`yev Yu.Yu. Elektronna komerciya yak instrument prosuvannya tovariv na ry`nku pobutovoyi texniky`. [E-commerce as a tool for promoting products on the home appliance market.]. International scientific journal "Internet Science". Economic sciences. Vol. 1 (23), 2 t., 2017, pp. 29-34.

30.10.2018

УДК 331.5.024.5

JEL Classification: J 190

Вдовічен Анатолій

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СТРУКТУРНИМИ ДИСПРОПОРЦІЯМИ ТРУДОВОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ

Сучасний економічний розвиток будь-якої країни передбачає постійні зміни в структурі між основними інституційними секторами, видами економічної діяльності, підприємствами з різною формою власності та ін. Провідні науковці та практики переконались, що економічного розвитку чи зростання недостатньо, щоб говорити про ефективний розвиток держави. Макроекономічні показники країни можуть бути у нормі, але водночас значна частина населення не «включена» в процес економічного зростання, бо не бере участь у створенні ВВП, знаходиться в тіні, не бере участі в трудовій сфері України, а відповідно і у розподілі. Результатом цього стає розшарування населення і виникнення супутніх проблем. Об'єктивність взаємозв'язку між соціальними, економічними та екологічними кризами ставить перед всіма країнами непрості завдання досягнення балансу між економічним і соціальним прогресом і необхідністю збереження довкілля, саме на ці проблеми зосереджена увага світової еліти. В свою чергу, відмінності та диспропорції, що мають місце у трудовій сфері, з одного боку, надають ознак динамічності в процесі формування економічного простору функціонування суб'єктів ринку праці, з іншого – посилюють розрив та глибину розшарування між ними. Проте особливості соціально-трудової сфери, наявні диспропорції її функціонування та розвитку є підґрунтям та обмежувачем економічних процесів. Тому інтереси дослідників зосереджуються на процесах, що відбуваються у трудовій сфері, на дослідженні природи диспропорцій її розвитку, обґрунтуванні основних детермінант, що їх зумовлюють,

визначенні шляхів їх пом'якшення та управління ними. А тому і сформувалася потреба більш широкого погляду на зростання і розвиток трудової сфери, а разом з цим нових, ефективніших концепцій «для усіх» (тобто концепцій інклюзивного сталого зростання на основі формування ефективної трудової сфери).

Ключові слова: дисбаланс, диспропорції, інклюзивний розвиток, безробіття, бідність, ринок праці, трудова сфера.

Вдовичен Анатолий

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ УПРАВЛЕНИЯ СТРУКТУРНЫМИ ДИСПРОПОРЦИЯМИ ТРУДОВОЙ СФЕРЫ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО РАЗВИТИЯ

Современное экономическое развитие любой страны предполагает постоянные изменения в структуре между основными институциональными секторами, видами экономической деятельности, предприятиями с различной формой собственности и прочее. Ведущие ученые и практики убедились, что экономическое развитие или рост не могут характеризовать эффективность развития государства. Макроэкономические показатели страны могут быть в норме, но в то же время значительная часть населения не «включена» в процесс экономического роста, потому что не участвует в создании ВВП, находится в тени, не участвует в трудовой сфере Украины, а соответственно и в распределении. Результатом этого становится расслоение населения и возникновение сопутствующих проблем. Объективность взаимосвязи между социальными, экономическими и экологическими кризисами ставит перед всеми странами непростые задачи достижения баланса между экономическим и социальным прогрессом и необходимостью сохранения окружающей среды, именно на эти проблемы сосредоточено внимание мировой элиты. В свою очередь, различия и диспропорции, которые имеют место в трудовой сфере, с одной стороны, являются характеристиками динамичности в процессе формирования экономического

пространства функционирования субъектов рынка труда, с другой - усиливают разрыв и глубину расслоение между ними. Однако особенности социально-трудовой сферы, имеющиеся диспропорции ее функционирования и развития является основой и ограничителем экономических процессов. Поэтому интересы исследователей сосредоточены на процессах, происходящих в трудовой сфере, в исследовании природы диспропорций ее развития, обосновании основных детерминант, которые предопределяют, определении путей их смягчения и управления ими. А потому и сформировалась потребность более широкого взгляда на рост и развитие трудовой сферы, а вместе с этим новых, более эффективных концепций «для всех» (то есть концепций инклюзивного устойчивого роста на основе формирования эффективной трудовой сферы).

Ключевые слова: дисбаланс, диспропорции, инклюзивное развитие, безработица, бедность, рынок труда, трудовая сфера.

Vdovichen Anatolii

DETERMINATION AND PECULIARITIES OF MANAGEMENT OF STRUCTURAL DISPROPRIATIONS OF THE LABOR SPHERE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE DEVELOPMENT

The current economic development of any country involves constant changes in the structure between the main institutional sectors, types of economic activity, enterprises with different forms of ownership, etc. Leading scholars and practitioners are convinced that economic development or growth is not enough to talk about the effective development of the state. Macroeconomic indicators of the country can be normal, but at the same time, a significant part of the population is not "included" in the economic growth process, because it does not participate in the creation of GDP, is in the shadow, does not participate in the labor sphere of Ukraine, and accordingly in distribution. The result of this is the stratification of the population and the emergence of related problems. Objectivity of

the relationship between social, economic and environmental crises puts all countries hard tasks to achieve a balance between economic and social progress and the need to preserve the environment, which focuses on these issues the attention of the world's elite. In turn, the differences and disproportions in the labor sphere, on the one hand, give signs of dynamism in the process of forming the economic space of the functioning of the labor market, on the other - they increase the gap and the depth of stratification between them. However, the peculiarities of the social and labor sphere, the existing imbalances in its functioning and development are the basis and limiter of economic processes. Therefore, the interests of researchers focus on processes occurring in the labor sphere, on the study of the nature of the disproportions of its development, the substantiation of the main determinants that determine them, the identification of ways to mitigate and manage them. Therefore, the need for a broader view of the growth and development of the labor sphere, and, moreover, new, more effective concepts "for all" (that is, the concepts of inclusive sustainable growth based on the formation of an effective labor field) has emerged.

Key words: imbalance, disproportion, inclusive development, unemployment, poverty, labor market, labor sphere.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)-36-70

Постановка проблеми. Сучасний економічний розвиток будь-якої країни передбачає постійні зміни в структурі між основними інституційними секторами, видами економічної діяльності, підприємствами з різною формою власності та ін. Провідні науковці та практики переконались, що економічного розвитку чи зростання недостатньо, щоб говорити про ефективний розвиток держави. Макроекономічні показники країни можуть бути у нормі, але водночас значна частина населення не «включена» в процес економічного зростання, бо не бере участь у створенні ВВП, знаходиться в тіні, не бере участі в трудовій сфері України, а відповідно і у розподілі. Результатом цього стає розшарування населення і виникнення супутніх проблем. Масштаб глобальних проблем постійно

наростає, відповідно національні кордони це не ті бар'єри, за якими можна буде від них сховатися.

Об'єктивність взаємозв'язку між соціальними, економічними та екологічними кризами ставить перед всіма країнами непрості завдання досягнення балансу між економічним і соціальним прогресом і необхідністю збереження довкілля, саме на ці проблеми зосереджена увага світової еліти.

В свою чергу, відмінності та диспропорції, що мають місце у трудовій сфері, з одного боку, надають ознак динамічності в процесі формування економічного простору функціонування суб'єктів ринку праці, з іншого – посилюють розрив та глибину розшарування між ними. Проте особливості соціально-трудової сфери, наявні диспропорції її функціонування та розвитку є підґрунтям та обмежувачем економічних процесів. Тому інтереси дослідників зосереджуються на процесах, що відбуваються у трудовій сфері, на дослідженні природи диспропорцій її розвитку, обґрунтуванні основних детермінант, що їх зумовлюють, визначенні шляхів їх пом'якшення та управління ними. Сформувалася потреба більш ширшого погляду на зростання і розвиток трудової сфери, а разом з цим нових, ефективніших концепцій «для усіх» (тобто концепцій інклюзивного сталого зростання на основі формування ефективної трудової сфери). Де під інклюзією (англ. inclusion – включення, залученість) розуміють збільшення ступеню участі усіх громадян соціуму у процесі економічного зростання і справедливий розподіл його результатів через побудову та управління трудовою сферою (ринком праці).

Аналіз останніх досліджень. Концептуальним підходом інклюзивного розвитку слід вважати переорієнтацію на вектор, який дає змогу всім країнам і регіонам світу користуватися результатами глобалізації, економічної інтеграції та економічного зростання. Для окремого економічного суб'єкта інклюзивний розвиток передбачає створення можливостей для розвитку і працевлаштування за рахунок високих темпів економічного зростання на поступальній основі, а також забезпечення громадянам рівного доступу до соціальних

гарантій і можливість участі в усіх сферах життєдіяльності країни.

Теоретичним та прикладним аспектам проблем трудової сфери та інклюзивного розвитку присвячені дослідження В.Айвазовського [1], А.Базилюка [2], О.Вдовіченої [4], К.Вітковська [4], А.Колота [8], Е.Лібанової [9], Л.Лісогор [10], В.Мандибури [11], А.Підгорний [5], О.Прогнімака [13], Л.Ткаченко [15], М.Хом'як [16], Л.Шинкарук [14, 17] та ін. Однак вивчення проблем структурних диспропорцій у трудовій сфері, узагальнення та класифікація основних детермінант цих процесів, оцінка їх впливу на макропропорції країни в умовах інклюзивного розвитку не втрачають своєї актуальності та своєчасності.

Аналіз емпіричних досліджень довів існування науково-практичного напрямку щодо оцінки впливу структурних зрушень на ефективність ринку праці [монографії]. Існує низка досліджень, присвячених аналізу впливу технологічних змін в економіці на обсяг та структуру пропозиції праці.

Слід відзначити роботи В.Мартіна [20], Д.Йоргенсона [19], в яких досліджуються зв'язок між технологічними змінами економіки та змінами структури попиту на працю. Основна теза таких досліджень полягає в обґрунтуванні зростаючих вимог до кваліфікаційного рівня працівників, якості людського капіталу та віддачі від інвестицій. Процеси, що мають місце на ринку праці за умов реструктуризації докладно досліджувалися фахівцями Міжнародної організації праці [23], Європейського комісаріату з питань зайнятості [21], представниками науки пострадянського сектора. Дослідники переважно відзначають, що структурні зміни в економіці насамперед посилюють вимоги до освітнього рівня найманих працівників, що в свою чергу підвищує частку населення із третинною освітою, сприяють підвищенню економічної активності та мобільності. Викликає інтерес дослідження, що визначають форми адаптації ринку праці до структурних змін економіки, які сприяють підвищенню його ефективності без зростання рівня безробіття. Автори обґрунтовують пакет стимуляційних заходів, спрямованих на зайнятість, оскільки вони є найефективнішими. Ці заходи вони

класифікують за напрямом дії як антикризові та структурні і як найефективніші визначають ті, які сприяють формуванню диверсифікованої структури зайнятості із урахуванням перспектив інноваційної економіки.

Аналізу диспропорцій ринку праці у восьми європейських країнах (Данії, Франції, ФРН, Італії, Нідерландах, Швеції, Польщі, Великій Британії) присвячені роботи D. Anxo, T. Ericson, A. Jolivet [18]. Так, аналізуючи ситуацію у сфері зайнятості, розповсюдження новітніх неусталених форм зайнятості, гендерних особливостей та ін., автори дійшли висновку про схожість причин, які викликають ці диспропорції, що відповідно уможливує типовість заходів щодо зменшення негативних наслідків у соціально-трудої сфері.

Дослідники українських реалій Л. Лісогор та О.Беляєв зазначають, що основними детермінантами структурних диспропорцій ринку праці на сьогодні є нестабільності політичної ситуації, відсутності узгодженості дій суб'єктів державного управління, структурна, макроекономічна та інституційна макроекономічна кризи, що призводить до скорочення можливостей створення нових робочих місць; поступового зростання обсягів попиту на робочу силу з одночасним наростанням деформаційних змін у його структурі [10]. Провідний фахівець у сфері соціально-трудої відносин А. Колот відзначав асиметрії розвитку соціально-трудої сфери, що породжуються зовнішніми та внутрішніми детермінантами, а саме: глобалізацією світової економіки; погіршенням демографічної структури населення в цілому і економічного активного зокрема; лібералізацією соціально-економічної політики; уповільненням темпів економічного зростання; трансформацією інституту зайнятості та різновекторністю змін на ринку праці; зниженням ролі соціального діалогу в оптимізації відносин між провідними соціальними силами; зниженням ролі держави у забезпеченні стійкого розвитку соціально-трудої сфери [8]. Всі вище зазначені детермінанти і є тими вузькими місцями на які зосереджує увагу світова наукова еліта через концепцію інклюзивного розвитку світової економіки чи економіки будь-якої країни.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Сучасний розвиток ринку праці України як сфери прикладання праці відбувається під знаком його необхідної адаптації до економічної ситуації, яка характеризується насамперед триваючим спадом виробництва, все ще значною фінансовою розбалансованістю економіки, недостатньою динамічністю заходів щодо реформування господарського механізму, триваючим збройним конфліктом в країні. Причому, формування та управління ринком праці в реаліях економіки України вже сьогодні повинно базуватися на концепції інклюзивного розвитку, якщо ми не хочемо і надалі відноситись до країн третього світу.

Цілі статті обумовлені з вищевказаними невіршеними проблемами і протиріччями, що полягають у визначенні особливостей управління структурними диспропорціями трудової сфери України в умовах концепції інклюзивного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасному ринку праці притаманні серйозні проблеми і протиріччя:

1. Спотворення макропропорцій в економічному розвитку країни, які проявляються у порушенні співвідношень темпів зростання продуктивності праці та оплати праці [3, 14, 17].

Засновники неокласичної теорії наголошували на одному з таких постулатів, як відповідність заробітної плати граничному продукту праці, тобто заробітна плата розглядалася ними як ендогенний чинник продуктивності. Донині це є теоретичним каноном, але практика доводить можливість існування ситуації, коли рівень оплати праці формується спочатку відносно незалежно від зазначеного співвідношення, а за тим справедливість цієї функції відновлюється у режимі ринкової саморегуляції через пропорційне зростання вартісного обсягу граничного продукту праці, що також обумовлює зростання вартісного виміру національного продукту країни, причому не тільки номінального, а й реального. Українська ж ситуація характеризується суттєвим падінням рівня життя в 90-ті роки за одночасного падіння обсягів виробництва, оскільки

заробітна плата зростала швидшими темпами порівняно з продуктивністю праці в період економічного зростання, починаючи з 2011 р., при падінні рівня життя населення.

Існують думки, що темпи зростання заробітної плати можуть випереджати зростання ВВП без негативних макроекономічних наслідків за рахунок скорочення витрат матеріально-товарних ресурсів і перерозподілу пропорцій між видами первинних доходів [15]. Автори обґрунтовують, що за тривалого низького або нульового зростання зарплат продуктивність праці знижується, оскільки втрачають сенс інвестиції у дослідження та розробки (R&D), збільшення капіталомісткості виробництва та впровадження працеаощаджуючих технологій. Дослідження, проведені по сукупності країн ОЕСР, показали, що зростання реальної заробітної плати на 1 в. п. обумовлює зростання продуктивності праці на 0,3%, а в деяких країнах (Франції, Німеччині, Нідерландах, Великій Британії, США, скандинавських країнах) – на 0,38 в. п. [22]. Ми погоджуємося, що за умов безпрецедентного падіння рівня заробітної плати у короткостроковому періоді темпи зростання зарплати можуть перевищувати темпи зростання продуктивності, однак слід враховувати особливості та українські реалії, тобто наявність прихованої форми оплати праці, яка не фіксується органами статистики, тому, на наш погляд, вирішальним чинником економічного зростання, його базисом, є створення умов для достатньої оплати кваліфікованої праці, реалізації потенціалу найманих працівників, а також формування потужного класу власників та підприємців за рахунок зростання продуктивності праці. Відставання зростання продуктивності від заробітної плати на досить тривалому проміжку часу провокувало кризу в сфері праці, а її сучасні критичні темпи зростання свідчать про економічну неможливість підвищення низької оплати праці. Вихід із цієї ситуації полягає в першу чергу у державному регулюванні рівня мінімальної оплати праці та основних соціальних стандартів, встановлення її на рівні, що дозволяє забезпечувати основні принципи гідної праці, а також у зниження трудомісткості виробництва за рахунок впровадження

нових технологій. Такий підхід забезпечить підвищення загального рівня оплати в економіці.

2. Розбалансованість ринку праці та освітніх послуг, унаслідок чого виникли перекоси в кількісно-якісній структурі ринку праці та невідповідність рівня кваліфікації потребам роботодавців. Наявність феномену одночасно надмірної та дефіцитної праці, збільшення частки структурної складової безробіття, з одного боку, стимулює трудову міграцію, з іншого – зайнятість не за фахом. Система освіти є джерелом пропозиції кваліфікованої праці на ринку, але відсутність ефективної системи адаптації структури підготовки кадрів на потребу ринку поглиблює структурні диспропорції в цій сфері.

Як свідчать соціологічні оцінки, лише 36% спеціалістів працюють за фахом, робота 20% пов'язана з отриманою спеціалізацією, в той час як 44% працівників узагалі змінили професію. Найвдалішими виявилися ті, хто отримав освіту в сфері маркетингу, менеджменту й права, а працівники із педагогічною освітою мають підлаштовуватися під потреби ринку праці: 83% з них працюють не за спеціальністю [3, 14, 17]. На українському ринку праці спостерігається масштабна диспропорція між кількістю робочих місць, з одного боку, й кількістю працівників з певною спеціалізацією – з іншого.

3. Деформалізація соціально-трудових відносин, що проявляється у зростанні сектору неформальної та тіньової зайнятості. Наразі, за приблизними оцінками, в неформальні трудові відносини залучено від чверті до половини працездатного населення.

Питома вага неформального сектора на українському ринку праці значна і збільшувалася, незважаючи на економічне зростання. Точніше сказати – завдяки цьому зростанню, оскільки ці два процеси відбувалися паралельно. В результаті залежно від використовуваної методології до цього сектора сьогодні можна віднести кожного п'ятого зайнятого. Зростання неформальної зайнятості виступає, мабуть, зворотним боком поступового скорочення формального сектора, вкрай чутливого до низької якості інституційного середовища. Зайняті в

неформальному секторі працюють переважно поза сферою державного регулювання.

Надмірна експансія неформальної зайнятості, її тісне переплетіння з формальною обумовлює дерегульованість та неконтрольованість багатьох процесів у соціально-трудої сфері. Визначимо чинники, що сприяють розвитку тіньового сектора. Основними серед них є: високі податки (прибутковий, на прибуток та інші); високий рівень безробіття (підштовхує людей отримувати доходи будь-яким можливим способом); недосконалість законодавства (постійні зміни у вимогах до документації, що зумовлює додаткові витрати підприємців). Однак у короткостроковій перспективі, особливо для вирішення певних завдань, наприклад, зайнятість у регіонах, постраждалих від збройного конфлікту, зайнятість у неформальному секторі є можливістю людей вижити у складній, скрутній ситуації. Неформальна зайнятість сприяє розвитку нових підприємницьких здібностей людини, повнішій реалізації її здібностей до праці, а також до виконання функцій адаптації робочої сили до сучасних ринкових умов.

Динаміка інноваційних процесів викликає зміни на ринку праці, постійно потребуючи нових форм організації зайнятості й умов праці. Поширюється нестандартна зайнятість, зростають інвестиції у нові види діяльності, розвивається мобільність робочої сили, тощо. Як свідчать результати досліджень фахівців, до основних детермінант нестандартної зайнятості можна віднести рівень доходів населення, напруженість на ринку праці, демографічні характеристики населення, розповсюдженість інформаційних технологій, що дозволяє використовувати віддалену роботу та ін.[3, 14, 17].

4. Нестандартність реакції українського ринку праці, що проявляється у слабкій реакції зайнятості на зміну економічної кон'юнктури. Природний приріст населення в Україні залишається негативним, демографічні процеси зумовлюють дефіцит кадрів. Через демографічні виклики Україна змушена залучати трудових мігрантів. Але активна міграційна політика у напрямі інтеграції іммігрантів в українське суспільство може призвести до значних втрат вітчизняного людського потенціалу

та його деформації, тому при формуванні цієї політики доцільно більш широко застосовувати механізм державно-приватного партнерства, що успішно зарекомендував себе в різних країнах. Як учасники та зацікавлені сторони тут можуть виступати урядові структури, громадські організації (діаспори, релігійні об'єднання), бізнесові структури (у т.ч. транснаціональні корпорації), агенції з міжнародної співпраці та розвитку, організації-донори, у т.ч. міжнародні.

Диспропорції соціально-трудової сфери можуть бути декількох видів, серед яких можна виокремити: структурно-економічні, соціальні, гендерні, інформаційні, ринкові. Ринковий дисбаланс виробництва, розподілу та споживання, що, відповідно, сприяє деструктивним зрушенням ринку праці. До структурно-економічних диспропорцій відносяться відмінності у розподілі зайнятих за видами економічної діяльності, відмінності у забезпеченні окремих галузей якісною робочою силою. Структурна невідповідність параметрів попиту на робочу силу та її пропозиції визначаються насамперед економічними факторами, а саме нерівністю розвитку окремих секторів економіки, динамікою підприємницької активності, доступністю кредитних ресурсів та ін. Соціальні диспропорції характеризуються диференціацією в доходах населення, оплаті праці та розповсюдженні такого асоціального явища як бідність. Гендерні диспропорції визначаються соціально-статевими ролями на ринку та у суспільстві.

Рух є внутрішньою властивістю будь-якої соціально-економічної системи. Часовий рух, який має управлінський характер, визначається як трансформація. Сила та глибина трансформації, що проявляється у структурних зрушеннях, може бути оцінена спеціальними методами та за допомогою специфічних показників.

Структура зайнятості, що утворилася в українській економіці протягом трансформаційного періоду, не є оптимальною. Вона не відповідає вимогам постіндустріального суспільства, її структура характеризує процеси деіндустріалізації праці.

На початку ринкових перетворень очікувалося зростання зайнятості у сфері послуг, однак для українського ринку праці послуги – це насамперед торгівля, готельно-ресторанний бізнес. Зменшення зайнятості у промисловості можна було б розглядати як позитивний момент, якби одночасно зростала зайнятість і в інформаційно-комунікаційній сфері. Але, на жаль, такі тенденції в країні відсутні. Тому можна зробити висновок, що структура є як неоптимальною, так і не інноваційною.

Динамічний аналіз структури зайнятості свідчить, що найвагоміша частка зайнятих зосереджена у сфері торгівлі, вона становить понад 21% усіх зайнятих. Триває тенденція до зменшення частки зайнятих у промисловості – протягом останніх п'яти років на 1,5 в.п., що пояснюється суттєвим спадом обсягів виробництва у промисловості.

Останні роки спостерігається зменшення частки у фінансовому секторі, у сфері операцій з нерухомим майном. Простежується динаміка щодо збільшення частки зайнятих у секторі транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності. Зростання частки зайнятих у сфері державного управління за останні роки відбулося за рахунок посилення оборонної сфери, що, найімовірніше, відбуватиметься і надалі.

Аналіз структурних змін на національному ринку праці можна здійснити за допомогою узагальнюючих показників структурних зрушень. Найбільш поширеними є коефіцієнти абсолютних структурних зрушень, середньоквадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень, середньоквадратичний коефіцієнт відносних структурних зрушень, інтегральний коефіцієнт структурних зрушень Гатєва, Салаї, удосконалений інтегральний коефіцієнт В. Рябцева. Нами був здійснений індексний аналіз структурних зрушень у розрізі видів діяльності окремо за період 2000–2012 за КВЕД-2005 та 2012–2017 рр. за КВЕД-2010. Розрахунок здійснювався за показниками, формули розрахунків яких докладно наведені у статті Н.П. Перстневої [12]. Отримані результати зведені у табл. 1.

Таблиця 1

Структурно динамічні відмінності національного ринку
праці за галузевою структурою, ланцюгові показники
(розраховано за даними [24])

Показник	2001	2007	2011	2013	2014	2015	2016
Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень	0,37	0,28	0,33	0,12	0,17	0,19	0,20
Середній квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних зрушень	0,62	0,39	0,53	0,24	0,27	0,27	0,28
Лінійний коефіцієнт відносних структурних зрушень	4,08	3,08	3,6	1,98	2,71	2,73	2,76
Середній квадратичний коефіцієнт відносних структурних зрушень	0,51	0,42	0,53	0,22	0,32	0,36	0,38
Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень Гатєва	0,038	0,025	0,033	0,016	0,018	0,021	0,022
Узагальнюючий коефіцієнт структурних зрушень Салаї	0,020	0,032	0,029	0,010	0,017	0,018	0,021
Узагальнюючий коефіцієнт Рябцева	0,027	0,018	0,021	0,011	0,009	0,010	0,013

Аналіз ланцюгових коефіцієнтів свідчить про несуттєві ланцюгові зміни у структурі зайнятості, тобто галузеві зміни не є достатньо вагомими. За показником лінійного коефіцієнта абсолютних структурних зрушень можна охарактеризувати загальну сукупну зміну всіх структурних частин без урахування напрямів окремих зрушень.

Як видно з отриманих даних, найсуттєвіші зрушення в структурі зайнятості мали місце за період з 2006 по 2010 рр., у наступному періоді інтенсивність структурних зрушень зменшилася. Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень Гатєва та показник структурних зрушень Салаї перебувають у діапазоні від 0,02 до 0,038, тобто значення є достатньо близькими до 0, що характеризує досліджуваний період

однорідністю структури зайнятості в Україні. Тобто галузева структура зайнятості є достатньо усталеною та слабозмінюваною, однак подібна однорідність не є свідченням достатніх можливостей забезпечення зайнятості та низького рівня безробіття в Україні [17].

Зростання зайнятості в Україні за останнє десятиріччя, попри її низький рівень та всупереч високим темпам економічного зростання, як здається, було достатнім для того, щоб знизити рівень безробіття. Проте підвищення рівня зайнятості, що мало місце, частково можна віднести на рахунок збільшення числа працюючих у незахищених умовах або неформально зайнятих.

Таким чином, регулювання ринку праці, враховуючи структурні дисбаланси, стає особливо актуальним в умовах нестабільності функціонування економічної системи та дії дестабілізуючих факторів, що є істотними ознаками сучасних умов господарювання.

Рівень безробіття останніми роками постійно знижувався, з 11,6% – у 2000 р. до 7,3% – у 2013 р. та починаючи з 2014 р. спостерігається зростання до рівня 9,3% економічно активного населення (табл. 2) [17].

Таблиця 2

Показники зайнятості населення України
(розраховано за даними [24])

Показники	2000	2005	2010	2011	2013	2014	2016
Рівень зайнятості населення, у % до населення 15–70 років	55,8	57,7	58,4	59,1	60,2	56,6	56,3
Безробітне населення у віці 15–70 років, тис. осіб	2655,8	1600,8	1713,9	1661,9	1510,4	1847,6	1678,2
Рівень безробіття населення, у % до економічно активного населення 15–70 років)	11,6	7,2	8,2	8,0	7,3	9,3	9,3

Кількість безробітних (за методологією МОП) у віці 15–70 років у 2016 р., порівняно з 2012 р., зросла на 88,4 тис. осіб,

або на 5,6%, та становила 1,67 млн осіб. Рівень безробіття населення віком 15–70 років (за методологією МОП) в цілому по Україні зріс на 1,7 в. п. та становив 9,3% економічно активного населення зазначеного віку. Водночас кількість вільних робочих місць (вакантних посад) на підприємствах, в установах, організаціях (далі – підприємствах), порівняно з 2010 р., зменшилася на 21,1% та на кінець 2012 р. становила 36 тис. Скорочення потреби в працівниках на заміщення вільних робочих місць спостерігалось в усіх видах економічної діяльності, крім добувної промисловості. Сьогодні наявна структурна диспропорція між попитом на робочу силу та її пропозицією, що обмежує можливості працевлаштування безробітних і їх виходу зі стану бідності. Відповідно навантаження незайнятого населення на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) збільшилося з 84 осіб на кінець 2011 р. до 108 осіб на кінець 2012 р. Починаючи з 2013 р. показник навантаження є співвідношенням кількості вільних вакантних посад до кількості безробітного населення. Так, в середньому за 2016 р. цей показник становив 108 безробітних осіб на одне вільне робоче місце. Особливо значимим цей показник був для кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства – 552 особи, технічних службовців – 124 особи та керівників, менеджерів, управителів – 239 особи.

Структурна асиметрія ринку праці проявляється у такому виді безробіття, як структурне. Фахівцями прийнято розглядати структурне безробіття як соціально-економічне явище, за якого структура пропозиції робочої сили не відповідає потребам економіки країни за професійними групами, видами економічної діяльності внаслідок структурних та технологічних змін в економіці, недосконалості освітньої системи. Можна виокремити такі наслідки поширення структурного безробіття: втрати часу та коштів на перенавчання та перепідготовку фахівців потрібної кваліфікації, можливість зниження соціального статусу та значущості для працівників, зміна орієнтацій та способу життя представників багатьох професій,

можливість втрати продуктивності праці на період соціальної та професійної адаптації.

В Україні традиційними є суттєві регіональні диспропорції розвитку ринку праці, до сьогодні відсутня ефективна регіональна політика зайнятості, заснована на ґрунтовному аналізі регіональних відмінностей і можливих перспектив розвитку регіональних ринків праці, перш за все, в регіонах з істотною деформацією структури населення, специфікою соціально-економічного розвитку, переважанням виробництв з високою концентрацією промислових або сільськогосподарських підприємств.

Оцінюючи структурний дисбаланс регіональних ринків праці, який характеризується кон'юнктурною ситуацією, коли професійно-кваліфікаційна структура безробітних (незадоволена пропозиція) не співпадає з відповідною структурою вільних вакантних посад, нами було визначено структурне безробіття як число безробітних, які мали б гіпотетично переміститися із сектора в сектор для забезпечення рівноваги на ринку праці (табл. 3).

Таблиця 3
Динаміка структурного безробіття в Україні
(розраховано на основі [25])

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Структурне безробіття, % у зареєстрованому безробітті	1,17	1,58	0,98	0,88	0,78	0,81	0,88	0,89	0,93

Структурна рівновага може бути досягнута за умови рівності чисельності безробітних та кількості вакантних посад за всіма професійними групами у кожному регіоні. Отриманий показник відображає частку структурного безробіття у сукупному обсязі безробіття зареєстрованого ринку праці. Отримані результати доводять, що структурне безробіття посилювалося у період фінансово-економічної кризи та поглиблення її наслідків, стабілізація економічного стану супроводжувалася стабілізаційними процесами у сфері зайнятості. Посилення кризових явищ, найімовірніше,

загострить проблему кваліфікаційної невідповідності попиту та пропозиції робочої сили. Оскільки структурне безробіття є наслідком дисбалансу між процесами виробництва, розподілу та споживання, самостійно ринок праці не може вирішити означену проблему, тому необхідним є втручання держави в цей процес, яке полягає у визначенні напрямів та розробленні заходів з його регулювання. Таким чином, регулювання ринку праці, враховуючи структурні дисбаланси, стає особливо актуальним в умовах нестабільності функціонування економічної системи та дії дестабілізуючих факторів, що є істотними ознаками сучасних умов господарювання на основі концепції інклюзивного розвитку. У зв'язку з цим виникає нагальна необхідність у зміні підходів до прогнозування і планування кадрових потреб як у регіональному, так і загальнодержавному масштабі, що дозволить подолати існуючий дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку кваліфікованої праці [4]. Це вимагає впровадження стратегічного планування підготовки кадрів для потреб економіки, що має враховувати:

- рівень забезпеченості галузей національної економіки, інших сфер економічної діяльності фахівцями відповідних освітніх рівнів;

- поточну та середньострокову потребу у фахівцях у розрізі спеціальностей і професій у галузях та регіонах;

- фактори впливу на формування загальної і додаткової потреби у фахівцях в галузевому, регіональному розрізах та за видами економічної діяльності (обсяги виробництва, обсяги інвестицій, чисельність зайнятих, рівень безробіття, вікова структура працюючих, рівень заробітної плати, демографічний аспект);

- очікувані зміни в динаміці пропозиції фахівців на ринку праці за галузями економіки, в регіональному розрізі;

- пропозиції роботодавців щодо підготовки фахівців за напрямками і спеціальностями.

Визначення перспективних потреб у фахівцях з вищою та професійно-технічною освітою повинне здійснюватися у кількісному та якісному вимірах. Кількісна оцінка майбутніх

потреб у кадрах залежить насамперед від прогнозованого рівня розвитку видів економічної діяльності як в країні загалом, так і окремих територій. Якісна оцінка, крім зазначених аспектів, повинна враховувати перспективні зміни вимог до компетенції персоналу внаслідок активізації інноваційної діяльності, створення нових високотехнологічних робочих місць, інтенсифікації міжнародної інтеграції та місця нашої держави у цьому процесі.

Задля формування ефективної методики прогнозування потреби в кадрах, яка б найбільш повно враховувала сучасні вимоги до цього процесу, доцільно використати: – по-перше, вітчизняний досвід у цій сфері (ретроспективний аналіз окремих позитивних аспектів визначення обсягів підготовки фахівців за умов планової економіки й витратного підходу до фінансування закладів з вищої та професійно-технічної освіти); – по-друге, сучасні методичні підходи до визначення потреби у фахівцях вітчизняних науковців та фахівців країн СНД, оскільки рівень соціально-економічного розвитку й умови життя останніх є порівняно більш наближеними до умов нашої країни (у т.ч. конкурсний підхід до розміщення замовлень на підготовку фахівців); – по-третє, досвід розвинених країн світу (контрактний підхід, гранти на навчання, відмова від постатейного фінансування ВНЗ і перехід до фінансування підготовки за принципом «кошти прямують за студентом»).

Сьогодні рівень та якість підготовки робітничих кадрів стає найважливішим чинником та необхідною передумовою інноваційної моделі розвитку національної економіки України. Сучасні економічні та виробничі умови потребують робітника «нового типу» – професійно і соціально мобільного, такого, що має глибокі професійні знання з інтегрованих професій, володіє економічними знаннями, здатного до технічної та соціальної творчості, самовдосконалення, готового до роботи за умов існування різних форм організації праці та виробництва.

У професійно-кваліфікаційній структурі кадрів великий обсяг низькоефективної, малокваліфікованої праці, яка не потребує високого освітнього рівня (табл. 4). Динаміка структури зайнятості в Україні за професійними групами

демонструє, що навіть у період економічного зростання роботодавці віддавали перевагу працівникам з низькою кваліфікацією, їх частка у структурі зайнятості є найбільшою. Крім того, як видно з наведених у таблиці даних, у 2016 р. порівняно з 2000 р. доволі помітно знизилась частки фахівців (-3,3 в. п.) та кваліфікованих робітників. Одночасно відбулося зростання частки зайнятих у сфері торгівлі та послуг (на 5,5 в. п.) та найпростіших професій. Також за досліджуваний період відбулось зростання частки зайнятих професіоналів – на 5,0 в.п.; законодавців, вищих держслужбовців та керівників – на 0,5 в.п. В 2000 р. їх кількість становила 3048,6 тис. осіб, або 15,0% загальної кількості зайнятого населення, і з кожним роком ця цифра зменшувалася, в результаті чого до 2011 р. питома вага фахівців зменшилась на 3,8%, а до кінця 2016 р. їх частка в загальній чисельності зайнятих становила 11,7% [3, 17].

Таблиця 4

Динаміка змін у професійно-кваліфікаційній структурі зайнятих в економіці України за 2000–2016 рр., %
(сформовано автором за даними [24])

Професійні групи	2000	2005	2008	2009	2011	2012	2013	2014	2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі), %	7,2	7,1	7,5	7,9	7,9	7,9	7,7	8,0	7,7
Професіонали, %	12,9	12,0	13,0	13,6	15,5	14,9	14,9	17,1	17,9
Фахівці, %	15,0	12,2	11,5	11,9	11,2	11,3	11,4	12,2	11,7
Технічні службовці, %	4,1	3,7	3,5	3,5	3,1	3,2	3,3	3,2	3,0
Працівники сфери торгівлі та послуг, %	11,3	13,1	14,1	14,5	15,0	15,3	15,5	15,9	16,8
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств,	3,0	1,6	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9	1,0	0,9

Продовж. табл. 4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
риборозведення та рибальства, %									
Кваліфіковані робітники з інструментом, %	13,4	13,1	13,5	12,1	11,8	12,2	12,2	12,8	12,0
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин, %	15,4	13,0	12,6	11,9	11,6	11,7	11,3	11,4	11,2
Найпростіші професії, %	17,7	24,3	23,2	23,6	23,9	22,6	22,7	18,3	

Примітка. % до загальної кількості зайнятого населення у віці 15–70 рр.

Натомість зростає частка зайнятих найпростіших професій, що свідчить про посилення деформаційних змін у структурі зайнятості населення та послідовне відставання від її інноваційної моделі. Характерно, що нині в країні існує значна кількість безробітного населення, тоді як виробництво потребує десятків тисяч кваліфікованих робітників, але високих розрядів, належного рівня підготовки. Тому, на сьогодні, найбільшою проблемою є незбалансованість ринку праці та ринку освітніх послуг.

Зазначені тенденції є свідченням, з одного боку, існування протиріч між якістю робочої сили та вимогами роботодавців, а з іншого, – не конкурентоспроможності самих робочих місць. Таким чином, теоретичні та практичні напрями забезпечення якості та структури підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, в яких відчують потребу роботодавці, не відповідають вимогам новітнього високотехнологічного обладнання на вітчизняних підприємствах, і залишаються недостатньо вивченими на сучасному етапі розвитку економіки.

Однією з найважливіших проблем економічного розвитку нашої країни, яка найближчим часом

посилюватиметься, – дефіцит сучасних кваліфікованих робітничих кадрів. Це може бути дестабілізуючим фактором економічного зростання.

Уже сьогодні темпи й масштаби науково-технічного прогресу є такими, що зміни в матеріальній базі виробництва і нові вимоги до якості підготовки робітничих кадрів впливають на зміни в структурі надання освітніх послуг ЗПТО та ПТНЗ з отриманням більш високої кваліфікації у ЗВО. Поряд із цим чинні програми розвитку системи професійної освіти, розроблені на регіональному і державному рівні, дуже обмежено вирішують саму проблему загострення дефіциту кваліфікованих робітничих кадрів і поглиблення диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили, що актуалізує розроблення напрямів трансформації системи підготовки робітничих кадрів в умовах ефективного забезпечення нових потреб ринку праці. Водночас усе ще залишаються достатньо значними обсяги потреб у представниках найпростіших професій, що є фактом збереження на підприємствах регламентованої праці з найменшим вмістом креативних, творчих елементів у професійно-кваліфікаційній структурі робочої сили, відсутності суттєвого інноваційного розвитку та досить слабкими процесами модернізації виробництва.

Незважаючи на існуючий дисбаланс на ринку праці між наявною структурою економічно активного населення з вищою освітою та потребою в ньому, все ж порівняно з іншими категоріями цього населення за рівнем освіти спостерігається більш високий рівень конкурентоспроможності саме фахівців з повною вищою освітою, про що свідчать показники рівня його економічної активності, зайнятості та безробіття.

Так, у 2016 р. серед населення з повною вищою освітою відзначався найвищий рівень економічної активності – 76,9% економічно активного населення, найвищий рівень зайнятості – 70,8%, та, відповідно, найнижчий рівень безробіття – 8,0%, порівняно із 9,3% економічно активного населення в цілому по країні. Освітній рівень одночасно з можливостями зайнятості значно підвищує перспективу отримати вищий рівень доходів. Так, за результатами обстеження умов життя домогосподарств,

середній рівень оплати праці населення із високим освітнім рівнем перевищує середній показник по країні від 30,1% у 2016 р. до 41,3% у 2009 р. Негативною є тенденція до зменшення розриву рівня оплати праці населення з високим освітнім рівнем, що свідчить про зменшення віддачі від інвестицій в освіту.

Проведені дослідження свідчать, що наразі існує низка проблем у системі формування кадрів для економіки, серед яких слід виділити такі: віддаленість системи формування кадрового потенціалу від виробництва і науки; низький рівень довіри роботодавців та населення до якості освітніх послуг, які надають сучасні вищі навчальні заклади; низька відповідальність фахівців за вибір професії та органів і органів державної влади за витрачення коштів на формування кадрів; неспроможність системи формування кадрів швидко пристосовуватись до змін в попиті на робочу силу і попиті на освітні послуги; відсутність у підприємств заохочень до активізації підвищення кваліфікації кадрів та ін..

Одним з результативних важелів забезпеченості вітчизняних підприємств висококваліфікованими кадрами, безперечно, є формування державного замовлення на їх підготовку, яке повинно плануватись, враховуючи реальний попит роботодавців. Адже досвід показує, що механічне збільшення обсягів підготовки робочої сили країни не вирішує завдання комплектації підприємств кваліфікованими кадрами. Потрібно збирати інформацію щодо поточних та перспективних потреб у фахівцях у розрізі окремих спеціальностей, робочих місць, які в найближчій перспективі будуть ліквідовані або створені. Ці дані стануть досить важливими для державних органів влади, закладів вищої освіти та суспільства загалом, оскільки сприятимуть організації професійної орієнтації, набору певного контингенту студентів, що в свою чергу допоможе вирішити проблему забезпечення промислових підприємств України фахівцями з вищою освітою.

Нерозвиненість підприємницького потенціалу та несформованість середнього прошарку суспільства призводить до диспропорцій у структурі доходів населення, що є чинником

дестабілізації та конфлікту особистісних інтересів стосовно забезпечення соціальної справедливості у суспільстві. Так, квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення за даними 2016 р. становить 3,0 рази (і це, враховуючи, що у статистичну вибірку обстеження доходів домогосподарств не потрапляють домогосподарства з дуже високими доходами). Поглиблення необґрунтованої диференціації доходів населення загострює соціальний дисбаланс ринку праці у вигляді бідності. Україна належить до країн зі стабільно високим рівнем бідності. Проблема бідності є складною, комплексною проблемою, яка потребує детального і ретельного розгляду, значного часу і великого обсягу аналітики.

Бідність можна визначати у вузькому і широкому значенні. При вузькому підході до визначення бідності до уваги беруться тільки матеріальні негаразди. Широке визначення бідності є неминучим результатом досліджень цього феномена в розрізі концепції інклюзивного розвитку, тому що бідність – результат економічних, політичних і соціальних процесів, які взаємодіють і підсилюють один одного, збільшуючи труднощі, від яких потерпають бідні. Розширене визначення бідності з точки зору інклюзивного розвитку, включає не тільки доходи й рівень споживання фізичної особи або домогосподарства, але й нерівність у доступі до послуг охорони здоров'я, освіти, культури, соціальної захищеності тощо. Із цього випливає, що з бідністю можна боротися за окремими конкретними напрямками – у сфері зайнятості, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення тощо. Проблема полягає в тому, щоб сформулювати для нашої країни реальні цілі й науково їх обґрунтувати, визначити систему показників для діагностики стану бідності та її моніторингу, а також провести оцінку результатів відповідних заходів.

Серед конкретних причин існуючої в Україні бідності можна назвати вкрай слабку адаптацію національної економіки до процесів глобалізації, неконкурентоспроможність цілих галузей і виробництв, низьку продуктивність праці та її невідповідну організацію, превалювання низькооплачуваних робочих місць і дефіцит фахівців необхідної кваліфікації, що

привело до зниження доходів населення, убогості його значної частини і його звуженого відтворення.

Скорочення рівня відносної бідності стало результатом здійснення політики перерозподілу коштів від середніх прошарків суспільства до бідних. Низькі темпи зростання доходів середніх прошарків суспільства призвели до штучного заниження середнього (медіанного) значення доходу (витрат), і, відповідно, знизилася вартісне значення межі бідності. Це, у свою чергу, забезпечило позитивну динаміку рівня відносної бідності.

Боротьба з бідністю, згідно концепції інклюзивного розвитку, здійснюється за такими двома основними напрямками:

- створення умов для самозабезпечення нормального рівня добробуту всіх родин із працездатними дорослими на трудовій основі;

- формування системи ефективного соціального захисту вразливих груп населення (старі, інваліди, родини з високим утриманським навантаженням тощо) і гарантії недискримінаційного доступу до безкоштовних або дотаційних ресурсів.

Тобто, одночасно треба створювати умови для соціальної підтримки (побудовані на концепції інклюзивного розвитку) тих, хто дійсно без неї не може обійтися, і самостійного виходу з бідності працездатних верств населення на трудовій основі. Потреба модернізації існуючих систем доходів населення й систем соціального захисту – одна з ключових на порядку денному соціальної політики більшості країн світу. Це визначає необхідність теоретичного осмислення процесів, що провокують формування бідності працездатного населення, і практичної реалізації заходів з подолання значних масштабів бідності, маючи на меті підвищення рівня життя населення та створення сприятливих умов для розвитку трудового потенціалу сучасного суспільства.

Сьогодні в Україні, крім традиційної соціальної бідності (багатодітні родини, неповні родини з дітьми тощо) існує й економічна бідність, коли працездатні громадяни не можуть забезпечити собі соціально прийнятний рівень добробуту. При

цьому фактори, що генерують економічну бідність, є такими, що сама по собі наявність зайнятості не є джерелом добробуту з причин:

- низького рівня оплати праці, що не дозволяє працівникам отримувати гідну винагороду за свою працю;

- нерозвиненості (відсутності) ринку праці у депресивних регіонах України (передусім у малих містах і селищах), де економіка визначається обмеженим колом підприємств, а інколи – єдиним, містоутворюючим, що належать до стагнуючої сфери економіки;

- неконкурентоспроможності певних сфер української економіки, окремих підприємств і фірм;

- невисокої продуктивності праці у багатьох сферах економіки;

- наявності на ринку праці значної частки сегментів з низько кваліфікованою, малоприбутковою працею.

Працюючі бідні – значна частка українських бідних. До працюючих бідних належить частина населення, що одержує дохід від трудової діяльності, який не дозволяє задовольнити природно-фізіологічні, матеріальні, духовні потреби і перешкоджає відтворенню робочої сили.

Слід зазначити, що до категорію «працюючі бідні» можуть потрапити працівники підприємств із великою часткою «сірої» заробітної плати, хоча їхній реальний заробіток вищий за величину прожиткового мінімуму.

У бідності працюючих чимало негативних наслідків, у тому числі:

- для індивідів: неможливість утримувати себе і родину, невпевненість у завтрашньому дні, розчарування у роботі, бездіяльність, аномія соціальних і політичних цінностей, відсутність бажання і можливості до професійного зростання;

- для суспільства: негативний резонанс у суспільстві, деградація населення, зростання маргіналізації і криміналізації, спотворення ціннісно-мотиваційної сфери, відтворення бідності;

- для держави: економічна, соціальна, політична пасивність населення, зниження кваліфікації робочої сили,

міграція кваліфікованої робочої сили за кордон, стихійні соціальні дії.

Бідність у широкому сенсі слова зумовлюється трудовими процесами, які, у свою чергу, обумовлюються існуючою ситуацією на ринку праці. У світовій практиці відсутній такий феномен, як бідність людини праці. Бідність працюючих в Україні, як і на всьому пострадянському просторі, породжена особливостями економічної динаміки перехідного періоду, її якісними характеристиками.

Ринок праці через попит та пропозицію робочої сили, доступ до продуктивної зайнятості, відмінності робочих місць та інші свої характеристики впливає на бідність. Диференціація працездатних громадян на ринку праці визначає диференціацію рівня їх життя, і саме таким чином визначає рівні бідності. З точки зору рівня оплати праці бідність також обумовлюється розвитком ринку праці через галузеві, кваліфікаційні, регіональні та інші відмінності.

Сформована в Україні модель бідності – це насамперед результат низького рівня доходів від зайнятості й, як наслідок, – через їхнє оподаткування – низького рівня соціальних трансфертів. Тенденція економії на заробітній платі, яку від початку переходу до ринкової економіки демонстрували як роботодавців, так і держава і яка посилилася під час кризи, призвела до відповідних соціальних наслідків, передусім – бідності населення.

Отже, у системі заходів із скорочення бідності політиці оплати праці належить особливе місце. Залежно від своєї спрямованості вона може здійснювати різний вплив на процес соціального розширення населення, що може відбитися на динаміці бідності як позитивно (у бік зменшення масштабів бідності), так і негативно, збільшуючи ці масштаби. Фактори впливу заробітної плати на бідність, – це: низький рівень заробітних плат; наявність низькооплачуваних робочих місць, оплата праці яких не забезпечує прожиткового мінімуму працездатного населення; затримки з виплатою заробітної плати; широке використання «сірих» та «чорних» схем виплати заробітної плати.

Висновки. Основний зміст політики щодо подолання соціальних диспропорцій ринку праці в умовах побудови концепції інклюзивного розвитку, має зводитися до створення необхідних умов підвищення кожним працівником свого добробуту за рахунок особистого трудового вкладу та ділової активності. Основними механізмами в цьому напрямі можуть стати:

- зміна пріоритетів державної соціальної політики з виключно підтримки соціально вразливих верств населення на пріоритетність забезпечення умов для реалізації трудового потенціалу бідного населення, що має активну життєву позицію (мотивація до праці, виражені цінності праці, потреба в самоактуалізації);

- здійснення деталізованого дослідження тих механізмів ринку праці, які сприяють виникненню бідності працюючих та визначення ризиків для працездатного населення щодо настання бідності. Виявлення сегментів ринку праці, де найбільша концентрація працюючих бідних;

- усіяка підтримка середнього класу як головного актора цивілізованого ринку праці, здатного узяти на себе відповідальність за власне майбутнє і вмотивованого до підвищення життєвого рівня;

- створення умов для легалізації доходів населення: нагляд за діяльністю роботодавців з точки зору приймання і звільнення найманих працівників і оплати їх праці;

- розвиток програм підтримки малого бізнесу, за рахунок якого можуть бути створені нові, якісні робочі місця. Створення в країні сприятливого ділового середовища;

- перегляд методології формування прожиткового мінімуму та впровадження у практику для використання у соціальній стандартизації бюджетів більш високо рівня (мінімального споживчого бюджету, відтворювального бюджету);

- посилення впливу держави на оплату праці в малому та середньому бізнесі. Йдеться передусім про усунення нелегальної зайнятості, більш жорсткий контроль та

відповідальність при порушенні законодавства з питань найму та мінімальних розмірів оплати праці.

Таким чином, регулювання ринку праці, враховуючи структурні дисбаланси, стає особливо актуальним в умовах нестабільності функціонування економічної системи та дії дестабілізуючих факторів, що є істотними ознаками концепції інклюзивного розвитку.

Література

1. Айвазовський В. В. Принципи податкової системи, спрямованої на інклюзивне економічне зростання / В. В. Айвазовський // Вісник Інституту економіки та прогнозування. – 2016. – № 1. – С. 2–5.

2. Базилук А. В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс] / А. В. Базилук, О. В. Жулин // Економіка та управління на транспорті. – 2015. – Вип. 1. – С. 19–29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2015_1_5.

3. Вдовічен А. А. Макроекономічні диспропорції економіки України: сутність та особливості формування : [монографія] / А.А.Вдовічен // Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К., 2017. – 310 с.

4. Вдовічен А.А. Концептуальні підходи до визначення місця біоекономіки в структурі розвитку пріоритетних технологічних сфер України /А.А.Вдовічен, О.Г.Вдовічена // Підприємництво і торгівля : [редакц. Кол.: Куцик П.О., Апопій В.В., Семак Б.Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2018. – Вип. 22. – С. 94-99. – 162 с.

5. Вітковська К. В., Підгорний А. З. Моніторинг диференціації рівня доходів населення на регіональному рівні // А. З. Підгорний, К. В. Вітковська. – Формування ринкових відносин в Україні. – 2013.- №9/1(148). – С. 62-65.

6. Вітковська К. В. Проблемні питання оцінки рівня бідності населення // К.В. Вітковська. – Науковий вісник. - №2(210). – 2014. - С. 19-31.

7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Колот А. М. Еволюція ролі держави та інструментарію її впливу на розвиток соціально-трудої сфери /А.М.Колот// Соціально-трудої відносини: теорія і практика. 2011. № 1. С. 5–13.

9. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу : монографія / Е.М. Лібанова // – К. : КНЕУ, 2008. – 330 с.

10. Лісогор Л. С. Узгодження гнучкості ринку праці та соціальної захищеності працівників в Україні: проблеми та перспективи /Л.С.Лісогор// Формування ринкової економіки. 2010. Спец. вип. Т. 3 : Соціально-трудої відносини: теорія та практика. С. 168–175.

11. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання./В.О.Мандибура// – К. : Парламентське вид-во, 1998. – 256 с.

12. Перстнева Н. П. Критерии классификации показателей структурных различий и сдвигов / Н.П.Перстнева// Экономические науки. 2012. № 3. С. 478–482.

13. Прогнімак О.Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи / О.Д. Прогнімак // Економічний вісник Донбасу № 1(51). – 2018. – С. 187-197.

14. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2015. – 304 с.

15. Ткаченко Л. Г. Продуктивність та оплата праці: діалектика взаємодії / Л.Г.Ткаченко // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 1. – С. 132–141.

16. Хомяк М. Я. Бідність в Україні у показниках соціальної статистики / М. Я. Хомяк // Соціологічні студії : наук.-практ. журн. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – № 2(3). – С. 70–76.

17. Шинкарук Л.В., Вдовічен А.А. Макроекономічні диспропорції України: особливості формування та механізм регулювання : [монографія] / Л.В. Шинкарук, А.А.Вдовічен // Національний університет біоресурсів і природокористування України. Чернівці : Технодрук, 2018. 488 с.

18. Anxo D., Ericson T., Jolivet A. Working longer in European countries: underestimated and unexpected effects // *International Journal of Manpower*. – 2012. – Vol. 33. – Is. 6(May). – P. 612–628.

19. Jorgenson W. D. Presentation «Understanding the knowledge economy. Harvard University» [Електронний ресурс] / W. D. Jorgenson // Maddison Master Class in Economic History and Development ; Groningen Growth and Development Centre. – 2012. – 23th of April. – Доступний з : <http://economics.harvard.edu/faculty/jorgenson/>

20. Martin B. Technology Foresight in Rapidly Globalizing Economy [Електронний ресурс] // The proceeding of the UNIDO Technology Foresight Conference for Central and Eastern Europe and the Newly Independent States, Vienna, 4–5 April. – 2001. – Доступний з : http://www.forschungsnetzwerk.at/downloadpub/2001_vienna_MartinBen.pdf

21. New Skills for New Jobs: Anticipating and matching labour market and skills needs - Communication from the Commission to the European Parliament, adopted on 16 December 2008 [Електронний ресурс] // Office for Official Publications of the European Communities. – Luxembourg , 2009. – 40 p. – Доступний з : <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2352&langId=en>

22. Storm S. Wage-led or Profit-led Supply: Wages, Productivity and Investment [Електронний ресурс] / Servaas Storm, C.W.M. Naastepad // Conditions of Work and Employment Series No 36. – Geneva : International Labour Office, 2012. – 30 p. – Доступний з : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_187309.pdf

23. The Financial and Economic Crisis: a Decent Work Response. For Debate and Guidance [Електронний ресурс] // 304th Session International Labour Office of Committee on Employment

and Social Policy. – Geneva. – 2009. – March. – Доступний з :
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_103507.pdf

24. Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

25. Коровкин А. Г. Динамика занятости и рынка труда: вопросы макроэкономического анализа и прогнозирования / А. Г. Коровкин. // – М. : МАКС Пресс, 2001. – 320 с.

1. Ayvazovs'kyu V. V. Pryntsypu podatkovoyi systemy, spryamovanoyi na inklyuzyvne ekonomichne zrostannya / V. V. Ayvazovs'kyu // Visnyk Instytutu ekonomiky ta prohnozuvannya. – 2016. – # 1. – S. 2–5.

2. Bazylyuk A. V. Inklyuzyvne zrostannya yak osnova sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku [Elektronnyy resurs] / A. V. Bazylyuk, O. V. Zhulyn // Ekonomika ta upravlinnya na transporti. – 2015. – Vyp. 1. – S. 19–29. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2015_1_5.

3. Vdovichen A. A. Makroekonomichni dysproportsiyi ekonomiky Ukrayiny: sutnist' ta osoblyvosti formuvannya : [monohrafiya] / A.A.Vdovichen // Natsional'nyy universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. – K., 2017. – 310 s.

4. Vdovichen A.A. Kontseptual'ni pidkhody do vyznachennya mistysya bioekonomiky v strukturi rozvytku priorytetnykh tekhnolohichnykh sfer Ukrayiny /A.A.Vdovichen, O.H.Vdovichena // Pidpryyemnytstvo i torhivlya : [redakts. Kol.: Kutsyk P.O., Apopiy V.V., Semak B.B. ta in.]. – L'viv : Vydavnytstvo L'vis'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu, 2018. – Vyp. 22. – S. 94-99. – 162 s.

5. Vitkovs'ka K. V., Pidhornyy A. Z. Monitorynh dyferentsiatsiyi rivnya dokhodiv naseleण्या na rehional'nomu rivni // A. Z. Pidhornyy, K. V. Vitkovs'ka. – Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini. – 2013.- #9/1(148). – S. 62-65.

6. Vitkovs'ka K. V. Problemni pytannya otsinky rivnya bidnosti naseleण्या // K.V. Vitkovs'ka. – Naukovyy visnyk. - #2(210). – 2014. - S. 19-31.

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Kolot A. M. Evolyutsiya roli derzhavy ta instrumentariyu yiyi vplyvu na rozvytok sotsial'no-trudovoyi sfery /A.M.Kolot// Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya i praktyka. 2011. # 1. S. 5–13.
9. Libanova E.M. Bidnist' naselennya Ukrainy: metodolohiya, metodyka ta praktyka analizu : monohrafiya / E.M. Libanova // – K. : KNEU, 2008. – 330 s.
10. Lisohor L. S. Uz·hodzhennya hnuchkosti rynku pratsi ta sotsial'noyi zakhyshchenosti pratsivnykiv v Ukraini: problemy ta perspektyvy /L.S.Lisohor// Formuvannya rynkovoyi ekonomiky. 2010. Spets. vyp. T. 3 : Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka. S. 168–175.
11. Mandybura V.O. Riven' zhyttya naselennya Ukrainy ta problemy reformuvannya mekhanizmiv yoho rehulyuvannya./V.O.Mandybura// – K. : Parlament·s'ke vyd-vo, 1998. – 256 s.
12. Perstneva N. P. Krytery klasyfykatsyy pokazateley strukturnykh razlychyy y sdvyhov / N.P.Perstneva// Ekonomicheskyye nauky. 2012. # 3. S. 478–482.
13. Prohnyimak O.D. Inklyuzyvnyy rozvytok Ukrainy: pereshkody vs perspektyvy / O.D. Prohnyimak // Ekonomichnyy visnyk Donbasu # 1(51). – 2018. – S. 187-197.
14. Strukturni transformatsiyi v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyy rozvytok : naukova dopovid' / [Shynkaruk L.V., Bezv I.A., Baranovs'ka I.V. ta in.] ; za red. chl.-kor. NAN Ukrainy L.V. Shynkaruk ; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». – K., 2015. – 304 s.
15. Tkachenko L. H. Produktyvnist' ta oplata pratsi: dialektyka vzayemodiyi / L.H.Tkachenko // Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika. – 2013. – # 1. – S. 132–141.
16. Khomyak M. Ya. Bidnist' v Ukraini u pokaznykakh sotsial'noyi statystyky / M. Ya. Khomyak // Sotsiolohichni studiyi : nauk.-prakt. zhurn. / Skhidnoyevrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. – Luts'k, 2013. – # 2(3). – S. 70–76.

17. Shynkaruk L.V., Vdovichen A.A. Makroekonomichni dysproportsiyi Ukrainy: osoblyvosti formuvannya ta mekhanizm rehulyuvannya : [monohrafiya] / L.V. Shykaruk, A.A.Vdovichen // Natsional'nyy universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Chernivtsi : Tekhnodruk, 2018. 488 s.

18. Anxo D., Ericson T., Jolivet A. Working longer in European countries: underestimated and unexpected effects // International Journal of Manpower. – 2012. – Vol. 33. – Is. 6(May). – R. 612–628.

19. Jorgenson W. D. Presentation «Understanding the knowledge economy. Harvard University» [Elektronnyy resurs] / W. D. Jorgenson // Maddison Master Class in Economic History and Development ; Groningen Growth and Development Centre. – 2012. – 23th of April. – Dostupnyy z : <http://economics.harvard.edu/faculty/jorgenson/>

20. Martin B. Technology Foresight in Rapidly Globalizing Economy [Elektronnyy resurs] // The proceeding of the UNIDO Technology Foresight Conference for Central and Eastern Europe and the Newly Independent States, Vienna, 4–5 April. – 2001. – Dostupnyy z : http://www.forschungsnetzwerk.at/downloadpub/2001_vienna_MartinBen.pdf

21. New Skills for New Jobs: Anticipating and matching labour market and skills needs - Communication from the Commission to the European Parliament, adopted on 16 December 2008 [Elektronnyy resurs] // Office for Official Publications of the European Communities. – Luxembourg , 2009. – 40 p. – Dostupnyy z : <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2352&langId=en>

22. Storm S. Wage-led or Profit-led Supply: Wages, Productivity and Investment [Elektronnyy resurs] / Servaas Storm, C.W.M. Naastepad // Conditions of Work and Employment Series No 36. – Geneva : International Labour Office, 2012. – 30 r. – Dostupnyy z : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_187309.pdf

23. The Financial and Economic Crisis: a Decent Work Response. For Debate and Guidance [Elektronnyy resurs] // 304th Session International Labour Office of Committee on Employment

and Social Policy. – Geneva. – 2009. – March. – Dostupnyy z :
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/documents/meetingdocument/wcms_103507.pdf

24. Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ukrstat.gov.ua/>

25. Korovkyn A. H. Dynamyka zanyatosti y rynku truda: voprosy makroekonomycheskoho analiza y prohnozyrovanyya / A.H. Korovkyn. // – М. : MAKS Press, 2001. – 320 s.

26.10.2018

УДК 005.21:658.15:33.053

JEL Classification: L100; G320; C620

Гудзь Тетяна

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ РІВНОВАГОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Предметом дослідження даної статті є теоретичні та практичні аспекти стратегічного управління фінансовою рівновагою підприємства. Мета статті полягає у визначенні альтернативних видів стратегій управління фінансовою рівновагою підприємства. Досягнення поставленої мети здійснено за допомогою таких методів дослідження: діалектичного підходу, індукції та дедукції, аналізу та синтезу, логічного підходу, інтегрального аналізу, аналізу тенденцій, графічного методу. Уточнено визначення понять «управління фінансовою рівновагою» та «стратегія управління фінансовою рівновагою». Визначено місце управління фінансовою рівновагою в системі менеджменту підприємства як складової фінансової безпеки. З'ясовано місце стратегії управління фінансовою рівновагою у складі стратегічного набору фінансової безпеки підприємства як її центральної ланки. Обґрунтовано роль стратегії управління фінансовою рівновагою підприємства, яка полягає у збалансуванні комплексу субстратегій фінансової безпеки:

управління грошовими потоками, капіталом, фінансовими ризиками та антикризового менеджменту. Запропоновано здійснювати вибір виду стратегії управління фінансовою рівновагою залежно від її якісного змісту (надійна, вразлива, порушена). Класифіковано види стратегій управління фінансовою рівновагою підприємства. У розрізі видів стратегій управління фінансовою рівновагою підприємства визначена мета та політика її реалізації. Удосконалено теоретичні засади фінансового менеджменту в частині управління фінансовою безпекою підприємства шляхом консолідації його функцій у напрямі забезпечення фінансової рівноваги підприємства. Запропонований підхід до вибору виду стратегії управління фінансовою рівновагою підприємства реалізований на прикладі ПАТ «Азот». Практичне значення результатів наукового дослідження полягає у забезпеченні диференційованого підходу до стратегічного управління фінансовою рівновагою залежно від її стану та підпорядкуванні реалізації місії підприємства.

Ключові слова: фінансова рівновага, фінансова безпека, фінансова криза, стратегія, управління, сталий розвиток

Гудзь Татяна

СТРАТЕГИЯ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМ РАВНОВЕСИЕМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Предметом исследования данной статьи являются теоретические и практические аспекты стратегического управления финансовым равновесием предприятия. Цель статьи заключается в определении альтернативных видов стратегий управления финансовым равновесием предприятия. Достижение поставленной цели осуществлено с помощью таких методов исследования: диалектического подхода, индукции и дедукции, анализа и синтеза, логического подхода, интегрального анализа, анализа тенденций, графического метода. Уточнено определение понятий «управление финансовым равновесием» и «стратегия управления финансовым равновесием». Определено место управления финансовым равновесием в системе менеджмента предприятия как

составляющей финансовой безопасности. Определено место стратегии управления финансовым равновесием в составе стратегического набора финансовой безопасности предприятия как ее центрального звена. Обоснована роль стратегии управления финансовым равновесием предприятия, которая заключается в сбалансировании комплекса субстратегий финансовой безопасности: управления денежными потоками, капиталом, финансовыми рисками и антикризисного менеджмента. Предложено осуществлять выбор вида стратегии управления финансовым равновесием в зависимости от ее качественного содержания (надежная, уязвимая, нарушенная). Классифицированы виды стратегий управления финансовым равновесием предприятия. В разрезе видов стратегий управления финансовым равновесием предприятия определена цель и политика ее реализации. Усовершенствованы теоретические основы финансового менеджмента в части управления финансовой безопасностью предприятия путем консолидации его функций в направлении обеспечения финансового равновесия предприятия. Предложенный подход к выбору вида стратегии управления финансовым равновесием предприятия реализован на примере ОАО «Азот». Практическое значение результатов научного исследования заключается в обеспечении дифференцированного подхода к стратегическому управлению финансовым равновесием в зависимости от ее состояния и одновременно адекватной реализации миссии предприятия.

Ключевые слова: финансовое равновесие, финансовая безопасность, финансовый кризис, стратегия, управление, устойчивое развитие.

Gudz Tetiana

STRATEGY OF MANAGING THE FINANCIAL EQUILIBRIUM OF THE ENTERPRISE

The subject of this article is the theoretical and practical aspects of strategic management of enterprise's financial equilibrium. The purpose of the paper is to identify alternative types of strategies

for managing the financial equilibrium of the enterprise. Achievement of the set goal is accomplished with the help of such research methods: dialectic approach, induction and deduction, analysis and synthesis, logical approach, integral analysis, trend analysis, graphic method. The definition of the concepts of «financial equilibrium management» and «financial equilibrium management strategy» is specified. The place of management of financial equilibrium in the system of enterprise management as a component of financial security is determined. The position of the strategy of financial equilibrium management as central part of the strategic set of enterprise's financial security is determined. The role of the strategy of management of the financial equilibrium of the enterprise, which consists in balancing the complex of sub-strategies of financial security: cash flow management, capital, financial risks and crisis management, is substantiated. It is proposed to select a kind of strategy of financial equilibrium management depending on its qualitative content (reliable, susceptible and disturbed). The types of strategies of management of financial equilibrium of the enterprise are classified. In the context of the types of strategies for managing the financial equilibrium of the enterprise, the purpose and policy of its implementation are determined. The theoretical principles of financial management in the part of management of financial security of the enterprise by means of consolidation of its functions in the direction of ensuring the financial equilibrium of the enterprise have been improved. The offered approach to the choice of the type of the strategy of management of financial equilibrium of the enterprise is realized on the example of PJSC «Azot». The practical value of the results of scientific research is to provide a differentiated approach to strategic management of financial equilibrium, depending on its state and, at the same time, adequate implementation of enterprise's mission.

Key words: financial equilibrium, financial security, financial crisis, strategy, management, sustainable development

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)-70-85

Постановка проблеми. Важливою складовою успішної реалізації місії діяльності підприємства є стан його фінансів, який кількісно і якісно залежить від професіоналізму фінансового менеджменту. Навіть питання достатності фінансування сталого розвитку – це не кількісна проблема, це проблема якості фінансового менеджменту, його спроможності формувати необхідний фінансовий потенціал та ефективно його використовувати [6]. Дієва та професійна система фінансового управління не чекає сприятливих обставин для розвитку діяльності підприємства, вона виступає ініціатором створення таких умов, вибудовує та береже їх. Однією з таких умов є фінансова рівновага підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження процесу управління фінансовою рівновагою підприємства знайшла своє відображення у працях знаних науковців: І. Ансоффа [1], В. Анташова [2], В. Г. Белоліпеського [3], І. О. Бланка [4], Є. Брігхема [5], П. Друкера [7], Б. Колласа [9], Т. Є. Унковської [10] та інших. Результати досліджень вчених у сфері управління фінансовою рівновагою розкривають важливі завдання фінансового менеджменту підприємства, які можуть бути вирішені за умов її досягнення. Серед них, зокрема, здійснення ефективної інвестиційної діяльності підприємства, забезпечення його фінансової стабільності у довгостроковому періоді, створення засад сталого розвитку та досягнення фінансової стабілізації.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Віддаючи належне науко-методологічній цінності попередніх наукових розробок, зауважимо, що відкритим питанням залишається реалізація самого процесу узгодження цілей, завдань та найважливіших стратегічних рішень у напрямку формування фінансової рівноваги підприємства [4, с. 33]. Невизначеність у цьому питанні позбавляє дієвості всю систему управління фінансовою рівновагою підприємства. Так, без відповіді залишаються такі важливі питання стратегічного фінансового менеджменту, як: визначення статусу досягнення чи недосягнення фінансової рівноваги; пошук прорахунків у стратегічних сферах, результатом яких стало порушення

фінансової рівноваги; внесення своєчасних стратегічних коректив для забезпечення досягнення фінансової рівноваги; удосконалення стратегії фінансової безпеки з точки зору забезпечення фінансової рівноваги підприємства, тощо.

Метою статті є визначення альтернативних видів стратегій управління фінансовою рівновагою підприємства.

Основний матеріал дослідження. Найбільш сприятливими для формування та використання фінансового потенціалу підприємства є умови фінансової рівноваги. Управління фінансовою рівновагою – це важлива функція фінансового менеджменту, реалізація якої полягає у формуванні фінансових умов необхідних для забезпечення сталого розвитку діяльності підприємства. Рисунок 1 ілюструє місце управління фінансовою рівновагою в системі менеджменту підприємства.

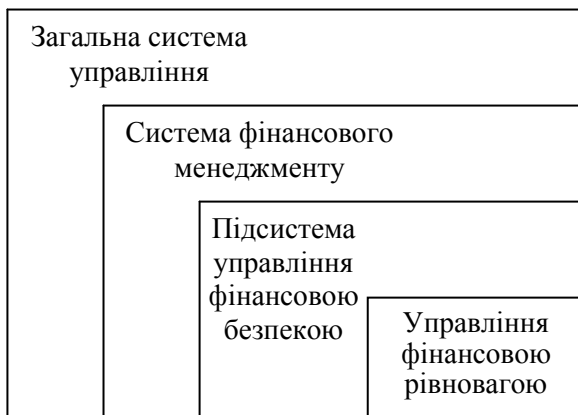

Рис. 1. Місце управління фінансовою рівновагою в системі менеджменту підприємства (авторська розробка)

Управління фінансовою рівновагою об'єднує функції різних ієрархічних рівнів менеджменту навколо спільного завдання – забезпечення надійної фінансової складової сталого розвитку діяльності підприємства. Управління фінансовою рівновагою є одним з найбільш значущих функціональних напрямів системи фінансового менеджменту, який реалізується

підсистемою фінансової безпеки підприємства. Тісна інтегрованість останньої з іншими підсистемами фінансового менеджменту (формування фінансових ресурсів, здійснення інвестицій, підвищення якості управління фінансовою діяльністю) обумовлює об'єктивну участь кожної з них у процесі управління фінансовою рівновагою підприємства [4, с. 33].

Управління фінансовою рівновагою є специфічним завданням системи управління підприємством в цілому та фінансового менеджменту як її складової частини, зокрема. Триалектика управління фінансовою рівновагою розкривається у концептуальній цілісності її трьох мети збереження, підтримки та відновлення рівноважного фінансового стану підприємства як однієї з умов сталого розвитку його діяльності. Концептуальна цілісність означає, що вирішення жодного завдання окремо унеможлиблюється без одночасного вирішення двох інших. Так, при збереженні фінансової рівноваги доводиться долати негативний вплив факторів, вирівнюючи навіть незначні відхилення від збалансованого стану фінансів підприємства.

Вирішення цих завдань відноситься до компетенції системи фінансової безпеки підприємства, комплекс цілей якої направлений на забезпечення фінансової рівноваги в процесі розвитку його діяльності [4, с. 117]. Заходи фінансової безпеки щодо управління фінансовою рівновагою включені до всіх процесів фінансового менеджменту підприємства: управління активами (реструктуризація активів), управління капіталом (чиста санація, фінансова реструктуризація), управління дебіторською заборгованістю (рефінансування боргів дебіторів), тощо. Так як фінансова рівновага необхідна підприємству для сталого розвитку, то в процесі управління нею бере участь і вище керівництво, за яким функціонально закріплені рішення щодо запровадження змін у виробництві, системі управління та організації діяльності підприємства (реорганізація, реінжиніринг, впровадження інновацій тощо).

Отже, управління фінансовою рівновагою – це складова системи управління фінансовою безпекою, яка узгоджує між

собою її стратегічні цілі, завдання і ключові рішення з метою збереження, підтримки та відновлення найважливіших кількісних і якісних показників рівноважного фінансового стану підприємства, що виявляється у його спроможності попереджувати внутрішні фінансові дисбаланси, забезпечуючи у такий спосіб сталий розвиток своєї діяльності.

На рис. 2 схематично представлено місце стратегії управління фінансовою рівновагою у складі стратегічного набору фінансової безпеки підприємства.

Рис. 2. Місце стратегії управління фінансовою рівновагою у складі стратегічного набору фінансової безпеки підприємства (авторська розробка)

На стратегічному рівні фінансового менеджменту підприємства розробляється фінансова стратегія, однією з домінантних сфер якої є стратегія забезпечення фінансової безпеки. В свою чергу, структура стратегії забезпечення фінансової безпеки підприємства включає: стратегію управління фінансовими ризиками, стратегію управління структурою капіталу, стратегію управління грошовими потоками та антикризову фінансову стратегію [4, с. 398 – 559]. Кожна з них

має специфічні стратегічні цілі, однак всі вони підпорядковуються виконанню завдання, поставленого на загальному рівні фінансового менеджменту – формування фінансової рівноваги [4, с. 33].

Таким чином, збалансування комплексу субстратегій стратегії фінансової безпеки підприємства відбувається на основі цільового орієнтуру, яким виступає фінансова рівновага. Це означає, що на стратегічному рівні формування фінансової рівноваги передбачається спільною взаємоузгодженою реалізацією стратегій, які є структурними частинами стратегії фінансової безпеки.

Отже, стратегія управління фінансовою рівновагою є центральною віссю в системі стратегій по забезпеченню фінансової безпеки та спрямована на регулювання пріоритетності кожної з них на шляху досягнення підприємством рівноважного фінансового стану. Так, за умов фінансової кризи більшу відповідальність за формування фінансової рівноваги має взяти на себе антикризова фінансова стратегія підприємства. Тоді як в умовах посилення турбулентності ринкового середовища вагомішу роль у забезпеченні фінансової рівноваги підприємства здобуває стратегія управління фінансовими ризиками.

Стратегія є довгостроковим планом управління фінансовою рівновагою підприємства. Критеріями вибору її виду виступають результати діагностики фінансової рівноваги підприємства, а саме її якісний зміст. У відповідності до трьох якісно відмінних станів фінансової рівноваги (надійної, вразливої та порушеної) слід розрізняти види стратегії управління нею. Так, остання може бути спрямована на збереження рівноважного фінансового стану підприємства, його підтримку чи відновлення.

Стратегія збереження фінансової рівноваги за мету має забезпечення сталого розвитку діяльності на основі досягнутої надійної збалансованості у функціонуванні фінансів підприємства. Можливість її реалізації відкривається у стані стабільної позитивної динамічної фінансової рівноваги, статичний зріз якої залишається стійким до негативного впливу

зовнішніх факторів. В межах цієї стратегії тактика залишається активною у сфері інвестицій та інновацій, а також носить моніторинговий характер щодо безпечності тенденції сталого розвитку, достатності контрциклічного буфера та безперервного функціонування базового механізму життєздатності підприємства.

Стратегія підтримки фінансової рівноваги підприємства реалізується у випадку, якщо мають місце незначні відхилення у стабільності динамічного та стійкості статичного її станів на позитивній фазі розвитку. Головним чином ця стратегія спрямована на своєчасне попередження циклічного спаду в діяльності підприємства. В її основу покладається принцип управління за слабкими сигналами. За умов нестабільної динамічної та/або нестійкої статичної позитивної фінансової рівноваги фінансовий стан підприємства стає чутливим до проявів дисбалансів на макро- та мезорівнях економіки. Тому, тактика реалізації стратегії підтримки фінансової рівноваги підприємства має консолідувати наступальні й захисні заходи спрямовані на попередження розвитку фінансової кризи.

У разі виявлення порушення фінансової рівноваги підприємства застосовується стратегія її відновлення. Конкретний зміст її тактичних та оперативних заходів залежить від досягнутої глибини розвитку фінансової кризи, яка ідентифікується за етапом розвитку та рівнем порушення фінансової рівноваги підприємства. Метою стратегії відновлення фінансової рівноваги підприємства є здійснення переходу від негативної до позитивної її фази, тобто подолання фінансової кризи. Залежно від глибини розвитку фінансової кризи на підприємстві вибудовується тактика її заспокоєння та усунення, яка може приймати форму однієї із політик:

- політика відновлення здатності до виживання спрямована на недопущення банкрутства підприємства, яке стоїть на межі фінансового розорення;
- політика відновлення контрциклічного буфера спрямована на запобігання поглибленню фінансової кризи, яка зародилася і розвивається на підприємстві;

– політика відновлення здатності до саморозвитку спрямована на усунення негативних наслідків біфуркацій шляхом стабілізації фінансового стану підприємства.

Розглянемо процес ідентифікації стану фінансової рівноваги та вибору виду стратегії управління нею на прикладі ПАТ «Азот» – виробника хімічної промисловості.

Звертаючись, у першу чергу, до швидких індикаторів «фінансового здоров'я» підприємства – індексів стійкості та стабільності фінансової рівноваги, – відмічаємо їх спадний тренд (рис. 3).

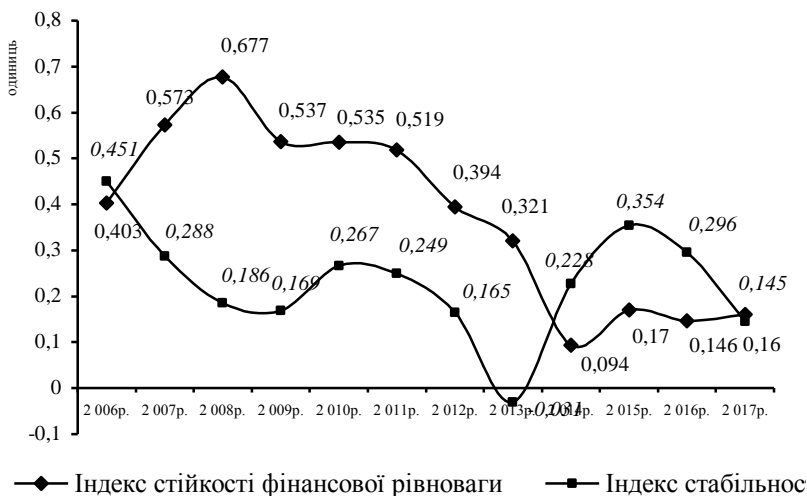

Рис. 3. Динаміка індексів стійкості та стабільності фінансової рівноваги ПАТ «Азот» впродовж 2006-2017рр.

(побудовано автором за даними фінансової звітності ПАТ «Азот» [11])

Він започаткований кризою неплатежів у промисловості України, що виникла за наслідками світової фінансової кризи у 2008р. Слід відмітити, що у 2006-2008рр. фінансова рівновага ПАТ «Азот», перебуваючи на позитивній фазі циклу, демонструвала стійкість до впливу зовнішніх чинників таких, як: інфляція, девальвація та відсоткова ставка. Однак, період

2006-2007рр. і перша половина 2008р. вирізнялись відносною стабільністю монетарної політики України, чим, вочевидь, і пояснюється зростання індексу стійкості фінансової рівноваги ПАТ «Азот». Насправді ж стан «фінансового здоров'я» підприємства є досить чутливим до монетарних шоків. Це підтверджується зниженням індексу стійкості фінансової рівноваги ПАТ «Азот», яке розпочалося одночасно із посиленням турбулентності в економіці України за наслідками світової фінансової кризи у 2009р.

Крім негативного впливу від посилення макроекономічної нестабільності, ПАТ «Азот» потерпає від розбалансування внутрішніх процесів формування фінансової рівноваги. І важливо те, що ці проблеми виникли до чергового витка економічної кризи в Україні, започаткованого у другій половині 2008р. Так, в період 2006-2007рр. ПАТ «Азот» вже мав порушення рівноваги ліквідності, що виявлялося у перевищенні темпу росту дебіторської заборгованості порівняно із темпом росту чистого доходу від реалізації. Закономірним наслідком цього є уповільнення процесу вивільнення коштів з обороту, в тому числі і за рахунок несвоєчасної сплати боргів споживачами та замовниками хімічної продукції ПАТ «Азот».

Виявлена, в результаті проведеної діагностики, незбалансованість фінансового стану ПАТ «Азот» формами прояву має стійку статичну та стабільну динамічну негативну фінансову рівновагу. Загалом це характеризує критичний рівень порушення фінансової рівноваги на підприємстві. Отже, стратегія управління фінансовою рівновагою у ПАТ «Азот» має бути спрямована на її відновлення. Досягнення цієї стратегічної мети може бути здійснене тільки в межах процедури санації, яку у відповідності до ст. 4 та 5 Кодексу України з процедур банкрутства [8] доцільно провести у позасудовому порядку, але за обов'язкової участі держави як основного кредитора і регулятора цін на енергоносії, а також власників у якості інвесторів. План санації ПАТ «Азот» має включати такі заходи:

- 1) проведення інвентаризації дебіторської і кредиторської заборгованості з метою їх класифікації за термінами непогашення, що створить основу для їх подальшої

реструктуризації шляхом застосування відстрочки та розстрочки боргів;

2) перегляд НАК «Нафтогаз України» цін на газ для стратегічно важливих підприємств хімічної промисловості, оскільки діючі тарифи на енергоносії створюють непомірне навантаження на ефективність виробництва і, в решті-решт, лягають тягарем на платоспроможність основних споживачів продукції – вітчизняних сільгоспвиробників;

3) здійснення техніко-технологічної модернізації виробничої бази коштом власників ПАТ «Азот». При цьому вона має бути спрямована не просто на відтворення основних засобів, а на їх якісне оновлення з метою підвищення енергоефективності виробництва.

Висновки. Отже, стратегія управління фінансовою рівновагою – це стратегічний план узгодження цілей та завдань, складових стратегії забезпечення фінансової безпеки підприємства. Це означає, що розробка стратегії управління фінансовою рівновагою дозволить узгодити цілі та завдання всіх складових стратегії фінансової безпеки підприємства у спільному стратегічному напрямі – забезпечення збалансованості фінансового стану у довгостроковому періоді – й водночас залишить їх самостійними у вирішенні специфічних стратегічних завдань кожної з них. У такий спосіб в межах кожної стратегії будуть розмежовані їх загальні та індивідуальні компетенції, що сприятиме удосконаленню стратегічного управління фінансовою безпекою підприємства. При цьому стратегія управління фінансовою рівновагою поміж інших складових стратегії фінансової безпеки підприємства відіграватиме провідну роль, яка продиктована її загальним призначенням для вирішення стратегічного завдання фінансового менеджменту підприємства – максимізація вартості бізнесу.

Практика застосування теоретичних положень щодо обґрунтування вибору виду стратегії управління фінансовою рівновагою підприємства на прикладі ПАТ «Азот» довела їх практичну придатність. Сучасний фінансовий стан ПАТ «Азот» відобразив нагальність проведення заходів щодо відновлення

фінансової рівноваги за спільної участі трьох сторін – держави, власників і самого виробника. Так як час для проведення швидких та ефективних антикризових дій втрачено, то відновлення фінансової рівноваги підприємства в процесі позасудової санації буде тривалим і затратним для кожного з його учасників. Втім, реалізація стратегії відновлення фінансової рівноваги ПАТ «Азот» – це шлях, метою якого є не просто збереження національного виробника, роботодавця та платника податків, а виведення його на рейки сталого розвитку задля зміцнення економічного потенціалу та безпеки України.

Перспективи подальших досліджень у поданому напрямі пов'язані із розробкою тактики та оперативних планів реалізації виділених видів стратегії управління фінансовою рівновагою підприємства.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – Москва: Экономика, 1989. – 285 с.
2. Анташов В. Экономический советник менеджера / В. Анташов, Г. Уварова. – Минск: «Финансы, учет, аудит», 1996. – 315 с.
3. Белолипецкий В. Г. Финансовое равновесие в условиях рыночной трансформации экономики России: дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит», 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Белолипецкий Василий Георигиевич; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. – Москва, 2002. – 563 с.
4. Бланк И. А. Финансовая стратегия предприятия / И. А. Бланк. – Киев: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 720 с.
5. Брігхем Є. Ф. Основи фінансового менеджменту / Є. Ф. Брігхем; пер з англ. – Київ: Молодь, 1997. – 1000 с.
6. Гончаренко О. М. Формування механізму стійкого розвитку підприємства в умовах невизначеності економічного середовища: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О. М. Гончаренко;

Одеський національний економічний університет (м. Одеса). – Одеса, 2014. – 45 с.

7. Друкер П. Эффективное управление предприятием / Питер Друкер; пер. с англ. – Москва: ООО «И.Д. Вильямс», 2008. – 224 с.

8. Кодекс України з процедур банкрутства [Електронний ресурс]: від 18 жовтня 2018 року № 2543-VIII. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63518

9. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы / Б. Коласс; пер. с франц. под ред. проф. Я. В. Соколова. – Москва: ЮНИТИ, 1997. – 576 с.

10. Унковская Т. Е. Финансовое равновесие предприятия: монография / Т. Е. Унковская. – Киев: Генеза, 1997. – 327 с.

11. Фінансова звітність емітентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua/>.

1. Ansoff Y. Stratehicheskoe upravlenye / Y. Ansoff. – Moskva: Ekonomika, 1989. – 285 s.

2. Antashov V. Ekonomicheskyy sovetnyk menedzhera / V. Antashov, N. Uvarova. – Mynsk: «Fynansy, uchet, audyt», 1996. – 315 s.

3. Belolypetsky V. N. Fynansovoe ravnovesye v uslovyakh gynochnoy transformatsyy ekonomyky Rossyy: dys. ... d-ra ekon. nauk: spets. 08.00.10 «Fynansy, denezhnoe obrashchenye y kredit», 08.00.05 «Экономика y upravlenye narodnym khozyaystvom» / Belolypetsky Vasylyy Heoryhevych; Moskovskyy gosudarstvennyy unyversytet ym. M. V. Lomonosova. – Moskva, 2002. – 563 s.

4. Blank Y. A. Fynansovaya stratehiya predpriyatiya / Y. A. Blank. – Kyev: Эліта, Nyka-Tsentr, 2004. – 720 s.

5. Brihkhem Ye. F. Osnovy finansovoho menedzhmentu / Ye. F. Brihkhem; per z anhl. – Kyiv: Molod', 1997. – 1000 s.

6. Honcharenko O. M. Formuvannya mekhanizmu stiykoho rozvytku pidpriyemstva v umovakh nevyznachenosti ekonomichnoho seredovyshcha: avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk:

spets. 08.00.04 «Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy» / O. M. Honcharenko; Odes'kyi natsional'nyy ekonomichnyy universytet (m. Odesa). – Odesa, 2014. – 45 s.

7. Druker P. Эффеkтывное управление предпрയാтыем / Pyter Druker; per. s anhl. – Moskva: OOO «Y.D. Vyl'yams», 2008. – 224 s.

8. Kodeks Ukrayiny z protsedur bankrut-stva [Elektronnyy resurs]: vid 18 zhovtnya 2018 roku # 2543-VIII. – Rezhym dostupu: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63518

9. Kolass B. Upravlenye fynansovoy deyatelnost'yu predpryyatyya. Problemy, kontseptsyy y metody / B. Kolass; per. s frants. pod red. prof. Ya. V. Sokolova. – Moskva: YuNYTY, 1997. – 576 s.

10. Unkovskaya T. E. Fynansovoe ravnovesye predpryyatyya: monohrafiya / T. E. Unkovskaya. – Kyev: Heneza, 1997. – 327 s.

11. Finansova zvitnist' emitentiv [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.smida.gov.ua/>.

23.10.2018

УДК 339.172+658.727

JEL Classification: D110; D440

Кобець Віталій

ПОВЕДІНКОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРИЙНЯТТЯ ФІНАНСОВИХ РІШЕНЬ В ЕЛЕКТРОННИХ АУКЦІОНАХ

Поведінковий чинник у прийнятті рішень має таку ж важливу роль, як і економічний, тому ігнорування суб'єктивного впливу на рішення економічних агентів віддаляє економічну модель від реальної дійсності, що значно спрощує економічний аналіз і знижує адекватність отриманих висновків, що негативно впливає на ефективність економічної політики, прогнозування та якість прийнятих управлінських рішень.

У статті після введення поведінкового чинника і порівняння одержаних результатів із теоретичними моделями, отримуються висновки, що суперечать традиційним економічним припущенням стосовно ефективності існуючих форматів аукціонної торгівлі.

У статті проаналізовані поведінкові чинники та їх вплив на прийняття економічних рішень, порівняні різні формати аукціонів за показниками ефективності, розроблений новий формат адаптивного аукціону, спрямований на скорочення інформаційної асиметрії стосовно ціни товару між трейдерами для підвищення суспільного добробуту, проведений економічний он-лайн експеримент щодо порівняння результатів адаптивного аукціону з існуючими аналогами. Апробація роботи здійснена за допомогою он-лайн платформи проведення багатораундового аукціону інструментами Google.

В ході експерименту одержано, що багатораундова система збільшує раціональність рішень трейдерів та через це кількість вигідних угод збільшується. Разом із цим, деякі трейдери, через свої поведінкові особливості, не розкривають своєї платоспроможності або собівартості навіть під загрозою втрати вигідної угоди. Мінімально достатня кількість раундів для отримання адекватних реальній дійсності висновків підтверджена нами за допомогою статистичних критеріїв.

Експериментально доведено, що в адаптивному динамічному модифікованому подвійному електронному аукціоні створюються стимули розкривати свої справжні типи для більшості трейдерів. Значне підвищення числа трейдерів зумовлює повільне зростання кількості раундів. Розроблений нами адаптивний динамічний формат проведення подвійного е-аукціону близький за ефективністю до ринку досконалої конкуренції і в показниках суспільного добробуту випереджає альтернативні формати аукціонів, такі як англійський і голландський, в яких переважна більшість трейдерів не розкривають своїх типів.

Ключові слова: електронний аукціон, суспільний добробут, адаптивний механізм ціноутворення, економічний експеримент, споживчий надлишок, виробничий надлишок

Кобец Виталий

ПОВЕДЕНЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ПРИНЯТИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕШЕНИЙ В ЭЛЕКТРОННЫХ АУКЦИОНАХ

Поведенческий фактор в принятии решений имеет такую же важную роль, как и экономический, поэтому игнорирование субъективного влияния на решение экономических агентов отдаляет экономическую модель от реальной действительности, что значительно упрощает экономический анализ и снижает адекватность полученных выводов, негативно влияет на эффективность экономической политики, прогнозирования и качество принимаемых управленческих решений.

В статье после введения поведенческого фактора и сравнение полученных результатов с теоретическими моделями, полученные результаты противоречат традиционным экономическим предположением об эффективности существующих форматов аукционной торговли.

В статье проанализированы поведенческие факторы и их влияние на принятие экономических решений, проведено сравнение различных форматов аукционов по показателям эффективности, разработан новый формат адаптивного аукциона, предназначенный для сокращения информационной асимметрии относительно цены товара между трейдерами для повышения общественного благосостояния, проведен экономический он-лайн эксперимент для сравнения результатов адаптивного аукциона с существующими аналогами. Апробация работы осуществлена с помощью он-лайн платформы проведения многоаундового аукциона инструментами Google.

В ходе эксперимента получено, что многоаундовая система увеличивает рациональность решений трейдеров и поэтому количество выгодных сделок увеличивается. Вместе с тем, некоторые трейдеры, с учетом своих поведенческих характеристик, не раскрывают своей платежеспособности или себестоимости даже под угрозой потери выгодной сделки. Проведено минимально достаточное количество раундов для

получения адекватных реальной действительности выводов, что подтверждено нами с помощью статистических критериев.

Экспериментально доказано, что в адаптивном динамическом модифицированном двойном электронном аукционе создаются стимулы раскрывать свои настоящие типы для большинства трейдеров. Значительное увеличение числа трейдеров вызывает незначительный рост количества раундов. Разработанный нами адаптивный динамический формат проведения двойного е-аукциона близок по эффективности к рынку совершенной конкуренции и в показателях общественного благосостояния опережает альтернативные форматы аукционов, такие как английский и голландский, в которых подавляющее большинство трейдеров не раскрывают своих типов.

Ключевые слова: электронный аукцион, общественное благосостояние, адаптивный механизм ценообразования, экономический эксперимент, потребительский излишек, производственный излишек

Kobets Vitaliy

BEHAVIORAL MECHANISM OF FINANCIAL DECISIONS MAKING IN ELECTRONIC AUCTIONS

The behavioral factor in decision making has the similar important role as the economic one; thus, ignoring the subjective impact on the decision of economic agents alienates the economic model from real life, which greatly simplifies the economic analysis and reduces the adequacy of the findings, negatively affects the effectiveness of economic policy, forecasting and the quality of management decisions.

In the paper, after the introduction of the behavioral factor and the comparison of the obtained results with theoretical models, our results contradict the traditional economic assumption about the effectiveness of existing auction trading formats.

The paper analyzes behavioral factors and their influence on economic decision-making, compares various auction formats in

terms of efficiency, develops a new adaptive auction format designed to reduce information asymmetry regarding the price of goods between traders to increase social welfare, an economic online experiment for comparing the results of adaptive auction with existing traditional formats. Approbation of the work carried out using the online platform for multi-round auction using IT tools of Google.

During the experiment, it was found that the multi-round system increases the rationality of the decisions of the traders and therefore the number of profitable deals increases. At the same time, some traders, taking into account their behavioral characteristics, do not disclose their willingness to pay or cost per unit even under the threat of losing a profitable transaction. A minimally sufficient number of rounds was carried out to draw conclusions that were adequate to reality, which was confirmed by us with by the means of statistical criteria.

It has been experimentally proven that in an adaptive dynamic modified double electronic auction, incentives are created to reveal of real types for most traders. A significant increase in the number of traders causes a slight increase in the number of rounds. Developed adaptive dynamic format of a double e-auction is close in efficiency to the perfect competition market and in terms of social welfare ahead of alternative auction formats, such as English and Dutch, in which the vast majority of traders do not reveal their types.

Key words: electronic auction, social welfare, adaptive pricing mechanism, economic experiment, consumer surplus, producer surplus

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)-85-103

Постановка проблеми в загальному вигляді. Факт світового визнання поведінкової економіки дає змогу подивитися на питання вибору ширше. З одного боку, є системна похибка між прогнозами базових економічних моделей і реальним життям людей, які живуть і приймають рішення в умовах ринкової економіки [1, 2]. Поведінкова економіка виникає з відмінності між раціональним агентом і

справжньою людиною. Поведінкова економіка прагне зменшити цю похибку. З другого боку, є ще більша системна похибка між економічною наукою та реальністю людей, переважна частина яких не досвідчили справжніх ринкової економіки та капіталізму (сумнівний переклад), серед яких є багато українців. Ці люди керуються дещо іншими мотивами, мають власні, унікальні шаблони дій у певних ситуаціях. І тому відрізняються не тільки від homo economicus, а й від людей із розвинених економік [3].

Традиційна фінансова парадигма спирається на передумову, що індивіди («репрезентативні агенти») повністю раціональні. Під раціональністю розуміються дві властивості. По-перше, отримуючи нову інформацію, індивіди «правильно» (відповідно до правила Байєса) інкорпують її в свої уявлення. По-друге, на основі наявних уявлень, вони приймають нормативно правильні рішення, тобто внутрішньо несуперечливі і такі, що відповідають теорії суб'єктивної очікуваної корисності.

Однак наприкінці XIX століття з розвитком інституціоналізму принцип раціональності в економічній поведінці людини вже не вважався абсолютним [4]. Тож доцільно розглянути як поведінкова економіка впливатиме на сучасні форми електронної комерції, до яких відносяться електронні аукциони.

Обмежена раціональність – це напівсильна форма раціональності, яка передбачає, що суб'єкти в економіці прагнуть діяти раціонально, проте у дійсності мають таку можливість лише в обмеженому ступені.

Виділення невирішених раніше частин загальних проблем.

Формування людини як найважливішого суб'єкта економічної діяльності обумовлене тривалою еволюцією усієї економічної системи, в процесі якої багато видатних мислителів та учених минулого і сучасності досліджували вплив людського чинника на економічні відносини у суспільстві. Однак в Україні такий напрямок фінансової теорії і практики, як поведінкові фінанси, на жаль, не набув достатнього розвитку і поширення.

Поведінковий чинник у прийняття рішень має таку ж важливу роль, як і економічний, тому ігнорування суб'єктивного впливу на рішення економічних агентів віддаляє економічну модель від реальної дійсності, що значно спрощує економічний аналіз і знижує адекватність отриманих висновків, що негативно впливає на ефективність економічної політики, прогнозування та якість прийнятих управлінських рішень.

У дослідженні після введення поведінкового чинника і порівняння одержаних результатів із теоретичними моделями, отримуються висновки, що суперечать традиційним економічним припущенням стосовно ефективності існуючих форматів аукціонної торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітність електронних аукціонів є типовим явищем для сучасної економіки, де провідну роль мають такі чинники економічного зростання, як інтелектуальний капітал та інновації. Роботи У. Вікрі, О. Регева і Н. Нісана, В. Сарвара та ін. присвячені розвитку глобальних форматів електронних аукціонів, а роботи вітчизняних науковців В. Висоцької, Ю. Леншиної, М. Колісника і Ю. Балака – розвитку локальних форматів аукціонів.

Мета статті – дослідити вплив механізму прийняття та перегляду рішень трейдерами в адаптивному аукціоні на їх добробут.

Основний матеріал дослідження. Після ретельного вивчення основних форматів електронних аукціонів, очевидно, що переважно всі аукціони мають певні недоліки. Основними з них є те, що покупці приховують свою реальну платоспроможність, повідомляючи свою ціну на товар нижче власної платоспроможності, а продавці встановлюють свої ціни вище власних витрат. Тому для побудови нового формату аукціону, в якому сумарний вигравш покупця і продавця буде максимальним, пропонуємо з чотирьох найпоширеніших форматів аукціонів (англійський, голландський, Вікрі, подвійний) створити новий аукціон, поєднавши сильні сторони кожного з аукціонів і мінімізувати їх недоліки (рис. 1).

Новий формат аукціону (адаптивний аукціон) має бути найефективнішим за сумарним вигрешем, тобто має бути максимально наближеним до досконало конкурентного механізму ціноутворення., вигідним обом сторонам, виключати можливість шахрайства та розкривати справжній тип його учасників (платоспроможність покупців і витрати продавців).

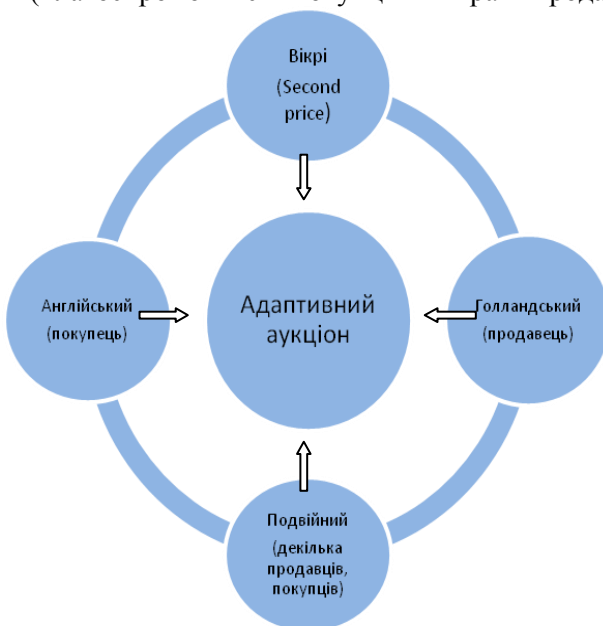

Рис. 1. Складові адаптивного аукціону
(розроблено автором)

Новий формат аукціону (адаптивний аукціон) має бути найефективнішим за сумарним вигрешем, тобто має бути максимально наближеним до досконало конкурентного механізму ціноутворення., вигідним обом сторонам, виключати можливість шахрайства та розкривати справжній тип його учасників (платоспроможність покупців і витрати продавців).

Для проведення електронного аукціону інструментами Google використовуються 3 ролі учасників:

- адміністратор (аукціоніст),
- покупці,

- продавці.

Роль адміністратора – визначати переможців кожного раунду і тих, хто не отримує права на купівлю-продаж, про що він повідомляє електронною розсилкою трейдерам аукціону. Роль покупців – робити ставки (bid) при переході від одного раунду в інший. Роль продавців – встановлювати ціну (ask) при переході між раундами.

У Google form створюється електронний лот для продажу товару, в якому розміщується фото товару, стартова ціна, мінімальний крок та опис товару окремо для покупців і продавців. Далі аукціоніст відкриває доступ до участі в даному аукціоні для вже зареєстрованих учасників. Після цього відводиться час для прийняття трейдерами рішення на купівлю-продаж, змінюючи ставку (ціну) чи залишаючи її без змін. Для нашого експерименту цей час становить до 10 хвилин. За цей проміжок учасники роблять ставки, які ми моментально отримуємо в якості адміністратора та обробляємо, експортуючи в електронні таблиці Google. Ставки покупців упорядковуються від максимальної до мінімальної, а продавців від мінімальної до максимальної (можна розташовувати навпаки, це не має принципового значення), в результаті цих дій в першому раунді визначаються переможці (покупець із найвищою ставкою і продавець із найнижчою ставкою), а також учасників, які переходять до наступних раундів і можуть продовжувати брати участь в аукціоні і тих, хто вибуває з аукціону (покупці з найменшими ставками та продавці з найбільшими). Інформацію про перехід до наступного раунду або про припинення участі в аукціоні трейдери дізнаються окремим електронним листом від аукціоніста. Описаний адаптивний динамічний механізм аукціону для трейдерів представлений на рис. 2.

Після першого раунду кількість продавців та покупців стає однаковою та вони продовжують робити ставки з певним кроком. Аукціон триває доти, доки в одному з раундів кількість угод не збільшиться. Після приєднання покупців до аукціону шляхом отримання запрошення від аукціоніста, покупець має зробити ставку не нижче мінімальної (рис. 3).

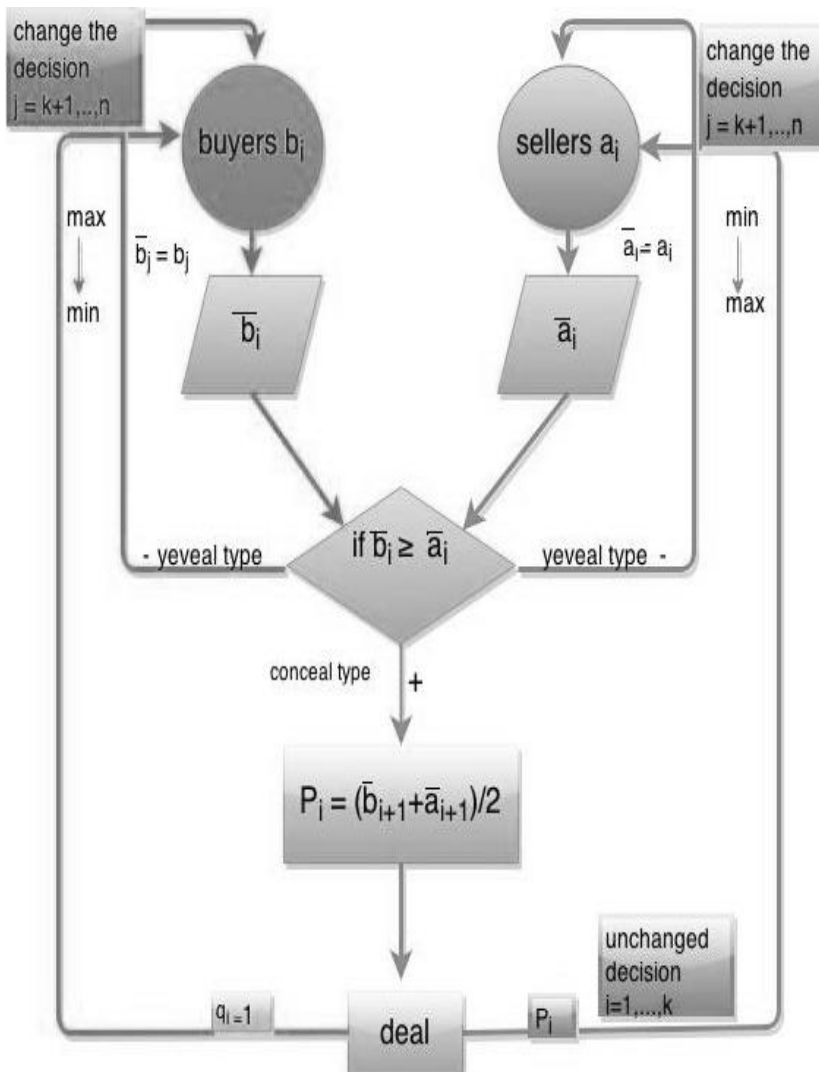

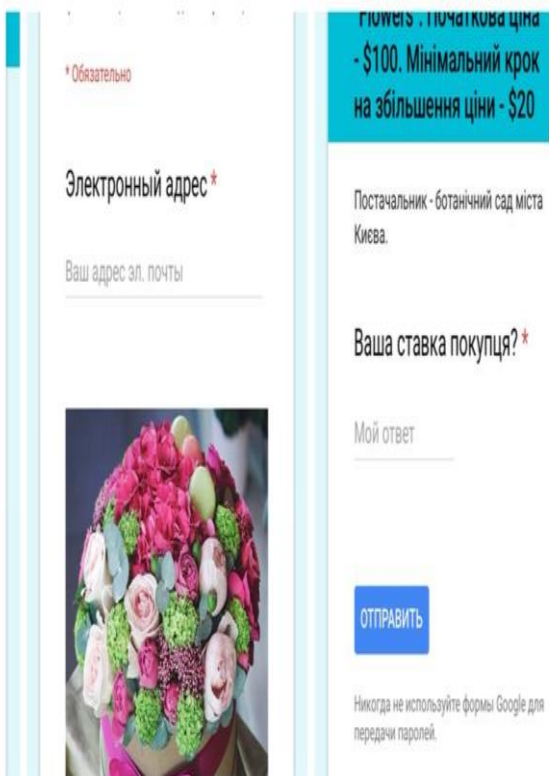
Рис. 2. Алгоритм адаптивного динамічного механізму для учасників аукціону (розроблено авторами)

Адаптивний аукціон

Багаторандовий аукціон для трейдерів.

Правила:

- Декілька покупців і продавців (подвійний аукціон).
- Продавець називає найвищу реальну ціну (голландський формат).
- Продавець знижує ціну з кожним кроком на певну суму (голландський формат).
- Покупець має змогу з кожним кроком збільшувати ціну на довільну суму і не має права її знизити (англійський формат).
- Часовий інтервал між ставками прямо пропорційний кількості учасників.
- Ціна переможця повинна потрапляти у N діапазон (якщо продавець назначає ціну X і покупець має запропонувати X+1-N).
- Щойно ціна потрапляє у даний діапазон, аукціоніст зупиняє торги.
- Покупець платить другу максимальну

* Обов'язательно

Електронный адрес *

Ваш адрес зл. пошти

flowers . початкова ціна
- \$100. Мінімальний крок
на збільшення ціни - \$20

Постачальник - ботанічний сад міста
Києва.

Ваша ставка покупця? *

Мой ответ

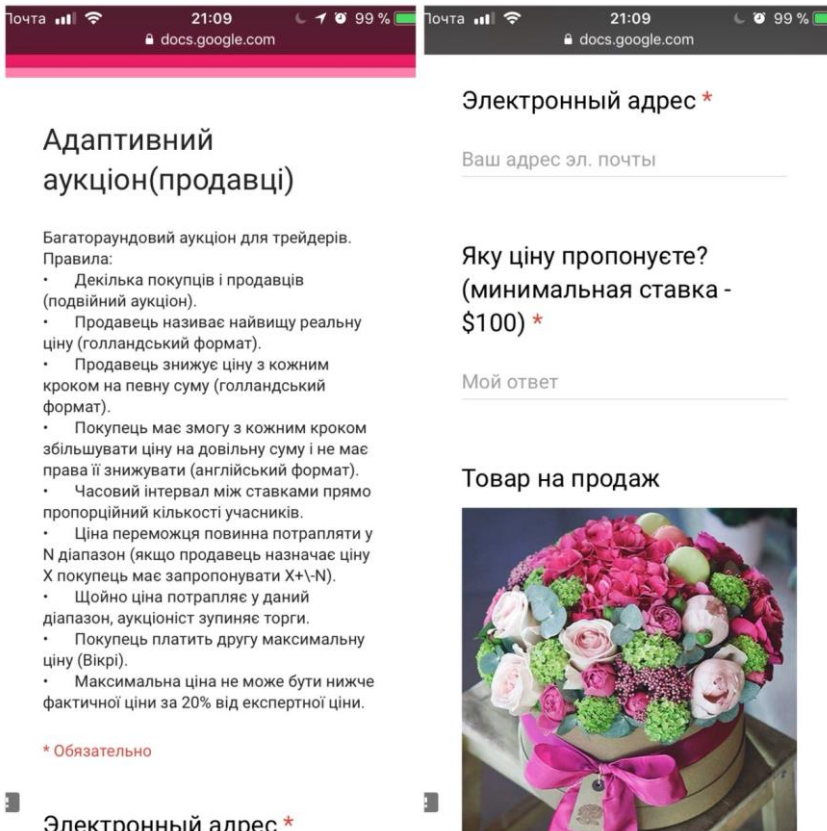
ОТПРАВИТЬ

Ніколи не використовуйте форми Google для
передачі паролів.

Рис 3. Google Form е-аукціону для покупців
(розроблено автором)

Google Form аукціону містить фотографію лоту, правила аукціону, початкову ціну на товар та мінімальний крок для її збільшення. Також є поле для електронної адреси покупця, на яку він отримає інформацію про результати своєї участі в багаторандовому аукціоні. Поле для ставки покупця й електронна адреса обов'язкові для заповнення, щоб запобігти створенню фейкових ставок, не зареєстрованих в аукціоніста, після початку аукціону. Тож електронна адреса як унікальний ідентифікатор необхідна для того, щоб один і той самий учасник не мав змоги робити декілька ставок одночасно.

Для продавців була створена альтернативна Google Form (рис. 4), в якій продавці мають встановити ціну на свій товар. Їх ставки (ask) також експортуються до електронних таблиць Google для подальшої обробки інформації.

Точка 21:09 99% docs.google.com

Адаптивний аукціон(продавці)

Багаторундовий аукціон для трейдерів.

Правила:

- Декілька покупців і продавців (подвійний аукціон).
- Продавець називає найвищу реальну ціну (голландський формат).
- Продавець знижує ціну з кожним кроком на певну суму (голландський формат).
- Покупець має змогу з кожним кроком збільшувати ціну на довільну суму і не має права її знижувати (англійський формат).
- Часовий інтервал між ставками прямо пропорційний кількості учасників.
- Ціна переможця повинна потрапляти у N діапазон (якщо продавець назначає ціну X покупець має запропонувати $X+N$).
- Щойно ціна потрапляє у даний діапазон, аукціоніст зупиняє торги.
- Покупець платить другу максимальну ціну (Вікрі).
- Максимальна ціна не може бути нижче фактичної ціни за 20% від експертної ціни.

* Обов'язательно

Електронний адрес *

Электронный адрес *

Ваш адрес эл. почты

Яку ціну пропонуєте?
(минимальная ставка - \$100) *

Мой ответ

Товар на продаж

Рис. 4. Google Form е-аукціону для покупців
(розроблено автором)

Розглянемо експериментальні результати проведення адаптивного електронного аукціону. Після знайомства з інтерфейсом аукціону, перейдемо до самого експерименту та до його результатів. В е-аукціоні взяло участь 20 трейдерів (8

продавців і 12 покупців). Оскільки кількість учасників у першому раунді аукціоні різна, то залишать аукціон ті покупці, які встановили найнижчі ставки. Після першого раунду отримали наступні результати, які викладені на рис. 5:

1	Отметка времени	Ваша ставка покупателя?	Адрес электронной почты	Отметка времени	Адрес электронной почты	Яку ціну пропонуєте?(мін)
2	11.20.2017 16:56:39	100	akimfevbest@gmail.com	11.20.2017 17:14:04	alexmtt20@gmail.com	400
3	11.20.2017 16:57:03	100	nzarinay2002@email.com	11.20.2017 17:20:49	drakon2013@ua	370
4	11.20.2017 17:20:06	100	tyutyunik68@gmail.com	11.20.2017 17:35:51	gelya0924@gmail.com	300
5	11.20.2017 16:48:51	103	vladislavanovikova2000@mail.ru	11.20.2017 17:37:30	gorlukova13@gmail.com	300
6	11.20.2017 16:50:21	120	danil_gol13@gmail.com	11.20.2017 17:39:31	lukyankenko1212@gmail.c	200
7	11.20.2017 17:01:30	120	vitaliy_sotsenko@gmail.com	11.20.2017 17:27:43	lol_really@mail.ru	150
8	11.20.2017 17:03:29	120	boryan1203@mail.ru	11.20.2017 17:18:38	dariya_antonuk@gmail.cc	120
9	11.20.2017 17:20:41	120	nastya270601@gmail.com	11.20.2017 17:43:22	nastabela02.05.2001@gm	100
10	11.20.2017 12:51:29	120	vkobets80@gmail.com			
11	11.20.2017 17:10:02	130	zunya.nguen65@gmail.com			
12	11.20.2017 16:59:31	140	Yuliy_a.Sotsenko@gmail.com			
13	11.20.2017 17:21:58	350	dsilenko2001@gmail.com			

Рис. 5. Результати першого раунду аукціону
(розроблено автором на основі власних досліджень)

Отже після першого раунду покупці під номерами 2-5 зі ставками від \$100 до \$103 залишають аукціон, про що отримують підтвердження електронним листом на свою електронну адресу.

Покупця, ставки яких вище, аукціоніст надсилає лист, в якому пропонує встановити ставку на наступний раунд (залишити без змін або збільшити на мінімальний крок). Зауважимо, що в першому раунді лише у двох пар трейдерів із восьми ціна покупців перевищує ціну продавців ($350 > 100$, $140 > 120$). Далі рекомендуємо підвищити ставку, щоб їх шанси на придбання товару збільшилися. Продавцям повідомляємо, що для збільшення шансів на продаж товару їм необхідно знизити ціну. Результати другого раунду представлені на рис. 6.

Можемо побачити, що з 8 можливих угод відбувається лише 3. Оскільки для першої пари трейдерів $390 > 100$, для другої пари $160 > 100$, третьої пари $150 = 150$.

1	Отметка времени	Ваша ставка покупки?	Адрес электронной почты	Отметка времени	Адрес электронной почты	Яку ціну пропонуєте?(мінімальна ставка - \$)
2	11.20.2017 19:10:53	140	vkobets80@gmail.com	11.20.2017 18:57:14	drakon2013@ua	299
3	11.20.2017 19:06:27	140	nastya270601@gmail.com	11.20.2017 18:43:04	gelya0924@gmail.com	270
4	11.20.2017 18:50:58	140	vitaliySotsenko@gmail.com	11.20.2017 18:43:30	gorukova13@gmail.com	250
5	11.20.2017 19:20:28	140	daniil.gol13@gmail.com	11.20.2017 18:42:28	lukyanenko1212@gmail.c	220
6	11.20.2017 19:24:51	140	boryan1203@mail.ru	11.20.2017 18:40:33	alexmm1028@gmail.com	180
7	11.20.2017 18:55:55	150	zunya.nguen65@gmail.com	11.20.2017 18:43:30	lol_really@mail.ru	150
8	11.20.2017 19:13:13	160	Yuliyia.Sotsenko@gmail.com	11.20.2017 18:55:09	daniya.antonyuk@gmail.c	100
9	11.20.2017 18:50:56	390	dsilenkov2001@gmail.com	11.20.2017 18:42:03	nastabela02.05.2001@gr	100

**Рис. 6. Результати другого раунду аукціону
(розроблено автором на основі власних досліджень)**

Результати ці не є остаточними, оскільки кількість можливих угод збільшилася з 2-х до 3-х, тому переходимо до наступного раунду. Він відбувався за аналогічною процедурою. Його результати ви можете бачити на наступному рис. 7.

1	Отметка времени	Ваша ставка покупки?	Адрес электронной почты	Отметка времени	Адрес электронной почты	Яку ціну пропонуєте?(мін
2	11.20.2017 19:06:27	140	nastya270601@gmail.com	11.20.2017 19:53:54	drakon2013@i.ua	299
3	11.20.2017 18:50:58	140	vitaliySotsenko@gmail.com	11.20.2017 19:54:39	gorukova13@gmail.com	270
4	11.20.2017 19:20:28	140	daniil.gol13@gmail.com	11.20.2017 19:53:33	gelya0924@gmail.com	250
5	11.20.2017 18:55:55	150	zunya.nguen65@gmail.com	11.20.2017 19:55:10	lukyanenko1212@gmail.c	200
6	11.20.2017 19:10:53	160	vkobets80@gmail.com	11.20.2017 19:53:32	alexmm1028@gmail.com	160
7	11.20.2017 19:24:51	160	boryan1203@mail.ru	11.20.2017 19:53:33	lol_really@mail.ru	150
8	11.20.2017 19:13:13	160	Yuliyia.Sotsenko@gmail.com	11.20.2017 20:00:25	daniya.antonyuk@gmail.c	100
9	11.20.2017 18:50:56	390	dsilenkov2001@gmail.com	11.20.2017 19:55:10	nastabela02.05.2001@gr	100

**Рис. 7. Результати третього раунду аукціону
(розроблено автором на основі власних досліджень)**

У результаті третього раунду може відбутися 4 угоди (390>100, 160>100, 160>150, 160=160), тому ми переходимо до наступного раунду, результати якого представлені на рис. 8:

1	Стметка времени	Ваша ставка покупателя?	Адрес электронной почты	Стметка времени	Адрес электронной почты	Яку ціну пропонуєте? (мінімальна ставка - \$100)
2	20.11.2017.20.22:28	160	nastya270601@gmail.com	20.11.2017.20.23:33	nastababla02.05.2001@gr	270
3	20.11.2017.20.27:29	160	vkobets80@gmail.com	20.11.2017.20.20:03	gorlukova13@gmail.com	245
4	20.11.2017.20.02:02	170	zunya.nguen65@gmail.com	20.11.2017.20.20:56	drakon2013@ua	220
5	20.11.2017.20.18:50	180	danil.gol13@gmail.com	20.11.2017.20.20:04	gelya0924@gmail.com	160
6	20.11.2017.20.23:16	180	vitaliy.sotsenko@gmail.com	20.11.2017.20.19:31	alexmm1028@gmail.com	140
7	20.11.2017.19:56:38	200	boryan1203@mail.ru	20.11.2017.20.37:04	lukyanenko1212@gmail.c	100
8	20.11.2017.20.22:08	210	Yulija.Sotsenko@gmail.com	20.11.2017.20.19:58	dariya.antonyuk@gmail.c	100
9	20.11.2017.19:59:16	560	dslenkov2001@gmail.com	20.11.2017.19:53:33	ko_really@mail.ru	150

Рис. 8. Результати четвертого раунду аукціону
(розроблено автором на основі власних досліджень)

В четвертому раунді кількість угод збільшилася до п'яти (560>100, 210>100, 200>140, 180>150, 180>160). Під час 5 раунду змін не відбулося. Тому остаточні результати аукціону отримуються у наступній таблиці 1:

Таблиця 1.

Розподіл вигрashів учасників аукціону

Ставки покупців b	Ставки продавців a	Ціна угоди P	Надлишок покупців CS	Надлишок продавців PS	Суспільний добробут SW
560	100	155	405	55	460
210	100	170	40	70	110
200	140	165	35	25	60
180	150	170	10	20	30
180	160	180	0	20	20

Ціна адаптивного аукціону P , вигрash покупців CS , вигрash продавців PS та суспільний добробут SW розраховуються за відповідними формулами, де v_{i+1} та c_{i+1} – ставки покупців та продавців, чії ставки ідуть після тих для яких розраховується ціна.

$$P_i = \frac{v_{i+1} + c_{i+1}}{2} \quad (1)$$

$$CS_i = b_i - P_i \quad (2)$$

$$PS_i = P_i - a_i \quad (3)$$

$$SW_i = CS_i + PS_i \quad (4)$$

Отримані результати показують високу ефективність запропонованого формату аукціону. Після порівняння аукціоністом реальних рахунків покупців (з яких вони робили ставки) і мінімальних витрат продавців (закупочна ціна товару, який вони перепродають) отримали, що ефективність даного формату аукціону для восьми пар трейдерів становить понад 60%. Решта приховують свою реальну платоспроможність і через це втрачають можливість придбати товар. Після багаторандомних аукціонів поведінка еволюціонує до раціональності, збільшуючи кількість трейдерів, які розкривають свою платоспроможність або закупівельну ціну. Проте через поведінкові аспекти деякі трейдери ніколи не розкривають ні своєї платоспроможності, ні закупівельної ціни навіть якщо втрачають власну вигоду від нездійсненої угоди.

Наступна формула застосовується для визначення потрібної кількості експериментів для виявлення структури взаємозв'язку між суспільним добробутом та кількістю [5, 6, 7]:

$$N = (1.5 + 2) \left(1 + \sum_{i=1}^m L_i \right) \quad (5)$$

де m – кількість пояснюючих змінних, L_i – рівень апроксимації фактора i , $L_i = F_i - 1$, де F_i – число рівнів варіації кожної незалежної змінної. Застосування формули (5) для експериментів дозволяє нам отримати висновки, адекватні реальній дійсності з імовірністю 95%.

Використовуючи формулу (5) з таблиці 1 для пояснюючих змінних ми одержимо $F_1 = 4$, що показує кількість різних ставок трейдерів на аукціоні. Після підстановки значення F_i в формулу (5) отримаємо:

$$\min N = 1.5 \left(1 + \sum_{i=1}^m L_i \right) = 1.5 \cdot (1 + (4 - 1)) = 6$$

$$\max N = 2 \left(1 + \sum_{i=1}^m L_i \right) = 2 \cdot (1 + (4 - 1)) = 8$$

З цих обчислень отримали, що середня кількість експериментів, необхідна для результатів адекватних реальній дійсності має бути від 6 до 8 експериментів [8].

Після побудови лінії тренду засобами MS Excel на основі даних рис. 4-7, таблиці 1 (залежна змінна – суспільний добробут, незалежна – номер раунду аукціону) одержимо, що суспільний добробут після кожного раунду адаптивного аукціону підвищується в середньому на 124 долари. Адекватність лінії тренду становить 78%, тобто в середньому у 8 випадках з 10 при проведенні даного формату аукціону одержаний прогноз відповідає реальній дійсності (рис. 8).

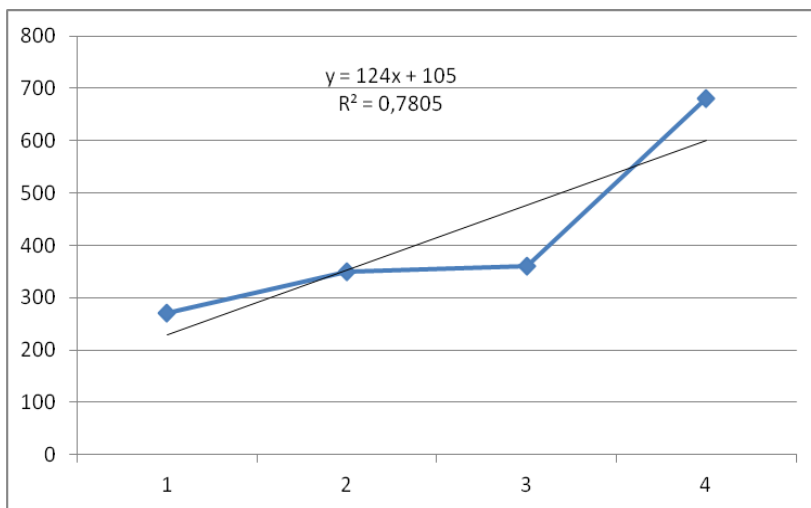

Рис. 8. Динаміка суспільного добробуту в адаптивному аукціоні (авторський розрахунок)

Висновки. Виходячи з експерименту та отриманих результатів можна констатувати, що адаптивний аукціон має високу ефективність в порівнянні з форматами, що вже існують. В ході експерименту, одержано, що багатораундова система

збільшує раціональність рішень та через це кількість вигідних угод збільшується. Проте, деякі трейдери, через свої поведінкові особливості, не розкривають свою платоспроможність або собівартість навіть під загрозою втрати вигідної угоди. Проведений експеримент показує втрати економіки від поведінкових аспектів прийняття рішення і одночасно демонструє реальну кількість угод, що відповідає різним форматам аукціонів. Розроблений нами адаптивний формат аукціону дозволяє скоротити інформаційну асиметрію стосовно реальної ціни товару між покупцями і продавцями, що сприяє збільшенню суспільного добробуту.

Література

1. Леншина Ю.М. Реалізація послуги приватності у схемі інтернет-аукціону з використанням хамелеон-підпису / Ю.М. Леншина, Д.С. Беяк // Системи обробки інформації. – Х., 2011. – Вип. 3 (93). – С.126-129.
2. Саймон Г. А. Раціональність як процес і продукт мислення / Г. А. Саймон // THESIS. - 1993. - Вип. 3. - С. 16-38.
3. Саймон Г. А. Теорія прийняття рішень в економічній теорії і науці про поведінку / Г.А. Саймон // Віхи економічної думки. Теорія фірми; [Під ред. В. Гальперіна]. - СПб.: Економічна школа.- 2000. - Т. 2. - С. 54-72.
4. Вільямсон О. І. Поведінкові передумови сучасного економічного аналізу/ О. І. Вільямсон // THESIS. - 1993. - Вип. 3. - С. 39-49.
5. Vitaliy Kobets, Valeria Yatsenko, Maksim Poltoratskiy. Dynamic Model of Double Electronic Vickrey Auction In: Batsakis, S. et al. (eds.) Proc. 10-th Int. Conf. ICTERI 2015, Lviv, Ukraine, May 14-16, 2015, CEUR-WS.org/Vol-1356, ISSN 1613-0073, P. 236-251, online CEUR-WS.org/Vol-1356/ICTERI-2015-CEUR-WS-Volume.pdf.
6. Kobets V., Yatsenko V. What can economic experiments discover about evolutionary effectiveness of supermarket strategies? Marketing and Management of Innovations. 2018. Vol. 1. P. 152-168

7. Соценко Є.В., Кобець В.М. Адаптивний аукціон: експериментальний та емпіричний способи проведення. Інформаційні технології в економічних дослідженнях. 2016. Вип. 2. С. 113-122

8. Lapach S.N., Chubenko A.V., Babich P.N. Statistika v nauke i biznese. - Kyiv: Morion, 2001. - 408 p.

1. Lyenshyna YU.M. Realizatsiya posluhy pryvatnosti u skhemi internet-auktsionu z vykorystannyam khameleon-pidpysu / YU.M. Lyenshyna, D.S. Belyak // Systemy obrobky informatsiyi. – KH., 2011. – Vyp. 3 (93). – S.126-129.

2. Saymon H. A. Ratsional'nist' yak protses i produkt myslennya / H. A. Saymon // THESIS. - 1993. - Vyp. 3. - S. 16-38.

3. Saymon H. A. Teoriya pryynyattya rishen' v ekonomichniy teorii i nautsi pro povedinku / H.A. Saymon // Vikhy ekonomichnoyi dumky. Teoriya firmy; [Pid red. V. Hal'perina]. - SPb.: Ekonomichna shkola.- 2000. - T. 2. - S. 54-72.

4. Vilyamson O. I. Povedinkovi peredumovy suchasnoho ekonomichnoho analizu/ O. I. Vil'yamson // THESIS. - 1993. - Vyp. 3. - S. 39-49.

5. Vitaliy Kobets, Valeria Yatsenko, Maksim Poltoratskiy. Dynamic Model of Double Electronic Vickrey Auction In: Batsakis, S. et al. (eds.) Proc. 10-th Int. Conf. ICTERI 2015, Lviv, Ukraine, May 14-16, 2015, CEUR-WS.org/Vol-1356, ISSN 1613-0073, P. 236-251, online CEUR-WS.org/Vol-1356/ICTERI-2015-CEUR-WS-Volume.pdf.

6. Kobets V., Yatsenko V. What can economic experiments discover about evolutionary effectiveness of supermarket strategies? Marketing and Management of Innovations. 2018. Vol. 1. P. 152-168

7. Sotsenko YE.V., Kobets' V.M. Adaptivnyy auktsion: eksperymental'nyy ta empirychnyy sposoby provedennya. Informatsiyi tekhnolohiyi v ekonomichnykh doslidzhennyakh. 2016. Vyp. 2. S. 113-122

8. Lapach S.N., Chubenko A.V., Babich P.N. Statistika v nauke i biznese. - Kyiv: Morion, 2001. - 408 p.

30.10.2018

УДК 658.7:001.895

JEL Classification: J 410

Корольков Владислав, Березовська Олена, Литвин Катерина

ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ БЕЗПЕРЕРВНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ЗНАНЬ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Розглянуто сутність та філософію бережливого виробництва як основу успіхів компанії Toyota. Визначено роль концепції безперервного вдосконалення в діяльності промислового підприємства. Встановлено що впровадження передбачає глибоку і всебічну культурну трансформацію. Виконано аналіз ключових аспектів та інструментів безперервного вдосконалення, які отримали визнання багатьма компаніями різних галузей у багатьох країнах світу.

Співробітники підприємства, працівники формують людський капітал, який є носієм знань, набутих через життя через освіту і кваліфікацію у вигляді компетенцій, набутих під час участі у виробничому процесі на підприємстві. Застосування знань – це інтелектуальна праця, продуктом якої є інтелектуальний капітал. Інтелектуальний капітал формує новий тип економіки, що базується на економіці знань. Тому важливим елементом реалізації є інклюзивне включення всіх працівників технологічного процесу до пошуку резервів. Це філософія системи кайдзен, яка полягає в подальшому вдосконаленні концепції бережливого виробництва. Відповідно до цієї філософії, основним джерелом оптимізації ідей є люди, які безпосередньо виконують роботу, тобто людський капітал. Активізація людського капіталу, умови та рішучість необхідні при реалізації будь-якої ідеї, а також використання засобів і методів пошуку нових ідей.

Успіх реалізації залежить, з одного боку, від ступеня інклюзивного включення людського капіталу, а з іншого - від тезауруса знання людського капіталу, який включає в себе компетенції у вигляді знань і навичок. Для реалізації філософії кайдзен, перш за все, топ-менеджмент повинен принести до

загальної інформації помірну і дуже чітку заяву про нову політику. Після цього вищому керівництву необхідно встановити терміни реалізації стратегії та очолити процес, застосовуючи процедури кайдзен на вашому рівні.

Ключові слова: безперервне вдосконалення, lean production, стратегія, інструмент, конкурентна перевага, впровадження, людський капітал, знання.

Корольков Владислав, Березовская Елена, Литвин Екатерина

ВНЕДРЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ НЕПРЕРЫВНОГО УЛУЧШЕНИЯ КАК ФОРМА РЕАЛИЗАЦИИ ПОТЕНЦИАЛА ЗНАНИЙ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Рассмотрена сущность и философия бережливого производства как основа успехов компании Toyota. Определена роль концепции непрерывного совершенствования в деятельности промышленного предприятия. Установлено, что внедрение предусматривает глубокую и всестороннюю культурную трансформацию. Выполнен анализ ключевых аспектов и инструментов непрерывного совершенствования, которые получили признание большинством компаний различных отраслей из различных стран мира.

Персонал предприятия, работники формируют человеческий капитал, который является носителем знаний, приобретаемых в течение жизни посредством образования и квалификации, в виде компетенций, приобретенных при участии в производственном процессе на предприятии. Применение знаний - это интеллектуальный труд, продуктом которого является интеллектуальный капитал. Интеллектуальный капитал формирует новый тип экономики, основанной на экономике знаний. Поэтому важным элементом реализации является всеохватывающее включение всех работников технологического процесса в поиск резервов. Это философия системы кайдзен, которая является дальнейшим совершенствованием концепции бережливого производства. В соответствии с этой философией основным источником оптимизации идей являются люди,

которые непосредственно выполняют работу, то есть человеческий капитал. Чтобы активировать человеческий капитал, необходимы условия и решительность при реализации любой идеи, а также использование инструментов и методов для поиска новых идей.

Успех внедрения зависит, с одной стороны, от степени инклюзивного включения человеческого капитала, а с другой - от тезауруса знаний человеческого капитала, который включает компетенции в форме знаний и навыков.

Чтобы реализовать философию кайдзен, в первую очередь, высшее руководство должно довести до широкой информации умеренное и очень четкое утверждение о новой политике. После этого высшее руководство должно установить график реализации стратегии и руководить процессом, применяя процедуры Кайдзен на вашем уровне.

Ключевые слова: непрерывное усовершенствование, lean production, стратегия, инструмент, конкурентное преимущество, внедрение, человеческий капитал, знания.

Korolkov Vladyslav, Berezovska Olena, Lytvyn Kateryna

IMPLEMENTATION THE CONTINUOUS IMPROVEMENT CONCEPT AS A FORM OF REALIZATION THE HUMAN CAPITAL KNOWLEDGE POTENTIAL

The essence and philosophy of lean production are considered as a basis for the success of Toyota. The role of the concept of continuous improvement in the activity of the industrial enterprise is determined. Established that implementation implies a profound and comprehensive cultural transformation. The analysis of key aspects and tools of continuous improvement that has been recognized by many companies from different industries in many countries of the world is carried out.

The staff of the enterprise, the workers form the human capital, which is the bearer of knowledge acquired through life through education and qualification in the form of competences acquired during the participation in the production process at the

enterprise. The application of knowledge is an intellectual work, the product of which is intellectual capital. Intellectual capital forms a new type of knowledge economy based economy. Therefore, an important element of implementation is the inclusive inclusion of all employees of the technological process in the search for reserves. This is the philosophy of the Kaizen system, which is the further improvement of the concept of lean manufacturing. In accordance with this philosophy, the main source of optimization of ideas is people who directly perform work, that is, human capital. To activate human capital, conditions and decisiveness are needed when implementing any idea, as well as the use of tools and methods to find new ideas.

The success of implementation depends on the one hand on the degree of inclusive inclusion of human capital, and on the other - from the thesaurus of knowledge human capital, which includes competencies in the form of knowledge and skills.

To implement Kaizen's philosophy, first of all, top management should bring to the general information a moderate and very clear statement about the new policy. After that top management needs to set up a timeline for implementing the strategy and lead the process by applying Kaizen procedures at your level.

Key words: continuous improvement, lean production, strategy, tool, competitive advantage, introduction, human capital, knowledge.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)-104-119

Постановка проблеми. Внаслідок стрімкого зростання кількості підприємств, що випускають схожу продукцію та підвищення конкуренції між ними, гострим стало питання про те як швидко, а головне беззбитково для організації визначити «вразливі місця» підприємства, своєчасно ліквідувати їх та попередити їх повторне виникнення. Ідеї безперервного вдосконалення стали відомими тому, що в умовах глобальної конкуренції підприємствам потрібні не окремі разові зміни, як відповідь на зміни всередині або зовні компанії, а система безперервних покращень, яка дозволить бачити систему

підприємства у цілому і здійснювати мінімально витратні, але ефективні, зміни у ключових точках організації.

Безперервне вдосконалення – комплексний системний підхід до вирішення виробничих проблем, оптимізація виробничих процесів для зниження витрат сировини, матеріалів, часу виробничого циклу і поліпшення якості продукції, що випускається. Оскільки комплекс дій обумовлених в програмі ніколи не буває однаковим, топ менеджери підприємства обирають певні напрямки роботи, що відповідатимуть місії підприємства. Для чіткого встановлення місця на світовому ринку процес безперервного вдосконалення має тенденцію розповсюдження практично серед усіх суб'єктів господарювання у тому числі і на практиці сучасних підприємств з виробництва металів та виробів з них. Отже, для досягнення стійких та позитивних результатів необхідно використовувати методологію безперервного операційного вдосконалення. Але впровадження цих методів залежить від багатьох факторів як ендогенного так і екзогенного характеру. Саме від цього залежить результат, який може бути як позитивним, так і негативним. Тому методи організації процесу впровадження потребують додаткового дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія lean manufacturing (ощадливе виробництво) базується на розроблену в Японії систему виробництва компанії “Тайота”[1], знайшла свій розвиток в Массачусетському технологічному інституті. Теоретичне підґрунтя методології містяться в роботах Т.Оно, С.Сінго, М.Імаї, Дж.Вумека, Д.Джонсона і Д.Русса, Дж.Лайкера та ін. Вітчизняні автори Т.В. Омеляненко, О.В. Щербина, Д.О. Барабась, А.В. Вакуленко узагальнили інформацію щодо японського менеджменту, визначили основні концепції, принципи роботи, умови, які необхідно створити для ефективної дії системи[2].

Подальший розвиток і модифікацію методика набула з розробкою системи шість сигм (six sigma), яка знайшла широке розповсюдження на підприємствах Бельгії, Німеччини, Франції та інших країн [3].

Різні аспекти скорочення витрат ресурсів знайшли свій розвиток у відокремлених системах. Найбільш відомим прикладом є система скорочення часу і зменшення рівня запасів під назвою "just-in-time" – JIT ("Точно у термін"). Ця концепція найчастіше використовується у світі серед мікрологістичних систем. Однією з перших спроб її практичного впровадження стала розроблена корпорацією Toyota Motor мікрологістична система.

В Японії подальше узагальнення і розширення методів удосконалення виробничої системи, а також вимоги конкурентної боротьби сприяли формуванню системи безперервного вдосконалення, яка отримала назву "кайдзен" [4].

Не зважаючи на багато праць що присвячені питанням бережливого, або ощадливого виробництва та стратегії кайдзен процес впровадження на кожному виробництві має особливості. Саме ці особливості можуть привести до негативних наслідків впровадження.

Як кожна економіка країни, українська економіка прагне до збільшення своїх конкурентних переваг. На даний час в практиці управління організацією вже виразніше склалася думка про шляхи підвищення ефективності виробничої діяльності, які включають: зниження витрат при виробничому циклі; реформування організаційної структури; стимулювання активності інвестиційних процесів; оптимізації чисельності зайнятого персоналу; аналіз існуючої ситуації для пошуку корінних причин виникаючих проблем і інше.

Мета статті. На прикладі промислового підприємства ПАТ «Запоріжсталь» показати перспективи розвитку системи безперервного вдосконалення як сучасної практики в управлінні підприємством, проаналізувати заходи щодо впровадження системи безперервного вдосконалення на промисловому підприємстві ПАТ «Запоріжсталь».

Виклад основного матеріалу. Лін-виробництво (Lean production, Lean manufacturing) - «худе виробництво», на вітчизняній мові отримало назву «бережливе виробництво». Під бережливим виробництвом мається на увазі така логістична концепція менеджменту, яка сфокусована, перш за все, на

оптимізації бізнес-процесів. Метою такої організації виробництва є мінімізація витрат і збереження високої якості при мінімальній вартості. Вважається, що ядро бережливого виробництва - це процес усунення витрат, які, в свою чергу, являють собою будь-яку дію, що не несе цінності для покупця, але при цьому споживає певну кількість ресурсів. Вперше основні ідеї бережливого виробництва були запропоновані ще Генрі Фордом в двадцяті роки минулого століття, проте, в повному обсязі їх реалізацією займався Тайіті Оно. У 1950 році їм була створена виробнича система компанії «Toyota», відома як «Toyota Production System - TPS». Концепція не втратила своєї актуальності і до сьогоднішнього дня. Крім того, інструменти та принципи даної виробничої системи було використано і в її американському варіанті, іменованому «Lean Production» [5]. Тайіті Оно було виділено сім видів витрат [1]: втрати часу через очікування; втрати через перевиробництво; при непотрібному транспортуванні; при непотрібних стадіях обробки; через утримання непотрібних запасів; через зайвий рух і переміщення; при випуску бракованої продукції. До того ж, Джеффри Лайкер, який також досліджував виробничу систему «Toyota», був зазначений восьмий вид витрат - нереалізований творчий потенціал співробітників [7]. Крім цього, виділяють ще два джерела витрат: мури і мура, що в перекладі дослівно означає «перевантаження» і «нерівномірність».

Перехід від бережливого виробництва, тобто пошуку і мінімізації витрат до постійного динамічного процесу удосконалення уперше був формалізований в Японії. Безперервне удосконалення японською мовою означається словом “кайдзен”. Кайдзен – це стратегія розвитку за якою до процесу удосконалення залучаються всі – від менеджерів до працівників. В основі філософії кайдзен закладено той факт, що наше життя у цілому (трудова, суспільна, приватна) повинна орієнтуватися на постійне покращення. У цілому це природна філософія життя, тому її впровадження також є природним. Але, на жаль, до сих пір дослідниками не вирішене питання розробки універсального алгоритму впровадження безперервного вдосконалення і не визначені етапи, які визначають ключові

напрямки діяльності по комплексній реалізації бережливого виробництва з урахуванням інтересів споживачів продукції.

У сучасному, розвиток системи безперервного вдосконалення здійснюється на промислових підприємствах у всіх розвинених країнах та в країнах, що розвиваються. В умовах зростаючої конкуренції і глобалізації економіки все більш актуальними стають питання ресурсозбереження, скорочення витрат, поліпшення якості, підвищення продуктивності праці. Впровадження концепцій безперервного вдосконалення допомагають ефективно керувати підприємством. Оскільки більшість підприємств в українській виробничій сфері недостатньо обізнана в сучасних методах поліпшення виробництва, це є причиною відсталості та неефективної роботи вітчизняних підприємств на світовій арені. Для підприємств України крок переходу на безперервне вдосконалення є логічним у зв'язку із вступом її у ВТО, і значним підвищенням вартості енергоресурсів, але нерідко процес впровадження безперервного вдосконалення супроводжується рядом проблем і, перш за все, недооцінкою перспективності та універсальності інструментів. Слід зазначити, що бережливе виробництво не можна впровадити, як впроваджують інновацію або нове обладнання. Перш за все, необхідно навчити людей думати по-новому і донести до свідомості всього персоналу важливість аналізу свого оточення і власної діяльності з позиції пошуку раціонального початку і втрат. Це окрема і дуже складна задача, вирішення якої багато в чому залежить від того, наскільки до цього готовий менеджмент підприємства.

Персонал підприємства, робітники формують людський капітал, який є носієм знань, що набуті протягом життя через освіту та кваліфікацію у вигляді компетенцій, які набуті вже під час участі у виробничому процесі на підприємстві. Застосування знань це інтелектуальна праця, продуктом якої стає інтелектуальний капітал. Інтелектуальний капітал формує новий вид активів економіки, що заснована на знаннях [8]. Тому важливим елементом впровадження є інклюзивне включення усіх працівників технологічного процесу у пошук резервів. Саме це є філософією системи кайдзен, що є подальшим

покращенням концепції бережливого виробництва. Відповідно до цієї філософії основним джерелом оптимізацій ідей є люди, що безпосередньо виконують роботу, тобто людський капітал. Для активізації людського капіталу потрібні умови і рішучість при реалізації будь-якої ідеї, а також використання інструментів і методів для пошуку нових ідей.

Успіх впровадження залежить з одного боку від ступеня інклюзивного включення людського капіталу, а з іншого - від тезаурусу знань людського капіталу, який включає компетенції у вигляді знань і вмінь.

Для реалізації стратегії кайдзен менеджмент має використовувати наступні основні елементи концепції:

- Кайдзен і менеджмент;
- Орієнтація на процес, а ні на результат;
- Застосування циклів PDCA «плануй-роби-перевірй-впливай» / SDCA «стандартизуй-роби-перевірй-впливай»;
- Застосування принципу “Якість – перш за все”;
- Застосування принципу “Кажі, використовуючи данні”;
- Застосування принципу “Наступний процес – це споживач”.

Для впровадження філософії кайдзен насамперед топ менеджменту слід довести до загальних відомостей помірковану і дуже ясну заяву про нову політику. Потім треба встановити графік впровадження стратегії і очолити процес, застосовуючи процедури кайдзен на своєму рівні.

В цілому підприємства, що йдуть по шляху впровадження принципів та інструментів безперервного вдосконалення, при мінімальних інвестиціях досягають таких результатів: збільшення продуктивності праці - до 70%; зростання якості - до 60%; вивільнення виробничих площ - до 50%; скорочення термінів реалізації інвестиційних проектів - до 20%. Наочними прикладами вітчизняних підприємств, що використовують безперервне вдосконалення в Україні є МК «Азовсталь», ПАТ «Харцизький трубний завод», ПАТ «Запоріжсталь».

Публічне акціонерне товариство «Запоріжсталь» - одне з провідних підприємств металургійної галузі, третій за масштабами виробник металопродукції в Україні. Оскільки ПАТ «Запоріжсталь» - один із найбільших металургійних підприємств Європи, то керівництво підприємства впроваджує програми, що схвалені та використовуються потужними підприємствами на міжнародній арені. Однією з таких програм стала програма безперервного вдосконалення, яка стартувала на ПАТ «Запоріжсталь» ще у серпні 2012 року. Безперервне вдосконалення стало однією зі складових інноваційної діяльності, що входить до концепції інноваційного розвитку підприємства. Метою програми безперервного вдосконалення є реалізація можливості кожного співробітника виявляти наявні проблеми, визначати першопричини та впроваджувати системні рішення з усунення та недопущення цих проблем. Перед початком проекту управлінською ланкою було сформовано основні цілі, яких необхідно досягти в ході проектного розвитку. Запропоновані цілі були узагальнені і сфокусовані у наступних напрямках:

- енергозбереження та ресурсозбереження;
- підвищення якості продукції та розширення сортаменту;
- збільшення обсягів виробництва;
- захист навколишнього середовища;
- скорочення витрат виробництва – підвищення конкурентоспроможності;
- скорочення виробничого періоду;
- усунення відходів і діяльності, що не створює додану вартість;
- виключення низькоякісного виробництва;
- підтримка стандартів ISO;
- позитивний вплив на працівників.

Впровадження системи безперервного вдосконалення на комбінаті супроводжувалось через наступні заходи:

- розробка системи преміювання за ключовими показниками ефективності;

- проведення переліку і аналізу параметрів технології та обладнання;
- оптимізація виробничих процесів за допомогою операційних покращень;
- системний аналіз причин відхилень працівниками всіх рівнів від технології з розробкою заходів щодо їх корегування та попередження;
- започаткування системи подання пропозицій;
- організація «Школи виробничих менеджерів»;
- запровадження система організації робочого місця – «5С» [9].

Впровадження цієї системи дозволило реалізувати принцип партисипативності (*participation*), тобто кожен працівник комбінату з моменту впровадження системи має можливість бути залученим до процесу впровадження змін. Узагальнюючи вищевикладений матеріал, можна зробити висновок, що з самого початку запровадження принципів безперервного вдосконалення на підприємстві управління поставило акцент на розвитку і підтримці діяльності працівників. Головною метою стало мотивування працівників для підтримки їх креативності і за допомогою їх активної участі у змінах забезпечення позитивного ставлення до компанії і власної праці.

Незважаючи на достатню популярність концепції безперервного вдосконалення виробничих систем у світових компаніях, у вітчизняних фірмах ця методологія стала використовуватися порівняно нещодавно. В Україні налічується ряд компаній, що перебувають на різних стадіях формування виробничих систем і володіють різними навичками і підходами в їх впровадженні. Складність впровадження безперервного вдосконалення на вітчизняних підприємствах визначені рядом бар'єрів, які перешкоджають популяризації інструментів і методів концепції, наприклад: подвійна термінологія; труднощі у фінансово-економічному стані компаній; недолік «вільних» грошових коштів і ресурсів для проведення перетворення; опір працівників тощо. Фактори що перелічені вище негативно впливають на формування і впровадження технологій бережливого виробництва. Впровадження безперервного

вдосконалення вітчизняними підприємствами здійснюється не в режимі простого відтворення досвіду зарубіжних компаній, а носить адаптивний характер з метою досягнення планових фінансово-економічних результатів за рахунок застосування не інвестиційних методів.

Впровадження безперервного вдосконалення на промисловому підприємстві, якщо воно здійснюється системно, дозволить:

- збільшити продуктивність праці і ефективність функціонування підприємства;
- знизити рівень аварійності машин і устаткування;
- знизити рівень (внутрішніх і зовнішніх) дефектів продукції;
- покращити організацію роботи у виробничих цехах;
- кардинально покращити потік матеріалів і інформації, досягти прозорості процесів на підприємстві;
- удосконалити організаційну структуру.

Середня результативність від впровадження бережливого виробництва в промисловості наступна:

- зниження виробничого циклу з 12 % аж до 25 %;
- звільнення виробничих площ аж до 25 %;
- збільшення якості на 40 %;
- підвищення продуктивності з 35 % аж до 55 %;
- зниження відходів з 6 % аж до 1,2 %;
- зменшення витрат електроенергії на 56 %;
- зниження запасів на 35 %[10, 11].

Висновки. Опрацьовуючи матеріал, потрібно розуміти, що значний результат від впровадження інструментів і методів безперервного вдосконалення можна забезпечити лише завдяки системній роботі з управління процесами діяльності та розвитку підприємства. Підбиваючи підсумок, можемо вважати, що управління впровадженням системи безперервного вдосконалення на підприємстві являє собою процес управління підприємством, спрямований на активізацію персоналу, зниження втрат, ефективне управління ресурсами, концентрацію на потребах замовника. Застосування пропонованих методів організації бережливого виробництва на підприємстві

передбачає створення адаптивної і гнучкої системи управління і виробництва, здатної до постійного вдосконалення, і буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності підприємства, зниження втрат і зростання продуктивності праці.

Застосування основ безперервного вдосконалення здатне дати істотні результати. Внаслідок переходу на виробничу концепцію бережливого виробництва як сервісні, так і виробничі компанії без залучення додаткових вкладень, за рахунок тільки своїх ресурсів зможуть істотно підвищити обігові кошти, звільнити долю працівників для вирішення нових завдань, зменшити цикл виробництва, або ж надання послуг, зменшити витрати виробництва. А що стосується менш відчутних, але дуже важливих ефектів у діяльності підприємства, то це підвищення свідомості і кардинальна зміна менталітету працівників, удосконалення організаційної культури та іміджу фірми, покращення співпраці з клієнтами та постачальниками.

Отже, процес впровадження системи безперервного вдосконалення суттєво відрізняється від впровадження будь яких інновацій що пов'язані з новими видами обладнання і технологіями. Насамперед йдеться вплив на людський капітал. Тобто людський капітал, його інтелектуальний труд і накопичений інтелектуальний капітал стають активами. Філософія кайдзен надає стратегічне бачення використання потенціалу знань людського капіталу. Витрати на впровадження не потребують капіталовкладень, достатнім може бути самофінансування процесу впровадження. А результат впровадження залежить від ступеню реалізації цього потенціалу. При невдалому впровадженні потенціал знань залишається не реалізованим.

Навпаки, в окремих випадках проходить не тільки реалізація знань, якими володіє кожен працівник, а може виникнути синергетичний ефект, при якому знання окремих учасників процесу, доповнюючи один одного, створюють якісно нове знання, що може надати додатковий ефект удосконалення виробництва. Не слід також базуватись тільки на знаннях, які вже є у персоналу. Важливим є організація продовження їх навчання.

Таким чином, управління впровадженням системи безперервного вдосконалення на підприємстві являє собою процес управління підприємством, спрямований на активізацію персоналу, зниження втрат, ефективне управління ресурсами, концентрацію на потребах замовника. Застосування пропонувані методів організації бережливого виробництва на підприємстві передбачає створення адаптивної і гнучкої системи управління і виробництва, здатної до постійного вдосконалення, і буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності підприємства, зниження втрат і зростання продуктивності праці.

Перспективи подальших досліджень. На наш погляд перспективним є дослідження саме процесу накопичення і реалізації знань, їх актуалізації, а також створення атмосфери визначення проблемних напрямів для концентрацій зусиль по активізації процесу мислення у потрібному напрямі.

Література

1. Оно Т. Виробнича система Тойоти. Йдучи від масового виробництва [Текст]: пер. з англ./ Таїті Оно. - 3-е изд., Перераб. і доп. - М.: Інститут комплексних стратегічних досліджень, 2008.-208 с.
2. Омеляненко, Т. В. Ощадливе виробництво: концепція, інструменти, досвід : наук.-практ. видання / Т. В. Омеляненко, О. В. Щербина, Д. О. Барабась, А. В. Вакуленко. – К. : КНЕУ, 2009. – 157 с.
3. Джордж М. Бережливое производство + шесть сигм: комбинируя качество шести сигм со скоростью бережливого производства : пер. с англ. / Л. М. Джордж. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 360 с.
4. Имаи, М. Кайдзен. Ключ к успеху японских компаний : (пер. с англ. – 2-е изд.) / М. Имаи. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 274 с.
5. Вумек Дж. П. Бережливое производство: Как избавиться от потерь и добиться процветания вашей компании [Текст] / Дж. П. Вумек, Д. Т. Джонс ; пер. с англ. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. - 473 с.

6. Хоббс, Д. П. Впровадження бережливого виробництва: практичний посібник з оптимізації бізнесу [Текст] / Д. П. Хоббс; пер. з англ. П. В. Гомолко. - Мінськ: Гревцов Паблішер, 2007. - 352 с.

7. Лайкер, Дж. Тойота: 14 принципів менеджменту провідної компанії світу [Текст]: пер. з англ. / Дж. Лайкер. - М.: Альпіна Бізнес Букс, 2005. - 402 с.

8. Литвин К. В. Інтелектуальний капітал, як новий вид активів економіки, що заснована на знаннях / Катерина Валентинівна Литвин // Науковий вісник Одеського національного економічного університету / Катерина Валентинівна Литвин. – Одеса: Науки: економіка, політологія, історія, 2018. – №1 (253). – С. 108–130.

9. Офіційний сайт ПАТ «Запоріжсталь», Електронний ресурс, режим доступу: <http://www.zaporizhstal.com>

10. Зубенко В.О. Визначення особливостей впровадження концепції “ощадливе виробництво” на підприємствах залізничного транспорту [Текст] / Зубенко В.О., Григорян М.Л. // Вісник економіки транспорту і промисловості №49.- 2015. - №49. - С.92-95

11. Лисицин В.Д. Роль “ощадливого виробництва” в діяльності підприємства [Текст] / В. Д. Лисицин, О. І. Лисенко, Ю. С. Вовк // Вісник НТУУ “КПІ” – 2009. - №1. – С. 39-61.

1. Оно Т. Выробnycha systema Toioty. Yduchy vid masovoho vyrobnystva [Текст]: пер. з англ./ Taiti Оно. - 3-е yzd., Pererab. i dop. - М.: Instytut kompleksnykh stratehichnykh doslidzhen, 2008.-208 s.

2. Omelianenko, T. V. Oshchadlyve vyrobnystvo: kontseptsii, instrumenty, dosvid : nauk.-prakt. vydannia / T. V. Omelianenko, O. V. Shcherbyna, D. O. Barabas, A. V. Vakulenko. – К. : KNEU, 2009. – 157 s.

3. Dzhordzh M. Berezhlyvoe proyzvodstvo + shest syhm: kombynyruia kachestvo shesty syhm so skorostiu berezhlyvoho proyzvodstva : per. s anhl. / L. M. Dzhordzh. – М. : Alpyna Byznes Buks, 2005. – 360 s.

4. Ymay, M. Kaidzen. *Kliuch k uspekhu yaponskykh kompanyi* : (per. s anhl. – 2-e yzd.) / M. Ymay. – M. : Alpyna Byznes Buks, 2005. – 274 s.

5. Vumek Dzh. P. *Berezhlyvoe proyzvodstvo: Kak yzbavytsia ot poter y dobytsia protsvetaniya vashei kompanyy* [Tekst] / Dzh. P. Vumek, D. T. Dzhons ; per. s anhl. - M.: Alpyna Byznes Buks, 2004. - 473 s.

6. Khobbs, D. P. *Vprovadzhennia berezhlyvoho vyrobnytstva: praktychnyi posibnyk z optymizatsii biznesu* [Tekst] / D. P. Khobbs; per. z anhl. P. V. Homolko. - Minsk: Hrevtsov Pablysher, 2007. - 352 s.

7. Laiker, Dzh. *Toiota: 14 pryntsyviv menedzhmentu providnoi kompanii svitu* [Tekst]: per. z anhl. / Dzh. Laiker. - M. : Alpina Biznes Buks, 2005. - 402 s.

8. Lytvyn K. V. *Intelektualnyi kapital, yak novyi vyd aktyviv ekonomiky, shcho zasnovana na znanniakh* / Kateryna Valentynivna Lytvyn // *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu* / Kateryna Valentynivna Lytvyn. – Odesa: Nauky: ekonomika, politolohiia, istoriia, 2018. – №1 (253). – S. 108–130.

9. *Ofitsiynyi sait PAT «Zaporizhstal», Elektronnyi resurs, rezhym dostupu: <http://www.zaporizhstal.com>*

10. Zubenko V.O. *Vyznachennia osoblyvostei vprovadzhennia kontseptsii “oshchadlyve vyrobnytstvo” na pidpriemstvakh zaliznychnoho transportu* [Tekst] / Zubenko V.O., Hryhorian M.L. // *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti №49.- 2015. - №49. - S.92-95*

11. Lysytsyn V.D. *Rol “oshchadlyvoho vyrobnytstva” v diialnosti pidpriemstva* [Tekst] / V. D. Lysytsyn, O. I. Lysenko, Yu. S. Vovk // *Visnyk NTUU “KPI” – 2009. - №1. – S. 39-61.*

16.10.2018

УДК 658:330.16.314

JEL Classification: M 140

Кравченко Віра, Бандура Олександра

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПІДПРИЄМСТВА В КОНЦЕПЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Стаття присвячена визначенню змістовного наповнення понятійного апарату корпоративної культури; систематизації теоретичних підходів, концептуальних положень та інструментарію формування корпоративної культури в процесі організаційних змін підприємства. Сформовано методичне забезпечення аналізу організаційних змін і корпоративної культури на ПАТ. «Одескабель».

Виявлено зовнішні прояви корпоративної культури ПАТ «Одескабель» в процесах реалізації їх організаційних змін.

У даній статті за результатами систематизації теоретичних підходів, концептуальних положень та інструментарію формування корпоративної культури сформований методичний підхід до оцінки рівня корпоративної культури ПАТ «Одескабель» в процесі організаційних змін. Розроблено методичний підхід до формування корпоративної культури в процесі організаційних змін і обґрунтовано вибір стратегічних заходів щодо формування корпоративної культури в процесі організаційних змін.

Систематизація теоретичних підходів до оцінки корпоративної культури ПАТ. «Одескабель» дала можливість сформувати інструментарій формування корпоративної культури в процесі організаційних змін підприємства за рахунок поєднання компетентнісного, інституційного і поведінкового підходів. Згідно компетентнісного підходу увага зосереджена на формуванні культури підтримки організаційних змін з боку персоналу, його знань і здібностей; відповідно до положень інституціонального підходу - управлінською культурою прийняття рішень за рахунок застосування діючих стандартів, норм, правил на підприємстві; поведінковий підхід виділяє

моделі поведінки для підтримки реалізації процесу організаційних змін з боку персоналу і допомагає адаптуватися до нових умов праці. Систематизований таким чином інструментарій дозволяє підвищити рівень обґрунтованості вибору пріоритетних заходів щодо формування корпоративної культури ПАТ. «Одескабель».

Ключові слова: корпоративна культура, організаційні зміни, процес організаційних змін, види організаційних змін, зовнішні прояви корпоративної культури, формування, оцінка, інструментарій, стратегічні заходи, веб-аналітика.

Кравченко Вера, Бандура Александра

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПРЕДПРИЯТТЯ В КОНЦЕПЦИИ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Стаття посвячена определению содержательного наполнения понятийного аппарата корпоративной культуры; систематизации теоретических подходов, концептуальных положений и инструментария формирования корпоративной культуры в процессе организационных изменений предприятия. Сформирован методическое обеспечение анализа организационных изменений и корпоративной культуры на Публ. «Одескабель». Выявлено внешние проявления корпоративной культуры Публ. «Одескабель» в процессах реализации их организационных изменений.

В данной статье по результатам систематизации теоретических подходов, концептуальных положений и инструментария формирования корпоративной культуры сформирован методический подход к оценке уровня корпоративной культуры Публ. «Одескабель» в процессе их организационных изменений. Разработан методический подход к формированию корпоративной культуры в процессе организационных изменений и обоснован выбор стратегических мер по формированию корпоративной культуры в процессе организационных изменений.

Систематизация теоретических подходов к оценке корпоративной культуры Публ. «Одескабель дала возможность сформировать инструментарий формирования корпоративной культуры в процессе организационных изменений предприятия за счет сочетания компетентностного, институционального и поведенческого подходов. Согласно компетентностному подходу внимание сосредоточено на формировании культуры поддержки организационных изменений со стороны персонала, его знаний и способностей; согласно положениям институционального подхода – управленческой культурой принятия решений за счет применения действующих стандартов, норм, правил на предприятии; поведенческий подход выделяет модели поведения для поддержки реализации процесса организационных изменений со стороны персонала и помогает адаптироваться к новым условиям труда. Систематизированный таким образом инструментарий позволяет повысить уровень обоснованности выбора приоритетных мероприятий по формированию корпоративной культуры Публ. «Одескабель.

Ключевые слова: корпоративная культура, организационные изменения, процесс организационных изменений, виды организационных изменений, внешние проявления корпоративной культуры, формирование, оценка, инструментарий, стратегические меры, веб-аналитика.

Kravchenko Vira, Bandura Alexandra

THE ROLE OF CORPORATE CULTURE OF THE ENTERPRISE IN THE CONCEPT OF ORGANIZATIONAL CHANGES

The article is devoted to the definition of meaningful content of the conceptual apparatus of corporate culture; systematization of theoretical approaches, conceptual provisions and tools for the formation of corporate culture in the process of organizational changes in the enterprise. The methodological support of the analysis of organizational changes and corporate culture at the Publ.

“Odeskabel. Revealed external manifestations of corporate culture. Odeskabel in the process of implementing their organizational changes.

In this article, based on the results of systematization of theoretical approaches, conceptual provisions and tools for the formation of corporate culture, a methodical approach to assessing the level of corporate culture is formed. “Odeskabel in the process of their organizational changes. A methodical approach to the formation of a corporate culture in the process of organizational change has been developed and the choice of strategic measures for the formation of a corporate culture in the process of organizational change has been justified.

Systematization of theoretical approaches to the assessment of corporate culture. Publ. “Odeskabel provided an opportunity to form the tools for the formation of corporate culture in the process of organizational changes of the enterprise through a combination of competence, institutional and behavioral approaches. According to the competence approach, attention is focused on building a culture of support for organizational change on the part of the staff, their knowledge and abilities; according to the provisions of the institutional approach - management decision-making culture through the application of existing standards, norms, rules in the enterprise; the behavioral approach identifies behavioral patterns to support the implementation of the organizational change process by staff and helps to adapt to new working conditions. Systematized in this way, the toolkit allows you to increase the level of validity of the choice of priority actions for the formation of a corporate culture. Publ. “Odeskabel.

Key words: corporate culture, organizational changes, organizational change process, types of organizational changes, external manifestations of corporate culture, formation, evaluation, tools, strategic measures, web analytics.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)-120-145

Постановка проблеми. Незважаючи на існуючі теоретичні розробки, фундаментальні та прикладні задачі щодо

управління організаційними змінами, залишаються дослідженими фрагментарно питання, в яких корпоративна культура є об'єктом організаційних змін. Тому потребують подальшого теоретико-методичного обґрунтування інструментарій формування та оцінювання, інформаційно-аналітична підтримка з метою досягнення необхідного рівня корпоративної культури в процесі організаційних змін підприємства. Актуальність, практичне значення і недостатня розробленість зазначених питань зумовили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відкритий і динамічний характер підприємства, суперечливість цілей та його окремих підсистем народжує постійні потреби в змінах, в іншому випадку його здатність до виживання в динамічному зовнішньому середовищі ставиться під загрозу. Вимоги до змін надходять як зсередини підприємства у вигляді потреб та очікувань працівників, так і ззовні у вигляді зростаючої конкуренції, технологічних інновацій, нового законодавства, тиску соціальних факторів. Одні підприємства проводять зміни після того, як ці вимоги здійснюють на них тиск, інші прагнуть передбачити появу подібного тиску і провести зміни в превентивному порядку. Це дає підставу зробити висновок, що одні підприємства передбачають зміни, інші реагують на них, треті ігнорують. Не всі зміни можуть бути сплановані, передбачені, безліч змін виникають не цілеспрямовано, проте підприємство, що передбачає зміни, враховує потреби зовнішнього та внутрішнього середовища впевнено рухається вперед. Актуальним зараз є вислів Геракліта «Незмінні тільки зміни», все інше постійно змінюється.

Проблеми дослідження організаційних змін представлені в економічній науці великою кількістю праць. У межах теорії менеджменту навіть виділено специфічну галузь знань «менеджмент змін», що займається питаннями управління підприємством, включаючи організаційні, кадрові та комунікаційні аспекти.

«Змінити» значить зробити іншим, переіменити щонебудь колишнє, внести поправки у вже існуюче. Мінливість, як

різноманітність ознак і властивостей, властива всім живим організмам, матеріальним об'єктам, нематеріальним утворенням і розумовим конструкціям.

«Зміна» є загальною універсальною категорією, яка характеризує будь-які явища дійсності. Мінімальні зміни певних властивостей можна зафіксувати навіть в малому інтервалі часу. Взявши більший проміжок часу можна простежити цілу низку змін деяких властивостей об'єкта або навіть всієї їх сукупності. Підсумовуючи елементарні зміни, можна отримати цілісну, комплексну картину якостей, що відрізняють предмет в даний момент порівняно з властивостями, притаманними йому в більш ранній момент часу. Фактично зміна є постійний рух, який припускає перехід об'єкту від одного стану до іншого. Такий перехід означає, що в його початковому стані виникає щось нове, завдяки чому цей стан виявляється вже іншим. З іншого боку, перехід може здійснюватися не тільки завдяки появі нових властивостей, зв'язків, елементів, але і їх зникнення. Тому в загальному випадку поняття «зміни» передбачає існування двох взаємно протилежних процесів: виникнення і зникнення.

Згідно з філософським словником, «зміна» - поняття, що входить до складу сукупності понять, які характеризують «рух» і «розвиток». Воно розуміється як виникнення або знищення властивостей об'єкта, збільшення або зменшення його параметрів, його переміщення або перетворення, перехід в іншу форму. Зміни по відношенню до певного об'єкту - можуть класифікуватися як внутрішні та зовнішні, кількісні та якісні, часткові і системні. У античній та середньовічній філософії об'єкти змін трактувалися в основному за образом і подобою речей, включених в повсякденну практику людини. У цьому аспекті зміни співвідносилися зі стійкістю, збереженням, постійністю форми і складу речей. Розвиток наук про життя, суспільство та людину призводить до встановлення тісного зв'язку між зміною і збереженням, стійкістю, способом існування біологічних та соціальних систем. Відмінності речі, системи, цілісності від самої себе тепер можуть тлумачитися і все частіше розуміються як вираження її стійкого буття, як збереження її життєвої визначеності. З розвитком новітніх

областей пізнання, націлених вже не на речі, а на «некласичні» об'єкти суспільствознавства, що фіксуються через постійні зміни (зміни в сфері виробництва, економічних структур, інформації), зміна стає вихідним пунктом пізнання об'єкта: фіксація об'єкта через зміну пізнавальної ситуації створює передумови до зміни самого пізнання, до його руху на шляху опису стійких форм об'єкта.

У зарубіжній літературі управлінського характеру слово «зміни» трактується по-різному. Одні автори застосовують його при позначенні таких явищ, як зміна постачальників, технологій, зміни конкурентів, зміни політичної та соціальної ситуації, тобто як зовнішні зміни. Такі зовнішні зміни, так чи інакше, впливають на діяльність організації, змушуючи її адаптуватися до нових умов середовища. Подібна адаптація також може позначатися терміном «зміни», характеризуючи при цьому внутрішні зміни. Часом внутрішні зміни носять адміністративний характер, оскільки здійснюються за наказом зверху. Як правило, вони стосуються досить масштабних програм реорганізації та перебудови підприємства, однак, всі позначаються терміном «організаційні зміни».

Розглядаючи концепції організаційних змін, було виявлено, що всі зміни в організації зачіпають не тільки основні і допоміжні процеси, а й персонал. Концепції передбачають, що можливо створити відтворену модель успішних змін, і що існують конкретні процеси і інструменти, які дозволяють впроваджувати зміни ефективно.

Організаційні зміни і організаційний розвиток можуть бути реалізовані належним чином тільки при усвідомленні того, що основною причиною опору змінам є існуюча культура. Відсутність бажання навчатися та змінюватися, є вже відомим феноменом. Тому, будучи провідниками змін на підприємстві, необхідно розуміти, що організаційні зміни в більшій мірі пов'язані з певними модифікаціями в загальній культурі підприємства або на субкультурних рівнях.

Досліджуючи питання організаційних змін, неможна не відмітити те, що корпоративна культура безпосередньо впливає на їх реалізацію. Так, К.Камерон і Р.Куїн в роботі «Диагностика

и изменение организационной культуры» розглядають зміни як можливість «надати будь-чому іншого положення, задати будь-чому інший напрямок або курс; зрушити від однієї позиції до іншої; модифікувати; трансформувати; замінити, перевести в іншу якість» [1]. У колективній монографії «Економика и менеджмент – 2013: перспективы интеграции и инновационного развития» Т.В. Гринько та Т.З. Гвініашвілі визначають, що процес управління організаційними змінами полягає, головним чином, у постійному коригуванні напрямів діяльності підприємства, оновленні його структури і пошуку нових можливостей [2].

У свою чергу, Л. Курдай і Б. Кляйнер вважають управління організаційними змінами постійним процесом вирівнювання підприємства з його місцем на ринку та підвищення його гнучкості та ефективності у порівнянні з конкурентами [3, с.14 – 22].

На відміну від вищеназваних дослідників, Т. Бауліна вважає, що управління організаційними змінами це специфічний вид діяльності підприємства, який забезпечує процес планування, контролю та запровадження перетворень в організаційних, інформаційних, комунікаційних, інтелектуальних та інших ресурсах та компонентів підприємства при постійному моніторингу, оцінці та аналізу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища [4, с. 9].

Шеремет М. А в роботі «Управління змінами» виділяє кінцеву мету організаційних змін, як досягнення необхідних результатів, і здійснення успішних змін у соціальній інфраструктурі колективу [5]; В книзі «Задачі менеджменту в ХХІ віці» П. Друкер надає визначення поняття «управління організаційними змінами» як забезпечення рівноваги між змінами та стабільністю на основі системи винагород, взаємовідносин з партнерами та внутрішньоорганізаційних відносин [6, с. 7]. Степаненко С. В. та Лукашев С. В. в статті «Морфологічний аналіз поняття «управління організаційними змінами» розуміють «управління організаційними змінами» як безперервний процес реалізації послідовних етапів, серед яких: планування майбутніх організаційних змін, організація

здійснення змін (у формі створення ініціативної групи та розробки програми змін), формування відповідного мотиваційного середовища з метою зменшення можливого опору змінам персоналу, регулювання та контроль впровадження організаційних змін [7, с.296]. Д. Фрайлінгер та І. Фішер трактують зміни як «структурний процес, при якому рамкові умови визначаються людьми, що впливають на можливості їх сприйняття і здійснення інших дій» [8],

В монографії «Управління змінами на підприємстві: теорія та прикладні аспекти» Д.К. Воронков зазначає, що корпоративна культура це фон діяльності, що виявляється при динамічних змінах структури або роді діяльності [9], Як зазначає в роботі «Механізм формування і розвитку корпоративної культури» Г.М. Захарчин, зовнішнє середовище впливає як на корпоративну культуру, так і на організацію в цілому. Зворотний зв'язок, необхідний для якісних змін, здійснюється саме через корпоративну культуру. В результаті зворотного зв'язку відбувається адаптація корпоративної культури до зовнішнього середовища, яке змінилося, а це, відповідно, потягне за собою зміни в різних аспектах діяльності підприємств [10].

Автори статті «Роль корпоративної культури підприємства в концепціях організаційних змін» Отенко І. П. та Чепелюк М.І., провели дослідження щодо основних концепцій організаційних змін і фактора корпоративної культури в них [11, с. 347–354].

Концепції організаційних змін:

І. Модель перетворення бізнесу К. Левіна, 1951 р.

Основні етапи реалізації змін:

1. «Розморожування» – члени організації одержують інформацію про реальний стан справ, щоб спонукати їх до усвідомлення необхідності змін.

2. «Рух» – проходить безпосередня реалізація змін.

3. «Заморожування» – здійснюються заходи, спрямовані на зміцнення того, що змінили.

II. Модель управління стратегічними змінами І.Ансоффа, 1989 р.

У ході стратегічних змін відбувається зміна трьох важливих компонентів:

- а) стратегії, що дасть нову продукцію й нові ринки;
- б) компетенції управління, що включає систему, структуру, уміння й знання, навички;
- в) поведінка персоналу. Послідовність впровадження змін: Стратегія – Система – Поведінка.

Визначено засоби формування корпоративної культури в процесі реалізації змін:

1. «Розморожування»: націлення працівників на саморозвиток і розвиток організації; виявлення співробітників, готових і здатних виконувати роль «агентів змін»; об'єднання рушійних сил організації; мінімізування стримуючих сил в організації; підтримка і зацікавлення персоналу; створення мотиваційного ядра. 2. «Рух»: трансформація цінностей і норм діяльності; залучення ключових співробітників у постановку нових цілей і розробку програм реформування; проведення тренінгів, коучінгу;

– формування нових знань, умінь, навичок.

3. «Заморожування»: націленість на подальше професійне зростання працівників; формування нових типів поведінки, цінностей, набутих переконань; зміна способів ведення справ; оновлення корпоративної культури

Реалізація стратегічних змін через елементи корпоративної культури: формування нового стратегічного бачення та компетенцій щодо постановки стратегічних цілей; зміна моделей поведінки персоналу; зміна норм, понять, цінностей, базових уявлень; зміна розподілу влади.

III. Модель перетворення бізнесу Ф. Гуїяра та Дж. Келлі, 1990-ті рр.. Процес перетворення включає чотири елементи:

- 1) рефреймінг – досягнення мобілізації, вироблення бачення перспектив;
- 2) реструктуризація – перетворення з метою зробити підприємство конкурентоспроможним;
- 3) пошук нових – зростання за рахунок концентрації на потребах ринку, винаходу нових видів бізнесу й нових інформаційних технологій;

4) оновлення через вироблення «рефлексів адаптації» до змін навколишнього середовища, створення мотивації (розробка системи винагороди, формування нових знань тощо).

Виділено значимі складові корпоративної культури для кожного способу перетворення бізнесу:

1. Рефреймінг: мотивація персоналу; формування відчуття цілі та бачення майбутніх перспектив; побудова системи показників для розрахунків наслідків нової поведінки.

2. Реструктуризація: створення «команди реформ» організації, яка забезпечує розробку та впровадження змін; зміна організаційної структури; перепідготовка персоналу.

3. Пожвавлення: освоєння нових навичок.

4. Оновлення: постановка нових цілей; створення системи винагород; організація індивідуального навчання; розроблення курсу на подальший розвиток організації.

IV. Теорії E і O організаційних змін М. Біра та Н. Норія, 1990-ті рр.

Теорія E виходить із примату фінансових цілей і орієнтована на використання «жорстких методів» здійснення організаційних змін «зверху донизу». Теорія O – орієнтована на корпоративну культуру, цілі й мотиви співробітників організації та використовує «м'які» методи управління.

Визначено ключові елементи корпоративної культури в теорії E: пріоритетність лідерства; розробка фінансових стимулів; націлення на економічні цілі; зміна структури і системи; здійснення змін згори вниз; використання послуг консультантів.

Визначено ключові елементи корпоративної культури в теорії O: націленість на особистісний та професійний розвиток; розвиток організаційних здібностей; залучення співробітників і співпраця; опора на цінності і поведінку; зміна корпоративної культури; здійснення змін знизу вгору

V. Модель основних фаз процесу змін – крива змін Дж. Д. Дака, 2000-ті рр.

Визначено основні фази процесу організаційних перетворень: застій – організація подавлена або надмірно активна; підготовка – лідери починають розробляти плани й

механізми обміну інформацією; реалізація – підключення персоналу на різних рівнях; перевірка на міцність – подолання конфліктів, розбіжностей, промахів, досягнення певних успіхів; досягнення мети – відмова від продовження програми змін.

Оновлення існуючої корпоративної культури і моделей поведінки через: побудову нової організаційної структури; перебудову способу мислення працівників; прийняття змін; формування командного духу; формування духовного аспекту персоналу; закріплення нових цінностей; забезпечення моральної і матеріальної захищеності персоналу.

Отже, підприємства з високим рівнем корпоративної культури можуть ефективно здійснювати організаційні зміни, не боячись опору з боку персоналу. У цьому випадку організація функціонує як цілісний організм і злагоджено працює на досягнення поставлених цілей. Керівництво не відмежовується від персоналу, а навпаки, розділяє їх цінності, зсередини спостерігає за їх потребами, настроями та невдоволенням.

Основні результати дослідження. В процесі розгляду концепції організаційних змін, було виявлено, що всі зміни в організації зачіпають не тільки основні і допоміжні процеси, а й персонал. Концепції передбачають, що можливо створити відтворену модель успішних змін, і що існують конкретні процеси і інструменти, які дозволяють впроваджувати зміни ефективно.

Саме тому при зміні корпоративної культури треба дотримуватися певних правил: поетапність змін; морально-психологічна підготовка всієї організації до змін; поступовість, але системність нововведення; узгодження нововведень із базовими елементами корпоративної культури; всезагальна згода на переоцінку корпоративних цінностей і зміну корпоративної культури.

Управління процесом формування, розвитку й зміни корпоративної культури здійснюється за певними принципами, що постають як орієнтири діяльності. Завдяки своїм принципам формування, культура здатна відобразити уявлення колективу підприємства щодо його цілей та мети здійснення підприємницької діяльності.

Зазначимо, корпоративна культура будь-якої організації ґрунтується на сукупності загальнонаукових і спеціальних принципів таких як:

- вихідні теоретичні положення,
- найважливіші вимоги, які виконують роль правил, дотримання яких забезпечує ефективний розвиток організації.

Як зазначають автори статті «Формування типології видів організаційних змін підприємства» В. І. Отенко та Н. Е. Беляєва «важливим у реалізації будь-яких змін є їх правильне, послідовне втілення, яке спирається на певний досвід та має чітко побудований макет подальший дій.

Тобто, необхідно сформувати корпоративну культуру на підприємстві, яка в готовила та сприяла легкому протіканню організаційних змін на підприємстві».

Основні види організаційних змін на підприємстві та характеристика аспектів, на які вони впливають надано у (таблиці 1).

До основних видів організаційних змін відносять зміни в управлінні, зміни у виробництві та збуті продукції, зміни кадрової політики та розвитку персоналу, зміни інформаційної політики. Зазначені види змін здатні ґрунтовно відтворювати основні елементи діяльності підприємства, які підлягають змінам прямо чи опосередковано.

Зрозуміло, що підприємства з високим рівнем корпоративної культури та сформованою культурою організаційних змін можуть ефективно здійснювати організаційні зміни, не боячись опору з боку персоналу та інших можливих впливів. В цьому випадку підприємство функціонує як цілісний організм і злагоджено працює на досягнення поставлених організаційних цілей.

Важливим напрямом методів підтримки корпоративної культури підприємств є використання можливостей системи поширення знань, зокрема широке впровадження системи наставництва, адаптації нових працівників, підвищення кваліфікації.

Таблиця 1

Основні види організаційних змін підприємства та характеристика аспектів, на які вони впливають (доповнено авторами на основі [12, с. 139 – 143])

Види організаційних змін	Характеристика
Зміни в управлінні	Пов'язані зі зміною в організації адміністративної методології, політики, системи управління. Відповідають процесам організаційного розвитку: рефреймінгу, реорганізації (об'єднання, злиття, придбання, поділ, перетворення, виділ, ліквідація та інше), реформування, реструктуризації.
Зміни у виробництві та збуті продукції	Відносять до випуску нової продукції або надання послуг. Нова продукція включає досконало нові продукти або модифікацію тих, що випускаються, що істотно впливають на ринкові можливості підприємства.
Зміни кадрової політики та розвитку персоналу	Відображують зміни в цінностях, підходах, класифікації та досвіді працюючих для того, щоб вони накопичували та нарощували зусилля для досягнення цілей організації. Відповідають процесам розвитку знань та формування стратегічної компетенції підприємства. Наявність програм професійного розвитку персоналу, навчання та підвищення кваліфікації персоналу. Співпраця з закордонними вузами-партнерами, наявність практики для студентів та їх подальше працевлаштування. Витрати на професійне навчання. Рівень заробітної плати. Матеріальне та моральне стимулювання працівників у формі премій, надбавок, винагород, професійного навчання, розвитку кар'єри, участь у прийнятті управлінських рішень.
Зміни в інформаційній політиці	Розглядається рівень відкритості інформації, наявність власного сайту, обсяг доступної інформації, а також випуск друкованих видань.

Реалізація таких заходів підвищує якість трудових ресурсів, ефективність комунікаційних процесів, мотивує персонал та підвищує лояльність працівників. З часом і під впливом обставин корпоративна культура може зазнавати змін. Методи зміни культури організації співзвучні методам підтримки культури (рис. 1).

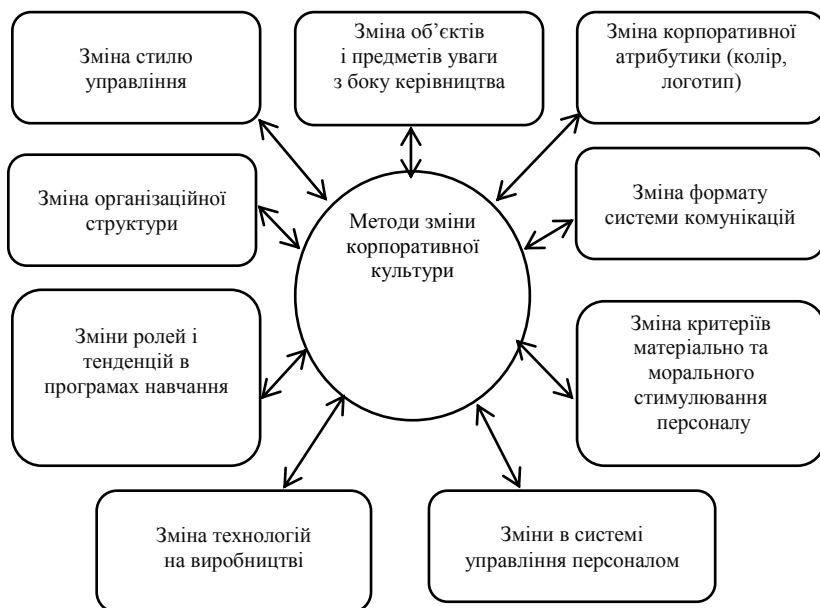

Рис. 2. Види змін корпоративної культури підприємства (узагальнено і доповнено авторами на основі [13, 14])

При зміні корпоративної культури дуже важливо дотримуватись поступовості і поетапності нововведень. При проведенні змін в культурі організації виникає ряд труднощів. Особливо, як зазначає О. О. Білецька, труднощі змін в культурі організації породжуються опором змінам. Це стає явно помітним, коли зміни починають зачіпати глибинний зміст корпоративної культури (базові припущення, вірування і цінності). Відмічено, що проведення радикальних і швидких змін в змісті

корпоративної культури відбувається з великими труднощами і хворобливіше, ніж проведення повільних змін [15, с. 249–252].

Аналогічний взаємозв'язок може виникнути під час будь-яких змін в організаціях з сильною і слабкою корпоративною культурою. В цілому ступінь опору змінам в культурі організації пропорційний величині змін за змістом, тобто, ступеню їх радикальності і силі переважаючої в організації культури.

Зміна культури підприємства потребує проведення численних перетворень на різних рівнях та функціях підприємства: стратегії, персонал, організаційна структура, стилі управління, системі компенсації, засоби виробництва, комунікації тощо. При плануванні змін організаційної культури слід враховувати певні правила (узагальнено автором на основі джерел [16, 17]):

- корпоративна культура має інерційний характер, тому організаційні зміни процес тривалий і клопіткий;
- відбір найбільш ефективної субкультури, і використання її як вихідних позицій введення інновацій;
- необхідність досконалого знання «старої» оргкультури, оскільки потрібно враховувати вихідні позиції змін;
- не варто одразу «цькувати» стару культуру, оскільки її можливо перепроєктувати в новій площині;
- необхідність залучення до активних дій персоналу, як джерела варіації змін;
- варто визначити точні координати інноваційних трансформацій, з урахуванням.

Проведене дослідження показує, що корпоративну культуру можна тлумачити як інструмент у сфері управління, який дозволяє керувати персоналом, підвищити конкурентоздатність організації, ефективно здійснювати зміни. Розгляд концепцій організаційних змін показав важливість ролі корпоративної культури для вдалого впровадження змін на підприємстві. Корпоративна культура має чітко виражену орієнтацію на майбутнє, оскільки здатна забезпечити швидкі зміни.

Сучасна практика свідчить, що ознаки цього нового покоління менеджерів євроменеджерів – вільне володіння іноземними мовами, крос-культурна поінформованість і адаптивність, що дозволяє відповісти на виклики й можливості висококонкурентного європейського ринку. Крім того, вони вміють користуватися всіма доступними комунікаціями способами й мають розвинені навички застосування сучасних інформаційних технологій.

Сьогодні в Україні відбувається суттєве культурне зрушення в економічному, управлінському мисленні та у психології. У цілому відбувається перехід від ідеологізації управління і розповсюдження самовдоволених вказівок до знань, що дають практичний результат у справі поліпшення поведінки людей і функціонування організацій.

Українськими науковцями зроблений ривок в освоєнні загальновізнаних світових стандартів крос-культурного менеджменту. Настав час, українським керівникам замислитися над тим, як використовувати особливості власних соціокультурних характеристик для зміцнення конкурентних позицій вітчизняного бізнесу.

Особлива увага у формуванні відповідного рівня корпоративної культури приділяється корпоративним конфліктам та розробленню інструментів їх вирішення. Корпоративний конфлікт – це не тільки явний конфлікт, що прийняв форму судових або інших спорів, а й протиріч, що можуть залишатися латентними, а й впливають на внутрішню систему управління та заміну моделі поведінки власників відносно виконавчого менеджменту (включаючи погрозу його заміни/звільнення).

Саме в період організаційних змін отримують розвиток корпоративні конфлікти, а також виникає багато приводів щодо провокації нових конфліктів.

Якщо сформована корпоративна культура управління, а саме побудована грамотно система корпоративного управління, то конфлікти нейтралізуються: більшість членів ради директорів є незалежними та їх репутація не підвергається сумнівам, також передбачається, що вони діють в інтересах власників; якщо діє адекватний механізм винагороди менеджерів (діє реально

незалежний та компетентний комітет по винагородам), то стимули менеджерів відповідають завданню максимізації довгострокової вартості компанії, а акціонери не звинувачують менеджмент в отриманні надто багатой компенсації [Burkart, Raff].

Ринок інструментів корпоративного контролю – можливість поглинання знижує ризик не благодійного відбору та скорочує «плату менеджерів», вдала угода – можливість у майбутньому керувати фірмою більш великих розмірів. Модель цих авторів свідчить, що можливі втрати від майбутніх злиття/поглинань та чутливість показників до рівня винагород менеджерів змінюються різнонаправлено. Перспектива продажу фірми скорочує вартість неефективного менеджера, а погроза поглинання його дисциплінує, й таким чином визначає інструментарій формування корпоративної культури в період організаційних змін.

Зміни у топ-менеджменті компанії ринок може розцінювати як виграш або як втрати в людському капіталі, так як керівники володіють специфічними навиками необхідними для праці в конкретній компанії. Тому коли вони покидають компанію, це відбивається на вартості компанії і є негативним фактором формування корпоративної культури. В даному випадку основна проблема це множина сигналів, що подає фірма на ринок: зміна менеджменту означає – зміни у стратегії фірми, реорганізація активів, зміни у інвестиційних можливостях.

Розгляд великої кількості підходів, організаційних перетворень та безпосереднього впливу корпоративної культури на їх здійснення, дало змогу визначити інструментарій формування корпоративної культури в процесі організаційних змін підприємства, основу якого складають компетентнісний, інституціональний та поведінковий підходи, основні концепції організаційних змін та виявлення в них фактору корпоративної культури, основні види організаційних змін та методи формування корпоративної культури в процесі організаційних змін, що представлені в (табл. 2).

Перевагою представленого інструментарію формування корпоративної культури в процесі організаційних змін, перш за все є те, що він представляє засіб, за допомогою якого управлінська структура підприємства може інституціоналізувати знання та формувати певну культуру стратегічного мислення та створювати

певні моделі поведінки персоналу. Враховуючи недоліки, слід відмітити, що даний інструментарій охоплює не всі основні конструкти корпоративної культури, що представлені в таблиці 3, проте вона охоплює такі, що виділені в роботі як ключові.

Таблиця 2
Інструментарій формування корпоративної культури

Теоретичні підходи	Сфера дії підходу	Інструментарій в процесі організаційних змін
Компетентнісний	Створення певної бази знань, вмінь та навиків, досвіду як основи формування корпоративної культури високого рівня	- Моделювання групової взаємодії - Коллаборативне (спільне) навчання - Тимбилдинг - Симуляційні ігри - Соціально-психологічний тренінг - Budding - Корпоративний коучинг
Інституціональний	Створення правил, норм, стандартів, які є визначальними елементами корпоративної культури	- - служба внутрішнього контролю - інструменти web-аналітики - семінари, вебінари
Поведінковий	Формування моделі поведінки персоналу	-Методи інтервенції - тренінги з питань етики і протидії корупції - тренінги впевненої поведінки та креативності, - формування команди і ефективних підходів до вирішення проблем; - управлінські тренінги та ділові ігри; - індивідуальне консультування з питань управління; - психологічний супровід

Таким чином, взаємодія сфер впливу компетентнісного, інституціонального та поведінкового теоретичних підходів дозволяє виділити відповідні складові інструментарію формування корпоративної культури підприємства - стратегічного мислення, стратегічну логіку та бачення; цілі,

процеси, засоби та методи організаційних дій; мотиви та стимули заохочень, відданості, бажання.

Для дослідження було обрано Публічне акціонерне товариство «Одеський кабельний завод», оскільки на корпоративному сайті підприємства не представлено Кодексу корпоративної етики. М. І. Челелюк в дисертаційному дослідженні формування корпоративної культури в процесі організаційних змін виділила елементи корпоративної культури відповідно до кожного з видів змін [18]. певними індикаторами для ідентифікації корпоративної культури в процесі організаційних змін в таблицях 3 та 4. Комплекс індикаторів культури управління для виявлення достатності рівня корпоративної культури для проведення організаційних змін зведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Комплекс індикаторів культури управління

Структурний елемент корпоративної культури підприємства	Індикатори
1	2
Система прийняття рішень	Всі документи і процедури на підприємстві відповідають чинному законодавству України
	Внутрішні документи підприємства спрямовані на дотримання правил корпоративної поведінки, норм професійної етики
	Підприємство діє в рамках Кодексу корпоративної етики
	На підприємстві затверджені принципи корпоративного управління
	На підприємстві функціонує служба внутрішнього контролю, що слідкує за недотриманням вимог законодавства, нормативних документів, правил і стандартів наглядових органів, тощо
	Впроваджена програма по консультуванню виконавчих органів та персоналу про прийняті закони, правила, стандарти і інформування про останні зміни
	Підприємство здійснює свою діяльність в рамках Положення про прозорість ведення бізнесу
Система соціальної відповідальності	На підприємстві діють екологічні стандарти
	На підприємстві використовують екологічні технології та матеріали
	Участь у державних та міжнародних програмах розвитку

Продовж. табл. 3

1	2
	Участь у соціальних та благодійних проектах Взаємодія з місцевим співтовариством, органами державної влади і громадськими організаціями в області соціальних проблем Участь у програмах розвитку регіону, міста Співпраця з вищими навчальними закладами
Розподіл інтересів у процесі прийняття стратегічно важливих рішень	Досягнення балансу інтересів, повноважень і відповідальності в прийнятті рішень Конфлікт інтересів учасників при прийнятті рішень Встановлена процедури протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом Факти хабарництва і корупції Факти прийняття і дарування подарунків Скарги (звернення, заяви) клієнтів аналізуються для дотримання підприємством прав клієнтів Менеджери усіх рівнів беруть участь в процесі прийняття стратегічних рішень
Якість управління	Організаційна структура підприємства відповідає поставленим цілям На підприємстві встановлений тип лідерства До процесу розробки стратегічного бачення залучають зовнішніх консультантів Проводиться оцінка компетентності персоналу управління Підприємство проходить сертифікацію за стандартами з управління знаннями Підприємство проходить сертифікацію за стандартами з ризик-менеджменту На підприємстві здійснюється контроль за виконанням стандартів діяльності

Результати оцінки корпоративної культури ПАТ «Одескабель» показали, що найбільш слабкою є культура кадрової та інформаційної політики.

Окрім того, було проведено аналіз результатів в розрізі кожному структурному елементу корпоративної культури, які за результатами опитування набрали середній бал менше 3 (тобто саме

ці проблеми повинні бути вирішені з метою формування корпоративної культури відповідно запланованим організаційним змінам).

Відповідно до наведеного вище переліку стратегічних заходів, було сформовано список альтернативних заходів формування корпоративної культури організаційних змін ПАТ «Одескабель».

Всього відібрано 14 альтернативних заходів було розроблено перелік стратегічних заходів, щодо формування корпоративної культури організаційних змін ПАТ «Одескабель».

Таким чином, пріоритетними заходами для формування корпоративної культури організаційних змін ПАТ «Одескабель» повинні стати розробка внутрішніх документів та організації заходів, спрямованих на дотримання правил корпоративної поведінки, норм професійної етики; прийняття Кодексу корпоративної етики; затвердження принципів корпоративного управління у Корпоративному Кодексі підприємства. В сучасних умовах господарювання жодне підприємство не може обійтись без корпоративної культури. Забезпечити за зберегти корпоративний дух підприємства може Кодекс корпоративної етики та ділової поведінки. Кожне підприємство не тільки України, а і усього світу може створити такий документ. Корпоративний кодекс - це збір правил, що регламентують діяльність співробітників компанії. Такий документ повинен розписати повністю внутрішні (взаємовідносини між співробітниками, між працівниками та керівництвом, використання робочого часу та інформації і т.д.) та зовнішні відносини (взаємодія з клієнтами, з конкурентами, зі споживачами, з постачальниками). Корпоративний кодекс може виконувати три основні функції: іміджеву, управлінську, і розвитку корпоративної культури. Репутаційна функція кодексу полягає у формуванні довіри до компанії ззовні. Отже, кодекс, будучи інструментом корпоративного PR, підвищує інвестиційну привабливість компанії. Управлінська функція кодексу полягає в регламентації поведінки в складних етичних ситуаціях.

Висновки та пропозиції. Узагальнення результатів дослідження щодо значущості формування корпоративної культури організаційних змін ПАТ «Одескабель» дозволяє зробити наступні висновки: результатом дослідження є висновок, що:

- в сучасних умовах господарювання жодне підприємство не може обійтись без корпоративної культури. Забезпечити за зберегти корпоративний дух підприємства може Кодекс корпоративної етики та ділової поведінки;

- пріоритетними заходами для формування корпоративної культури організаційних змін ПАТ «Одескабель» повинні стати розробка внутрішніх документів ПАТ «Одескабель»;

Подальшою перспективою наукових розробок мають стати питання репутаційної функції кодексу етики та ділової поведінки персоналу підприємства.

Література

1. Камерон, К., Куинн Р. Диагностика и изменение организационной культуры / К. Камерон, Р. Куинн. —Пер. с англ. под ред. И. В. Андреевой. —СПб: Питер, 2001. —320с.

2. Гринько Т. В. «Экономика и менеджмент – 2013: перспективы интеграции и инновационного развития» : коллектив- ная монография / Т. В. Гринько, Т. З. Гвиниашвили [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://confcontact.com/2014_04_25_

3. Kudray Lisa M. Global trends in managing change / Lisa M. Kudray, Brian H. Kleiner // Industrial Management. – 1997. – № 3, May-June. – P. 14 – 22.

4. Бауліна Т. В. Управління процесом організаційних змін підприємств в умовах перехідної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Т. В. Бауліна. – К., 2004.– 20 с.

5. Шеремет М. А. Управление изменениями / М. А. Шеремет. – М. : Дело, АНХ, 2010. – 128 с.

6. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке / П. Ф. Друкер / Пер с. англ. – М. : Вильямс, 2007. – 272 с.

7. Степаненко С. В. та Лукашев С. В. Морфологічний аналіз поняття «управління організаційними змінами». / С.В. Степаненко С. В., С.В. Лукашев С. В. // Бізнес Інформ. – 2015. – №4. – С. 291–297.
8. Фрайлингер К. Управление изменениями в организации. Как успешно провести преобразования / К. Фрайлингер, И. Фишер. – М. : Книгописная палата, 2002. – 260 с.
9. Воронков Д. К. Управление змінами на підприємстві: теорія та прикладні аспекти» : монографія / Д. К. Воронков. – Харків : ВД «ІНЖЕСК», 2010. – 365 с.
10. Захарчин Г. М. Механізм формування і розвитку корпоративної культури.
<http://nebotan.info/corporative/mechanism.php>
11. Отенко І. П. Роль корпоративної культури підприємства в концепціях організаційних змін / І. П. Отенко, М. І. Чепелюк // Бізнес Інформ. – 2013. – №11. – С. 347–354.
12. Отенко В. И. Формирование типологии видов организационных изменений предприятия / В. И. Отенко, Н. Е. Беляева // Бизнес-Информ.– 2010. – №6. – С. 139 – 143.
13. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Армстронг ; пер. с англ. под ред. С. К. Мордовина. – 8-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 832 с.
14. Стадник В. В. Методичні підходи до визначення напрямів удосконалення організаційної культури засобами освітнього менеджменту / В. В.Стадник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 5. – Т. 4. – С. 250–255.
15. Білецька О. О. Методи зміни організаційної культури підприємства / О.О. Білецька // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 6. – Т. 3. – С. 249–252.
16. Стеклова О. Е. Организационная культура: учеб. Пособие / О. Е. Стеклова. – Ульяновск : УлГТУ, 2014. – 110 с.
17. Тихомирова О. Г. Организационная культура: формирование, развитие и оценка : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / О. Г. Тихомирова. – М. : ИНФРА-М, 2014. – 151 с.

18. Чепелюк М.І. Формування корпоративної культури в процесі організаційних змін підприємства. Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. Екон. наук. Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Харків – 2016 р.

1. Kameron, K., Kuynn R. Dyahnostyka u yzmenenye orhanyzatsyonnoy kul'tury / K. Kameron, R. Kuynn. —Per. s anhl. pod red. Y. V. Andreevoy. —SPb: Pyter, 2001. —320s.

2. Hryn'ko T. V. «Экономика у menedzhment – 2013: perspektivy untehratsyy u ynnovatsyonnoho razvytyaya» : kollektivnaya monografiya / T. V. Hryn'ko, T. Z. Hvynyashvily [Электронны ресурсы]. – Rezhym dostupa : http://confcontact.com/2014_04_25_

3. Kudray Lisa M. Global trends in managing change / Lisa M. Kudray, Brian H. Kleiner // Industrial Management. – 1997. – # 3, May-June. – R. 14 – 22.

4. Baulina T. V. Upravlinnya protsesom orhanizatsiynykh zmin pidpryyemstv v umovakh perekhidnoyi ekonomiky : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.06.01 / T. V. Baulina. – K., 2004. – 20 s.

5. Sheremet M. A. Upravlenye yzmenenyamy / M. A. Sheremet. – M. : Delo, ANKh, 2010. – 128 s.

6. Druker P. Zadachy menedzhmenta v KhKhI veke / P. F. Druker / Per s. anhl. – M. : Vyl'yams, 2007. – 272 s.

7. Stepanenko S. V. ta Lukashev S. V. Morfolohichnyy analiz ponyattya «upravlinnya orhanizatsiynykh zminamy». / S.V. Stepanenko S. V., S.V. Lukashev S. V. // Biznes Inform. – 2015. – #4. – S. 291–297.

8. Fraylynher K. Upravlenye yzmenenyamy v orhanyzatsyy. Kak uspishno provesty preobrazovaniya / K. Fraylynher, Y. Fysher. – M. : Knyhopysnaya palata, 2002. – 260 s.

9. Voronkov D. K. Upravlinnya zminamy na pidpryyemstvi: teoriya ta prykladni aspekty» : monografiya / D. K. Voronkov. – Kharkiv : VD «INZhYeK», 2010. – 365 s.

10. Zakharchyn H. M. Mekhanizm formuvannya i rozvytku korporatyvnoyi kul'tury. <http://nebotan.info/corporative/mechanism.php>

11. Otenko I. P. Rol' korporativnoyi kul'tury pidpryyemstva v kontseptsiyakh orhanizatsiynykh zmin / I. P. Otenko, M. I. Chepelyuk // *Biznes Inform.* – 2013. – #11. – S. 347–354.
12. Otenko V. Y. Formyrovanye typolohyy vydiv orhanyzatsyonnnykh yzmenenyyu predpryyatyya / V. Y. Otenko, N. E. Belyaeva // *Byznos-Ynform.* – 2010. – #6. – S. 139 – 143.
13. Armstronh M. Praktyka upravlenyya chelovecheskymy resursamy / M. Armstronh ; per. s anhl. pod red. S. K. Mordovyna. – 8-e yzd. – SPb. :Pyter, 2005. – 832 s.
14. Stadnyk V. V. Metodychni pidkhody do vyznachennya napryamiv udoskonalennya orhanizatsiynoyi kul'tury zasobamy osvith'oho menezhmentu / V. V. Stadnyk // *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky.* – 2010. – # 5. – T. 4. – S. 250–255.
15. Bilets'ka O. O. Metody zminy orhanizatsiynoyi kul'tury pidpryyemstva / O. O. Bilets'ka // *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky.* – 2010. – # 6. – T. 3. – S. 249–252.
16. Steklova O. E. Orhanyzatsyonnaya kul'tura: ucheb. Posobye / O. E. Steklova. – Ul'yanovsk : UIHTU, 2014. – 110 s.
17. Tykhomyrova O. H. Orhanyzatsyonnaya kul'tura: formyrovanye, razvytye y otsenka : ucheb. posob. dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenyy / O. H. Tykhomyrova. – M. : YNFRA-M, 2014. – 151 s.
18. Chepelyuk M.I. Formuvannya korporativnoyi kul'tury v protsesi orhanizatsiynykh zmin pidpryyemstva. Dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya kand. Ekon. nauk. Spetsial'nist' 08.00.04 – ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy (za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti). Kharkiv – 2016 r.

16.10.2018

УДК 658

JEL Classification: D 210

Ларін Ігор, Карпенко Юлія

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО УПРАВЛІННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено основні наукові підходи до визначення сутності поняття «управління результативністю» та встановлено відсутність єдиного погляду щодо його трактування. Виявлено, що у рамках першого підходу управління результативністю розуміється як ефективне управління персоналом підприємства. Встановлено, що у рамках другого підходу управління результативністю трактується як концепція, що об'єднує встановлення цілей діяльності та показників, що їх вимірюють, організацію діяльності щодо їх досягнення, поетапний контроль виконання, а також аналіз ефективності діяльності окремих робітників та структурних підрозділів.

Запропоновано методичний підхід до управління результативністю діяльності підприємства, що містить етапи визначення ключових факторів успіху за бізнес-процесами, розробки ключових показників за бізнес-процесами, перевірки бізнес-процесів стосовно виявлення проблемних аспектів їх реалізації та невідповідностей, усунення невідповідностей з використанням циклу Демінга.

За результатами проведених досліджень було визначено, що існує два наукових підходи до управління результативністю. Перший полягає у тому, що управління результативністю розуміється як ефективне управління персоналом. У рамках другого підходу управління результативністю трактується як концепція, що об'єднує встановлення цілей діяльності та показників, що їх вимірюють, організацію діяльності щодо їх досягнення, поетапний контроль виконання, а також аналіз ефективності діяльності окремих робітників та структурних підрозділів. Поділяючі погляди представників другого

наукового підходу, нами запропоновано методичний підхід до управління результативністю діяльності підприємства, що формалізовано за допомогою логічної схеми. У відповідності до нього основними етапами управління результативністю діяльності підприємства є наступні: визначення ключових факторів успіху за бізнес-процесами, визначення ключових показників за бізнес-процесами, перевірка бізнес-процесів стосовно виявлення проблемних аспектів їх реалізації та невідповідностей, усунення невідповідностей з використанням циклу Демінга.

Ключові слова: підприємство, діяльність підприємства, управління результативністю, бізнес-процес, цільовий показник, цикл Демінга

Ларин Игорь, Карпенко Юлия

ФОРМИРОВАНИЕ МЕТОДИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К УПРАВЛЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье исследованы основные научные подходы к определению сущности понятия «управление результативностью», установлено отсутствие единого взгляда на его трактовку. Выявлено, что в рамках первого подхода к управлению результативностью, оно понимается как эффективное управление персоналом. Установлено, что в рамках второго подхода управление результативностью трактуется как концепция, объединяющая постановку целей деятельности и измеряющих их показателей, организацию деятельности по их достижению, поэтапный контроль выполнения, а также анализ эффективности деятельности отдельных работников и структурных подразделений.

Предложен методический подход к управлению результативностью деятельности предприятия, состоящий из этапов: определение ключевых факторов успеха по бизнес-процессам, разработка ключевых показателей по бизнес-процессам, проверка бизнес-процессов на выявление

проблемных аспектов их реализации и несоответствий, устранение несоответствий с использованием цикла Деминга.

По результатам проведенных исследований было определено, что существует два научных подхода к управлению результативностью. Первый заключается в том, что управление результативностью понимается как эффективное управление персоналом. В рамках второго подхода управления результативностью трактуется как концепция, объединяющая установления целей деятельности и показателей, которые измеряют, организацию деятельности по их достижению, поэтапный контроль исполнения, а также анализ эффективности деятельности отдельных работников и структурных подразделений.

Разделяющие взгляды представителей второго научного подхода, нами предложен методический подход к управлению результативностью деятельности предприятия, формализовано с помощью логической схемы. В соответствии с ним основными этапами управления результативностью деятельности предприятия являются: определение ключевых факторов успеха за бизнес-процессами, определение ключевых показателей по бизнес-процессами, проверка бизнес-процессов по выявлению проблемных аспектов их реализации и несоответствий, устранения несоответствий с использованием цикла Деминга.

Ключевые слова: предприятие, деятельность предприятия, управление результативностью, бизнес-процесс, целевой показатель, цикл Деминга

Larin Igor, Karpenko Julia

FORMATION OF METHODOICAL APPROACHES TO MANAGING THE PERFORMANCE OF ENTERPRISES ACTIVITY

The article examines the main scientific approaches to the definition of the concept's essence of "performance management". It was established the absence of a consensus on its interpretation. It has been revealed performance management is understood as

effective personnel management in the framework of the first approach. It has been established that within the framework of the second performance management approach, it is interpreted as a concept that combines the establishment of activity goals and indicators that measure them, the organization of activities to achieve them, step-by-step control of performance, as well as analysis of the performance of individual employees and structural divisions.

A methodical approach to managing the performance of an enterprise is proposed. It is contained the steps of identifying key success factors for business processes, developing of key indicators for business processes, checking business processes to identify problematic aspects of their implementation and inconsistencies, eliminating inconsistencies with using of the Deming cycle.

According to the results of the research, it was determined that there are two scientific approaches to performance management. The first is that performance management is understood as effective personnel management. As part of the second approach, performance management is interpreted as a concept that combines the setting of goals and indicators that measure them, the organization of activities to achieve them, the step-by-step control of implementation, as well as the analysis of the effectiveness of individual workers and structural units.

Dividing the views of the representatives of the second scientific approach, we proposed a methodical approach to the management of the performance of the enterprise, formalized using a logical scheme. In accordance with it, the main stages of the management of the performance of the enterprise are as follows: the definition of key factors of success in business processes, the definition of key indicators for business processes, verification of business processes in identifying the problem aspects of their implementation and inconsistencies, eliminating discrepancies using the Deming cycle.

Key words: enterprise, enterprise activity, performance management, business process, target, Deming cycle.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)-145-161

Постановка проблеми. У теперішній час проблема управління результативністю діяльності будь-якого суб'єкта господарювання визначається прагненням до стрімкого, прогресивного розвитку підприємства та гармонійного поєднання інтересів його власників та працівників. Для того, щоб ефективно управляти підприємством необхідно побудувати якісну систему менеджменту та сприяти належному методичному та інформаційному забезпеченню її функціонування. Практика господарювання українських підприємств свідчить про недостатню увагу до розробки системи цілей та показників, що їх вимірюють, та взагалі до питань управління результативністю їх діяльності. Враховуючи вищесказане головною проблемою доречно рахувати відсутність методичного підходу до управління результативністю підприємства.

Аналіз досліджень та публікацій. Результати дослідження теоретичних аспектів управління результативністю було висвітлено в працях Hendry Chris, Bradly Paola, Perkins Stephen [1], John Lockett [2], Mohrman A.M., Mohrman [3], S.A. Mike Walters [4], Michael Armstrong, Angela Baron [5, 6] та Гері Кокинз [7]. Перші з них, досліджуючи діяльність організації, стверджують, що управління результативністю - це системний підхід щодо підвищення індивідуальної та командної результативності, спрямований на досягнення цілей організації [1]. Дж. Локетт дослідив поняття управління результативністю бізнесу з психологічної точки зору, та встановив, що для досягнення загальних і значущих цілей в організації, а також заохочення працівників до цього, необхідно виховувати всередині організації компетентних та лояльних фахівців [2]. Не менш відомий дослідник Лондонського інституту персоналу та розвитку М. Уолтерс досліджував процес управління результативністю та трактував його, як спосіб спонукати та заохочувати співробітників працювати з максимальною ефективністю, відповідно до потреб організації [4]. Питання практичного впровадження управління результативністю праці

та бізнесу знайшли відображення в дослідженнях таких авторів, як Michael Armstrong, Angela Baron [5,6] та Гері Кокинз [7]. Перші розповідають про способи підвищення ефективності діяльності компанії будь-якого профілю шляхом створення системи управління результативністю. Формулюючи базову установку управління результативністю "чим вища продуктивність праці кожного, тим ефективніше діяльність всієї організації", автори вивчають історію, цілі, філософію та принципи управління результативністю, взаємозв'язок цієї системи і ключових цінностей компанії, а також її вплив на продуктивність організації. [5] Гері Кокинз, досліджуючи управління результативністю, ввів поняття Performance Management, (з англійської – управління продуктивністю / результативністю) та пропонує уявити управління результативністю як концепцію, що об'єднує методологію поліпшення бізнесу та технологій [7].

Невирішені частини загальної проблеми. Не зважаючи на ґрунтовні дослідження теоретичних та практичних аспектів управління результативністю, результати яких представлені в науковій літературі, невирішеним залишається питання формування засобів підвищення результативності діяльності підприємства та розробки науково-обґрунтованого підходу до управління результативністю бізнесу підприємств різних видів економічної діяльності.

Мета статті. Основною метою дослідження є розроблення методичного підходу до управління результативністю бізнесу підприємства торгівлі, а саме визначення логічної послідовності дій з ефективного управління діяльністю задля досягнення запланованих показників підприємства.

Основний матеріал дослідження. Виникнення поняття «управління результативністю» і його подальше поширення пов'язують з часовим відрізком, який бере свій початок в 1980-х роках. Тільки близько цього часу починають більш-менш обговорюватись такі принципи, як постановка цілей, комплексна оцінка результату праці. У 1980-х роках організації почали досліджувати індивідуальну результативність

працівників в цілях підвищення ефективності системи - організації у цілому. За результатами дослідження Інституту управління персоналом (IPM / Chartered Institute of Personnel and Development) на початку 90-х років було встановлено, що одні фахівці з управління персоналом мали на увазі під результативністю працівника його ділову оцінку, інші - оплату праці за результатами, треті - аспекти діяльності, пов'язані з навчанням і розвитком. До 1997 року, коли IPM проводив друге дослідження, думки респондентів щодо поглядів на управління результативністю поділилися на дві групи: перша ставила на чільне місце питання оплати праці, друга - вважала основним завданням забезпечити розвиток співробітників.

У сучасній науковій літературі управління результативністю може прийматися з двох точок зору. Перша полягає у тому, що управління результативністю є природно присутнім процесом, який повинен сприяти ефективному управлінню, як окремими співробітниками, так і командами. Друга, більш орієнтовна на управління результативністю підприємством в цілому, може в себе включати такі аспекти: кадрову політику, корпоративну культуру, стиль управління, фінансову політику, систему комунікацій тощо.

Відповідно до цього автори поділилися на дві групи. Перша представлена такими науковцями, як Hendry Chris, Bradley Paola, Perkins Stephen, John Lockett, Mohrman A.M., Mohrman, S.A. Mike Walters [1-4]. Вони, трактуючи поняття управління результативністю, орієнтуються тільки на ефективне управління персоналом, оплату його праці, розвиток та навчання співробітників. Представники другої групи [5-7] стверджують, що персонал - це тільки одна з великої кількості складових процесу управління результативністю підприємства, та розглядають цей процес більш комплексно, стверджуючи, що не слід забувати про компетентність керівництва, стратегічну спрямованість, маркетингові дослідження, обліково-економічні напрями контролю діяльності, враховуючи особливості кожного бізнес-процесу. До науковців, що працюють у даному напрямку та досліджують питання управління результативністю більш комплексно, слід віднести фахівців науково-дослідницької

компанії Incomes Data Services. Результатом їх роботи є наукова праця [8], в якій сформульовано основні принципи управління результативністю діяльності компанії. За результатами досліджень фахівців компанії, якщо процес управління результативністю представити комплексно, то він повинен відповідати наступним вимогам [8]:

- допомагати прояснити цілі організації;
- забезпечувати загальне для всієї організації уявлення про те, що і як потрібно зробити для підвищення результативності;
- спиратися на згоду та співпрацю, а не на контроль і примус;
- вимагати стилю управління, заснованого на принципах відкритості та чесності, а також стимулювати двосторонню комунікацію між керівництвом і підлеглими;
- трансформувати мету організації в цілі окремих співробітників, команд, відділів і підрозділів;
- спонукати співробітників самостійно управляти своєю результативністю;
- вимірювати і оцінювати всі параметри результативності на відповідність цілям, що розділяються і приймаються всіма учасниками підприємства;
- представляти собою безперервний процес, що забезпечує підвищення результативності з плином часу;
- вимагати постійного зворотного зв'язку;
- змінювати корпоративні завдання за допомогою системи зворотного зв'язку та під впливом досвіду і знань, напрацьованих окремими співробітниками в процесі роботи;
- застосуватися до всіх співробітників та процесів підприємства без винятку.

Зауваживши вищесказане вважаємо за потрібно поділяти погляди другої групи науковців та розуміти управління результативністю (надалі абревіатура РМ - Performance Management, з англ. - Управління продуктивністю / результативністю) як концепцію, що об'єднує встановлення

цілей діяльності та показників, що їх вимірюють, організацію діяльності щодо досягнення даних цілей, поетапний контроль їх виконання, а також аналіз ефективності діяльності окремих робітників та структурних підрозділів.

Управління результативністю представляє собою підхід до формування цілей та показників діяльності, процесів підприємства, спрямованих на їх досягнення, створення інфраструктури їх підтримки та забезпечення. Ця концепція охоплює всі рівні, починаючи від процесів найвищого рівня ієрархії і закінчуючи процесами найнижчого рівня. Можна сказати, що вона дозволяє приймати рішення і визначати ризик їх реалізації з урахуванням широкого кола факторів, забезпечуючи більшу прозорість завдяки точності, надійності і змістовності інформації, що надається, вимагаючи злагодженості всіх елементів у процесі реалізації стратегії організації як системи. Слід зазначити, що єдиної послідовності дій щодо управління результативністю не існує, проте у науковій літературі описано, що РМ реалізується впродовж усього управлінського циклу, починаючи від планування і закінчуючи контролем. Доцільно уявити РМ у вигляді всеосяжного і взаємозалежного набору рішень, що приймається керівництвом підприємства в процесі збору даних, їх трансформації та моделювання.

Питання встановлення необхідних дій з управління результативністю бізнесу розглядалося багатьма авторами [9; 10]. Так, основними етапами процесу називають:

- формування системи цілей та показників результативності бізнесу;
- встановлення ієрархії та узгодженості цілей;
- відбір показників результативності бізнесу та їх структурування;
- інтерпретація показників результативності бізнесу;
- моделювання результативності бізнесу;
- реалізація та контроль внутрішніх процесів діяльності підприємства;
- інформаційна підтримка та забезпечення процесів діяльності підприємства.

У відомій праці [5] підкреслюється, що в основі управління результативністю є цикл У. Демінга, тобто цикл управління результативністю відповідає моделі "Плануй – Виконуй – Перевірйй – Дій" (Plan-Do-Check-Act) (рис. 1).

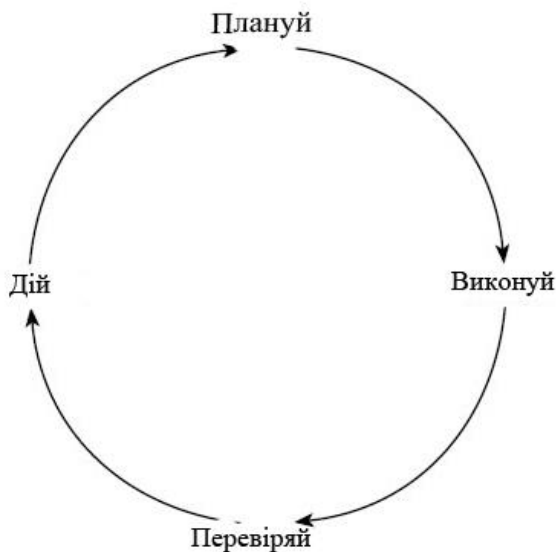

Рис. 1. PDCA - цикл У. Демінга

Стадія планування передбачає узгодження цілей і необхідних компетенцій, з'ясування того, яка поведінка співробітників потрібна організації, складання планів у формі угод щодо виконання поставлених завдань і підвищення результативності роботи, розробка індивідуальних планів розвитку для вдосконалення знань, навичок і компетенцій співробітників. Стадія виконання передбачає реалізацію робіт, необхідних для вирішення поставлених завдань та проміжних цілей відповідно до планів. Стадія перевірки включає контроль процесу виконання робіт та відповідність встановленим вимогам, а також відношення до управління результативністю як до безперервного процесу - «управління результативністю круглий рік», на відміну від проведення щорічного заходу з

винагороди працівників та підрозділів, які отримали значні результати. Стадія дій припускає критичний розгляд проміжних результатів і досягнень, пошук відповіді на питання: що потрібно зробити, щоб усунути відхилення та тим самим забезпечити результативність. В такий спосіб створюється основа для завершення циклу PDCA шляхом переходу до нової стадії планування.

Але в дійсності, в умовах сучасної ринкової економіки та нестабільної законодавчої бази, цикл Демінга складається з декількох взаємопов'язаних, але необов'язково послідовних процесів, що протікають протягом року. Основу процесів управління результативністю складає взаємодія їх учасників на різних етапах циклу. Чималу роль при цьому відіграє усвідомленість фахівців підприємства і те, що роблять співробітники для самостійного контролю і підвищення результатів своєї роботи.

Узагальнюючі наукові доробки авторів та поєднав цикл Демінга з запропонованими етапами процесу управління результативністю, сформуємо логічну послідовність дій з управління результативністю діяльності підприємства. Реалізація даного процесу відбувається на підставі вхідної інформації щодо структури бізнес-процесів підприємства та цільових показників його діяльності.

Формування структури бізнес-процесів підприємства відбувається шляхом відокремлення таких з них, що створюють вартість, тобто таких, що є ефективними. Саме за ними на підставі робочого навантаження, як виміру результату на виході, можна визначити витрати часу, потреби ресурсів та коштів. Кожен бізнес-процес обов'язково має внутрішнього або зовнішнього споживача. Виконувати структурування може бути доцільно з використанням класифікації бізнес-процесів М. Портера [11, с. 107-110], який відокремлював основні (первісні) та підтримуючі (допоміжні) бізнес-процеси.

Для встановлення цільових показників діяльності підприємства можна використати концепцію збалансованої системи показників (BSC) Р. С. Каплана та Д. П. Нортон [13, с. 127], де запропоновано встановлення цілей за чотирма

проекціями діяльності підприємства, які за потребою можливо розширити: клієнти, фінанси, внутрішні процеси, оновлення та навчання.

Нами запропоновано послідовність дій з управління результативністю діяльності підприємства, яка представлена логічною схемою на рис.2.

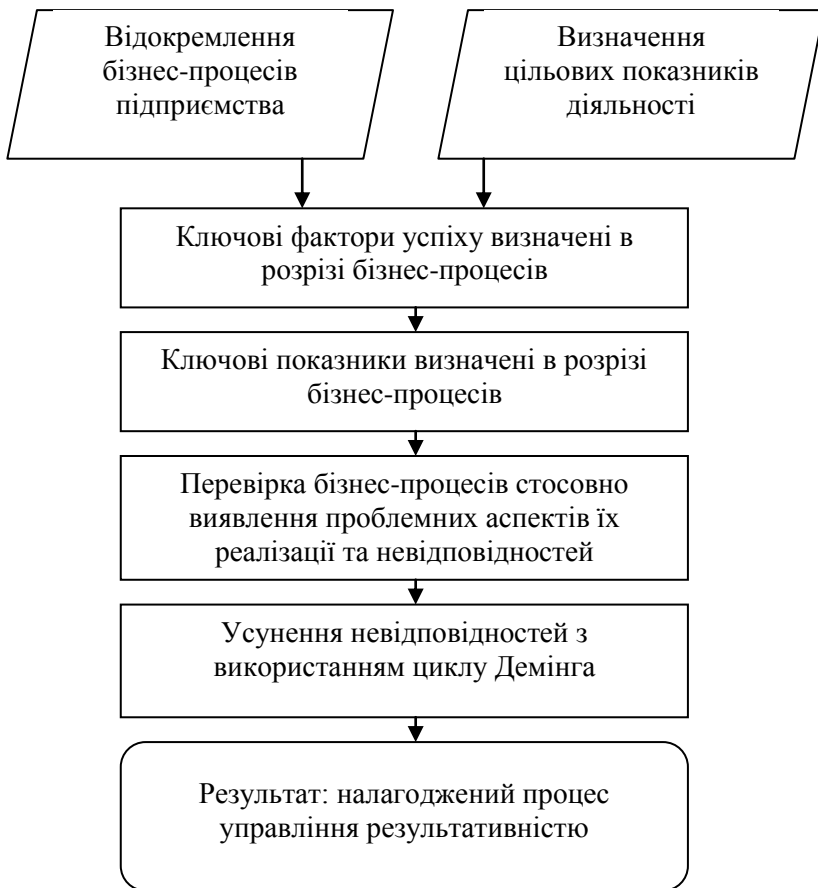

Рис. 2. Логічна схема дій з управління результативністю діяльності підприємства (складено авторами)

Сам процес управління результативністю діяльності підприємства вмщує чотири основних етапи: визначення ключових факторів успіху за бізнес процесами, визначення ключових показників за бізнес процесами, перевірка бізнес-процесів стосовно виявлення проблемних аспектів їх реалізації та невідповідностей, усунення невідповідностей з використанням циклу Демінга.

На першому етапі визначаються ключові фактори успіху за бізнес-процесами, тобто такі фактори, що забезпечують успіх підприємства на ринку. Вони характеризують конкурентну позицію підприємства на ринку та його фінансові результати. Далі встановлюються ключові показники діяльності за бізнес-процесами, що, більшою мірою, стосується основних бізнес-процесів. В такий спосіб реалізація бізнес-процесів спрямовується на досягнення цільових показників діяльності підприємства. На наступному етапі здійснюється перевірка бізнес-процесів стосовно виявлення проблемних аспектів їх реалізації та невідповідностей. За допомогою циклу Демінга на останньому етапі здійснюється усунення невідповідностей у реалізації бізнес-процесів.

Цілі та показники у проєкції "клієнти" означають орієнтацію на споживача шляхом установлення цілей підвищення якості продукції, обслуговування, тощо. Забезпечити задоволеність клієнтів можливо тільки шляхом удосконалення внутрішніх процесів підприємства, встановлюючи цілі та показники, що їх вимірюють, в даній сфері. Разом з тим, конкурентоспроможними залишаються ті підприємства, що постійно вдосконалюють технологічні процеси, підвищують якість продукції, оновлюють асортимент. Одночасно збільшується і ринкова частка таких підприємств. як результат зростає вартість підприємства, що відображає задоволеність інтересів акціонерів підприємства та відбивається у цілях та показниках, що встановлюються у фінансовій сфері.

Висновки. За результатами проведених досліджень було визначено, що існує два наукових підходи до управління результативністю. Перший полягає у тому, що управління результативністю розуміється як ефективне управління

персоналом. У рамках другого підходу управління результативністю трактується як концепція, що об'єднує встановлення цілей діяльності та показників, що їх вимірюють, організацію діяльності щодо їх досягнення, поетапний контроль виконання, а також аналіз ефективності діяльності окремих робітників та структурних підрозділів. Поділяючи погляди представників другого наукового підходу, нами запропоновано методичний підхід до управління результативністю діяльності підприємства, що формалізовано за допомогою логічної схеми. У відповідності до нього основними етапами управління результативністю діяльності підприємства є наступні: визначення ключових факторів успіху за бізнес-процесами, визначення ключових показників за бізнес-процесами, перевірка бізнес-процесів стосовно виявлення проблемних аспектів їх реалізації та невідповідностей, усунення невідповідностей з використанням циклу Демінга. Перспективою подальших досліджень може стати розробка системи показників результативності бізнесу підприємств різних сфер діяльності.

Література

1. Hendry C., Bradley P., Perkins S. (1997) 'Missed a motivator'. People Management, pp. 20–5.
2. Lockett J. Effective Performance Management: A strategic guide to getting the best out of people. London, Kogan Page.
3. Mohrman A.M., Mohrman S.A. 'Performance management is «running the business»', Compensation and Benefits Review, pp. 69–75.
4. Walters M. The Performance Management Handbook. London, Institute of Personnel and Development.
5. Армстронг М., Барон А. Управление результативностью: Система оценки результатов в действии / Пер. с англ. - М.: Паблішер, 2011. - 250с.
6. Армстронг М., Барон А. Управление эффективностью работы. - М.: Гиппо, 2007.

7. Гері Кокінз. Управління результативністю. Як подолати розрив між оголошеною стратегією і реальними процесами / Пер. з англ. - М.: "Паблішер", - 2015.

8. Incomes Data Services (1997) Performance Management. IDS Study No. 626. London, IDS

9. Жучкова Г. А. Результативність діяльності підприємства: науково-методичні аспекти її визначення // Ефективна економіка. – 2013. - №11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2517>

10. Яхонтова Е. Управление результативностью: 10 шагов от идеи к реальным результатам // Генеральный директор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gd.ru/articles/3029-upravlenie-rezultativnostyu>

11. Портер Майкл Е. Конкуренция [Текст] / М.Е. Портер; пер. с англ. О.Л. Пелявского и др. – М.: Вильямс, 2005. – 608 с.

12. Каплан Р.С. Сбалансированная система показателей, измеряющих эффективность [Текст] / Р.С. Каплан, Д.П. Нортон // Измерение результативности компании. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – С.123–144. – (Классика Harvard Business Review).

5. Armstrong M., Baron A. Upravlinnya rezul'tatyvnisty: Systema otsinky rezul'tativ v diyi / Per. z anhl. - M.: Pablisher, 2011. - 250s.

6. Armstrong M., Baron A. Upravlinnya efektyvnisty roboty. - M.: Hippo, 2007.

7. Heri Kokinz. Upravlinnya rezul'tatyvnisty. Yak podolaty rozryv mizh oholoshenoyi stratehiyeyu i real'nymy protsesamy / Per. z anhl. - M.: "Pablisher", - 2015.

8. Incomes Data Services (1997) Performance Management. IDS Study No. 626. London, IDS

9. Zhuchkova H. A. Rezul'tatyvnist' diyal'nosti pidpryyemstva: naukovo-metodychni aspekty yiyi vyznachennya // Efektyvna ekonomika. – 2013. - #11. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2517>

10. Yakhontova E. Upravlenye rezul'tativnost'yu: 10 shahov ot ydey k real'nym rezul'tatam // Heneral'nyy dyrektor [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.gd.ru/articles/3029-upravlenie-rezultativnostyu>

11. Porter Maykl E. Konkurentsyya [Tekst] / M.E. Porter; per. s anhl. O.L. Pelyavskoho y dr. – M.: Vyl'yams, 2005. – 608 s.

12. Kaplan R.S. Sbalansyrovannaya sistema pokazateley, yzmerayushchikh effektivnost' [Tekst]/ R.S. Kaplan, D.P. Norton // Yzmerenye rezul'tativnosti kompanyy. – M.: Al'pyna Byznes Buks, 2006. – S.123–144. – (Klasyka Harvard Business Review).

16.10.2018

УДК 336.018

JEL Classification: G 120

Орлов Євген

МОМЕНТНИЙ ПІДХІД ДО ОПИСУ ДИНАМІКИ ЦІН АКЦІЙ

Для опису динаміки цін акції застосовуються дифузійні моделі, які дозволяють враховувати випадковий характер поведінки ціни акції в залежності від часу. Подібний підхід не враховував розривний характер поведінки ціни акцій і тому не дозволяє моделювати поведінку в усіх часових проміжках. В цьому випадку скачки цін моделюються пуассонівським процесом, який разом с дифузійною компонентою дозволяє описувати характер поведінки динамічної системи. Але дану проблему можна розглядати з іншого боку, а саме, за допомогою представлень про поведінку динамічних систем. Динамічна система може знаходитися в двох станах рівноваги, в яких не відбувається дисипація енергії. У обох цих станах система є недисипативною. Проте, якщо розглянути перехід з одного рівноважного стану в інший, то при цьому відбувається розсіювання енергії. Тому, в цілому, система стає

диссипативною. Прикладів подібних систем можна спостерігати в різних галузях науки: у фізиці, хімії, біології і в економіці. Зокрема, типовий характер поведінки можна спостерігати в залежності цін акцій від часу.

У даній роботі на основі методу моментів проведено моделювання динамічних характеристик диссипативних систем, таких як ціни на акції. Облік тільки парних моментів не дозволяє описати присутність в системі сил, що мають диссипативний характер. Тому при побудові характеристик системи були враховані також непарні моменти. Це дозволило отримати вірний характер поведінки коефіцієнта дифузії розглянутої динамічної системи. Оскільки дана залежність носить стохастичний характер, то для перевірки адекватності запропонованої моделі необхідно погоджувати поведінку її динамічних характеристик. Зокрема, коефіцієнта дифузії, в'язкості, седиментації, розсіяння та інших. Результати роботи дозволяють надалі побудувати комп'ютерні моделі розглянутого економічного процесу.

Ключові слова: динаміка цін акцій, моментний метод, диссипативні системи, не диссипативні системи, нерівноважні процеси, скачки цін акцій.

Орлов Евгений

МОМЕНТНЫЙ ПОДХОД К ОПИСАНИЮ ДИНАМИКИ ЦЕН АКЦИЙ

Для описания динамики цен акций используются диффузионные модели, которые позволяют учитывать случайный характер поведения цены акции в зависимости от времени. Подобный подход не учитывает разрывный характер поведения цены акций и поэтому не позволяет моделировать поведение во всех временных интервалах. В этом случае скачки цен моделируются пуассоновским процессом, который вместе с диффузионной компонентой позволяет описать характер поведения динамической системы. Но данную проблему можно рассматривать с другой стороны, а именно, с помощью

представлений о поведении динамических систем. Динамическая система может находиться в двух состояниях равновесия, в которых не происходит диссипация энергии. В обоих этих состояниях система является недиссипативной. Однако, если рассмотреть переход из одного равновесного состояния в другое, то при этом происходит рассеивание энергии. Поэтому, в целом, система становится диссипативной. Примеров подобных систем можно наблюдать в различных областях науки: в физике, химии, биологии и в экономике. В частности, типичный характер поведения можно наблюдать в зависимости цен акций от времени.

В данной работе на основе метода моментов проведено моделирование динамических характеристик диссипативных систем, таких как цены на акции. Учет только четных моментов не позволяет описать присутствие в системе сил, которые имеют диссипативный характер. Поэтому при построении характеристик системы были учтены также нечетные моменты. Это позволило получить верный характер поведения коэффициента диффузии рассмотренной системы. Так как рассматриваемая зависимость носит стохастический характер, то для проверки адекватности предложенной модели необходимо согласовать поведение ее динамических характеристик. В частности, коэффициента диффузии, вязкости, седиментации, рассеяния и других. Результаты работы позволяют в дальнейшем построить компьютерные модели рассмотренного экономического процесса.

Ключевые слова: динамика цен акций, моментный подход, диссипативные системы, недиссипативные системы, неравновесные процессы, скачки цен акций.

Orlov Evgeniy

MOMENT APPROACH TO THE DESCRIPTIN OF DYNAMIC OF STOCK PRICE

To describe the dynamics of stock prices, diffusion models are used, which allow to take into account the random nature of price

behavior depending on time. Such an approach does not take into account the discontinuous nature of the stock price behavior and therefore does not allow modeling behavior in all time intervals. In this case, price jumps are modeled by the Poisson process, which, together with the diffusion component, allows us to describe the behavior of the dynamic system. But this problem can be considered on the other hand, namely, with the help of ideas about the behavior of dynamic systems. A dynamic system can be in two equilibrium states in which there is no energy dissipation. In both of these states, the system is non-dissipative. However, if we consider the transition from one equilibrium state to another, then the energy dissipates. Therefore, in general, the system becomes dissipative. Examples of such systems can be observed in various fields of science: in physics, chemistry, biology and economics. In particular, the typical behavior can be observed depending on the price of stocks on time.

In this work on the basis of the method of moments, modeling of the dynamic characteristics of dissipative systems, such as stock prices, has been carried out. Taking into account only even moments does not allow describing the presence in the system of forces that are dissipative in nature. Therefore, when building the characteristics of the system, odd moments were also taken into account. This made it possible to obtain the correct behavior of the diffusion coefficient of the considered system. Since the dependence under consideration is of a stochastic nature, to verify the adequacy of the proposed model, it is necessary to coordinate the behavior of its dynamic characteristics. In particular, the diffusion coefficient, viscosity, sedimentation, scattering and others. The results of the work allow us to further build computer models of the considered economic process.

Key words: stock price dynamics, moment approach, dissipative systems, non dissipative systems, nonequilibrium processes, stock price jumps.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)-161-177

Постановка проблеми. Для побудови математичної моделі динаміки зміни цін акцій у часі використовуються добре

вивчені у фізиці дифузійні процеси. Проте, звичайний дифузійний процес не в змозі описати розривний характер стрибків в залежності цін акцій від часу. Одним з рішень подібної задачі є використання моделі дифузійного процесу із скачками. З іншого боку схожа ситуація спостерігається при вивченні поведінки дисипативних систем. Система може знаходитися в двох рівноважних станах, в кожному з яких відсутня дисипація енергії. Якщо розглядати ці два стани окремо, то в кожному з них система є недисипативною. При переході системи з одного рівноважного (недисипативного) стану в інший (аналог стрибка цін), відбувається дисипація енергії. Таким чином, система в цілому має дисипативний характер.

У даній роботі запропонований опис динаміки дисипативної системи на основі методу моментів. Для опису динамічних систем враховуються лише парні моменти. Але облік лише парних моментів не дозволяє описати наявність в системі сил, що мають дисипативний характер. Тому при побудові динамічних характеристик системи були враховані також непарні моменти. Це дозволило отримати правильний характер поведінки коефіцієнта дифузії в даній системі. Що, у свою чергу, свідчить про адекватність прийнятих припущень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Задача відновлення функції по її частотним моментам була вирішена ще на початку минулого століття [1,2], але широкого фізичного застосування вона не отримала, тому що вона є невизначеною. Проте в роботах [3,4] було показано, що ґрунтуючись на фізичних міркуваннях, можна визначити конкретний вид функцій, які в загальній теорії є довільними. Це дозволило застосувати метод моментів для вирішення деяких фізичних завдань.

При моделюванні фізичних процесів прийнято вважати непарні моменти рівними нулю, в силу симетрії динамічних характеристик системи (наприклад, спектральної щільності) відносно нульової частоти. У роботі [5] показано, що в таких системах, як суспензія броунівських часток непарні моменти

відмінні від нуля в наслідку дисипативного характеру системи, обумовленого присутністю сил тертя.

Метою статті є проведення спроби побудови динамічних характеристик дисипативної системи на основі методу моментів за допомогою обліку окрім парних частотних моментів також і непарних. Відмінність останніх від нуля є наслідком дисипативного характеру системи.

Виклад основного матеріалу. Класична проблема моментів Гамбургера [1] полягає в наступному. Хай є деяка функція $\sigma(\omega)$, неубуваюча на всій області її визначення. Необхідно визначити явний вигляд цієї функції по відомому набору її статичних моментів s_k , заданих за допомогою лінійного функціоналу \mathfrak{B} :

$$s_k = \mathfrak{B} \left\{ \omega^k \right\} = \int_{-\infty}^{+\infty} \omega^k d\sigma(\omega) \quad k = 0, 1, 2, \dots$$

Якщо існують єдиний (з точністю до константи) розв'язок такої задачі, то кажуть, що проблема моментів є визначеною. Якщо відомо скінчене число $2n + 1$ - перших моментів функції $\sigma(\omega)$, то в цьому випадку, відповідно класичній теоремі, проблема моментів є невизначеною, і шукані розв'язки утворюють деяку множину. Властивості цієї множини були досліджені Р. Неванлиною [1].

Для розв'язання задачі потрібно побудувати систему багаточленів

$$P_k(t) = \frac{1}{\sqrt{\Delta_{k-1}\Delta_k}} \begin{vmatrix} s_0 & s_1 & \dots & s_k \\ s_1 & s_2 & \dots & s_{k+1} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ s_{k-1} & s_k & \dots & s_{2k-1} \\ 1 & t & \dots & t^k \end{vmatrix},$$

$$\text{де } \Delta_{-1} = 1, \Delta_k = \begin{vmatrix} s_0 & s_1 & \dots & s_k \\ s_1 & s_2 & \dots & s_{k+1} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ s_k & s_{k+1} & \dots & s_{2k} \end{vmatrix}$$

ортонормованих відносно функціоналу \mathcal{B} :

$$\mathcal{B} \{P_k(t)P_n(t)\} = \delta_{nk}.$$

А також спряжених з ним багаточленів $Q(t)$, які можуть бути побудовані за правилом

$$Q_k(t) = \mathcal{B} \left\{ \frac{P_k(t) - P_k(u)}{t - u} \right\}.$$

Якщо заданий деякий багаточлен

$$M(t) = \lambda_0 + \lambda_1 t + \dots + \lambda_n t^n, \text{ то}$$

$$\mathcal{B} \{M(t)\} = \lambda_0 s_0 + \lambda_1 s_1 + \dots + \lambda_n s_n.$$

Послідовність моментів $\{s_k\}$ строго позитивна, якщо із позитивності багаточлена $M(t)$ витікає умова $\mathcal{B} \{M(t)\} > 0$.

Справедлива наступна теорема (Р. Неванліна [2]): для строго позитивної на інтервалі $(-\infty; \infty)$ скінченної послідовності моментів $\{s_k\}$ формулою

$$\int_{-\infty}^{+\infty} \frac{d\sigma_n(t)}{z - t} = \frac{Q_{n+1}(z) + \Omega(z)Q_n(z)}{P_{n+1}(z) + \Omega(z)P_n(z)}$$

встановлюється взаємно – однозначна відповідність між розв'язками невизначеної проблеми моментів і довільними функціями $\Omega(z)$, представленими у вигляді

$$\Omega(z) = \alpha(\Omega) + \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{d\xi(t)}{t - z}$$

де α – дійсне число, $\xi(t)$ - неубуваюча функція.

У фізичних додатках, як правило, функції $\sigma_n(\omega)$ є неперервними, тому їх зручніше представити у вигляді

$$d\sigma_n(\omega) = j_n(\omega)d\omega. \quad (1)$$

Функцію $j(\omega)$ можна ототожнити з інтенсивністю розсіяння $I(\omega)$, якщо послідовність моментів є послідовністю дійсних чисел. Якщо припустити, що моменти s_0, s_1, s_2, \dots є функціями від \vec{k} - хвильового вектора, то $j(\omega)$ можна вважати динамічним структурним фактором $S(\omega, \vec{k})$.

Відповідно флукутаційно-дисипативній теоремі $j_n(\omega, \vec{k}) \geq 0$, отже усі необхідні вимоги теореми Неванлини виконані.

Перші три пари ортонормованих багаточленів $P_n(t)$ и $Q_n(t)$ мають наступний вигляд:

$$\begin{aligned}
 P_0(z) &= \frac{1}{\sqrt{s_0}} \quad , \\
 P_1(z) &= \frac{s_0 z - s_1}{\sqrt{s_0(s_0 s_2 - s_1^2)}} \quad , \\
 P_2(z) &= \frac{(s_0 s_2 - s_1^2)z^2 + (s_2 s_1 - s_0 s_3)z + s_1 s_3 - s_2^2}{\sqrt{(s_0 s_2 - s_1^2)(s_0[s_2 s_4 - s_3^2] + 2s_1 s_2 s_3 - s_1^2 s_4 - s_2^3)}} \quad , \quad (2) \\
 Q_0(z) &= 0 \quad , \\
 Q_1(z) &= \frac{s_0^2}{\sqrt{s_0(s_0 s_2 - s_1^2)}} \quad , \\
 Q_2(z) &= \frac{s_0(s_0 s_2 - s_1^2)z + 2s_0 s_1 s_2 - s_0^2 s_3 - s_1^3}{\sqrt{(s_0 s_2 - s_1^2)(s_0[s_2 s_4 - s_3^2] + 2s_1 s_2 s_3 - s_1^2 s_4 - s_2^3)}} \quad .
 \end{aligned}$$

У випадку, коли парні моменти дорівнюють нулю, система багаточленів має наступний вигляд:

$$\begin{aligned}
 P_0(z) &= \frac{1}{\sqrt{s_0}} \quad , \quad P_1(z) = \frac{z}{\sqrt{s_2}} \quad , \quad P_2(z) = \frac{1}{\sqrt{s_2}} \frac{s_0 z^2 - 1}{\sqrt{\frac{s_0 s_4}{s_2^2} - 1}} \quad (3) \\
 Q_0(z) &= 0 \quad , \quad Q_1(z) = \frac{s_0}{\sqrt{s_2}} \quad , \quad Q_2(z) = \frac{1}{\sqrt{s_0}} \frac{s_0^2 z}{s_2 \sqrt{\frac{s_0 s_4}{s_2^2} - 1}} \quad .
 \end{aligned}$$

Функції $j_n(\omega, \vec{k})$ можуть бути відновленими за формулою

$$j_n(\omega, \vec{k}) = -\frac{1}{\pi} \operatorname{Im} \frac{Q_{n+1}(z) + \Omega(z)Q_n(z)}{P_{n+1}(z) + \Omega(z)P_n(z)} \Big|_{z=\omega+i0}. \quad (4)$$

З математичної точки зору вибір функції $\Omega(z)$ є довільним. Проте фізичні міркування накладають деякі обмеження на вигляд цієї функції.

Фізична постановка задачі. Нехай $A(\vec{r}, t)$ значення деякої класичної величини у точці \vec{r} в момент часу t . Флуктуаційне відхилення цієї величини від середнього значення дорівнює $\tilde{A}(\vec{r}, t) = A(\vec{r}, t) - \langle A(\vec{r}, t) \rangle$. У зв'язку з однорідністю часу і для просторово однорідних ізотропних систем парна просторово - часова кореляційна функція визначається співвідношенням

$$F_A(\vec{r}, t) = \langle \tilde{A}(\vec{r}, t) \tilde{A}(0, 0) \rangle. \quad (5)$$

Її спектральна щільність $j_A(\omega, \vec{k})$ визначається за формулами

$$F_A(\vec{r}, t) = \frac{1}{V} \sum_{\vec{k}} \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{d\omega}{2\pi} j_A(\omega, \vec{k}) e^{i(\vec{k}\vec{r} - \omega t)}$$

$$j_A(\omega, \vec{k}) = \int_V d\vec{r} \int_{-\infty}^{+\infty} dt F_A(\vec{r}, t) e^{-i(\vec{k}\vec{r} - \omega t)} \quad (6)$$

де V - об'єм системи. Будемо далі вважати, що функція $j_A(\omega, \vec{k})$ залежить тільки від модуля хвильового вектора \vec{k} і є парною по частоті для недисипативних систем.

Якщо флуктуаційне відхилення $\tilde{A}(\vec{r}, t)$ розкласти у ряд за плоскими хвилями

$$\tilde{A}(\vec{r}, t) = \frac{1}{V} \sum_{\vec{k}} A(\vec{k}, t) e^{i\vec{k}\vec{r}},$$

то коефіцієнти $A(\vec{k}, t) \equiv A_{\vec{k}}(t)$ описують власні моді в системі і змінюються у часі за законом

$A_{\vec{k}}^-(t) = A_{\vec{k}}^-(t=0)e^{-i\omega_{\Lambda}(\vec{k})t}$. У відповідності до вигляду дисперсії $\omega_{\Lambda}(\vec{k})$ теплові моди можна розділити на релаксаційні та хвильові.

Дисперсія релаксаційних мод має вигляд $\omega(\vec{k}) = -i\Gamma(\vec{k})$, в якому $\Gamma(\vec{k})$ - дійсна та невід'ємна функція. Вона пов'язана зі спектральною щільністю $j_A(\omega, \vec{k})$ наступним співвідношенням

$$j_A(\omega, \vec{k}) = \frac{s_0(\vec{k})}{\pi} \frac{\Gamma_A(\vec{k})}{\omega^2 + \Gamma_A(\vec{k})} \quad (7)$$

де $s_0(\vec{k}) = \int_{-\infty}^{+\infty} j_A(\omega, \vec{k}) d\omega$. Якщо $\tilde{A}(\vec{r}, t)$ підкорюється

закону збереження, то величина $\Gamma(\vec{k})$ пропорційна \vec{k}^2 . Так, якщо $\tilde{A}(\vec{r}, t)$ поле концентрації $c(\vec{r}, t)$, то $\Gamma(\vec{k}) = D\vec{k}^2$, де D - коефіцієнт дифузії.

Для хвильових мод дійсна частина $\omega_{\Lambda}(\vec{k})$ відмінна від нуля і набагато більша уявної а спектральна щільність дорівнює

$$j_A(\omega, \vec{k}) = \frac{s_0(\vec{k})}{\pi} \frac{\omega_0^2(\vec{k})\gamma(\vec{k})}{(\omega^2 - \omega_0^2(\vec{k}))^2 + \omega^2\gamma^2(\vec{k})} \quad (8)$$

параметри $\omega_0(\vec{k})$ і $\gamma(\vec{k})$ є характеристиками відповідної фізичної системи [6].

У загальному випадку побудова функції $j_A(\omega, \vec{k})$ є доволі складною задачею.

Фізичний зміст моментів. Вираз для моментів, за означенням, має наступний вигляд:

$$s_n = \int_{-\infty}^{+\infty} d\omega \omega^n j_A(\vec{k}, \omega)$$

або в іншому представленні

$$s_{2n}(\vec{k}) = \left\langle \tilde{A}^{(n)}(\vec{r}, 0) \tilde{A}^{(n)}(0, 0) \right\rangle \quad (9)$$

для парних моментів і

$$s_{2n+1}(\vec{k}) = \left\langle \tilde{A}^{(n+1)}(\vec{r}, 0) \tilde{A}^{(n)}(0, 0) \right\rangle \quad (10)$$

для непарних; знак (n) – означає n – кратне

диференціювання: $\tilde{A}^{(n)}(\vec{r}, 0) = \left. \frac{\partial^n \tilde{A}(\vec{r}, 0)}{\partial t^n} \right|_{t=0}$.

Розрахунок кореляторів (9) та (10) здійснюється методами рівноважної статистичної механіки [7]. Оцінити їх величини можна наступним чином. Нехай флуктуаційною величиною $A(\vec{r}, t)$ є концентрація $c(\vec{r}, t)$ тоді кореляційна функція концентрації

$$s_0(\vec{k}) = \left\langle c(\vec{r}, 0)c(0, 0) \right\rangle = S(\vec{k}) \quad (11)$$

є структурним фактором. Вираз для потоки \vec{j} , при відсутності конвекції, можна представити у вигляді $\vec{j} = -D\vec{\nabla}c$, в свою чергу із рівняння неперервності $\dot{c} = -\vec{\nabla}\vec{j}$ находимо

$$\begin{aligned} s_1(\vec{k}) &= D_0 G(\vec{k}) k^2 \\ s_2(\vec{k}) &= D_0^2 G(\vec{k}) k^4, \end{aligned} \quad (12)$$

де $G(\vec{k})$ – парна кореляційна функція, D_0 – коефіцієнт дифузії при малих значення k .

Недисипативні системи. Якщо опис фізичної системи ведеться на основі мікроскопічних представлень, то, як правило, така система розглядається як недисипативна. Наслідком цього фізичні процеси, що протікають в системі, носять зворотній в часі характер. Що, у свою чергу, є причиною парності деяких функцій, які є мікроскопічними характеристиками системи. Далі здійснюється перехід від мікроскопічного до

макроскопічного опису. При цьому переході, тим або іншим чином, штучно, вводиться незворотність, в тому сенсі, що локальна флуктуація з часом релаксує, розповсюджуючись по всій системі. Проте в рівноважному стані така система залишається як і раніше недисипативною, в тому сенсі, що хоча повна енергія системи і флуктує в інтервалі $2\Delta H$ (рис.1), але її середнє значення дорівнює деякій сталій величині H_0 . У наслідку цього вважають, що динамічні характеристики системи є парними функціями частоти.

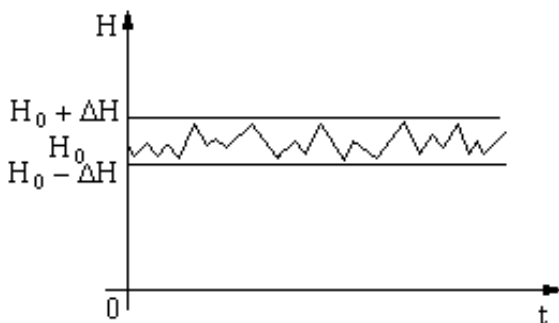

Рис. 1. Недисипативна система.

Прикладом може служити газ однорідних частинок, проста рідина, плазма і т. д. Інтенсивність розсіяного в таких системах світла $I(\omega)$ передбачається парною функцією частоти.

Іншим, складнішим, прикладом є мікроскопічно неоднорідна система – розчин броунівських часток. Якщо поведінку системи розглядати на мікроскопічному рівні, то вона як і раніше є недисипативною. Її повна енергія флуктує відносно нового середнього значення H_1 . Проте і в цьому випадку, як було показано в роботах [8,9], кінетичні коефіцієнти, визначувані за флуктуаціями випадкових сил, що діють на частинку, виявляються парними функціями відповідної частоти. Якщо ж поведінку броунівської частинки у розчиннику розглядати за допомогою макроскопічних представлень, то взаємодія розчинника з поверхнею частинки приводить до

виникнення сили тертя, тобто дисипації енергії. Таким чином, в рамках цих представлень система є дисипативною і, в загальному випадку, її макроскопічні характеристики вже не можна вважати парними відносно частоти.

Проведемо уявний експеримент: розглянемо систему частинок без розчинника в яку в деякий момент часу t_0 додається розчинник. Первинна повна енергія сукупності частинок була рівна H_0 , кінцева повна енергія H_1 . Таким чином, за рахунок сил тертя частинок з розчинником система за час $\Delta t = t_1 - t_0$ релаксує до нового рівноважного стану (рис. 2).

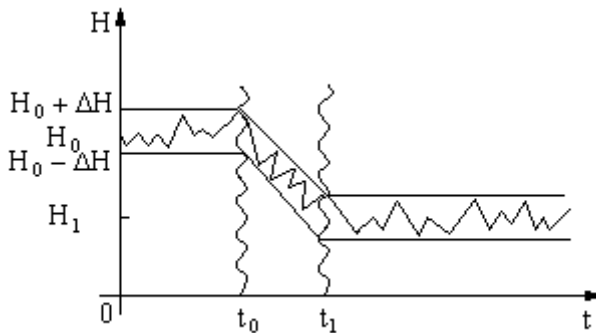

Рис. 2. Необернена поведінка дисипативної системи.

Поведінка системи на проміжку часу Δt є необерненою, тому що її динамічні характеристики не можуть бути парними функціями частоти. Отже для опису такої поведінки системи потрібне врахування непарних моментів.

З приведених вище міркувань виходить, що якщо функцію $j(\omega)$ ототожнити з інтенсивністю розсіяння $I(\omega)$ або динамічним структурним фактором $S(\omega, \vec{k})$, то для недисипативних систем усі непарні моменти послідовності $\{s_k\}$ будуть дорівнювати нулю [4,10]. Для опису дисипативних систем (суспензії, емульсії, полімерних розчинів і т. д.) необхідно вважати, що непарні моменти не дорівнюють нулю. Відмінність їх значень від нульових є результатом дії сил тертя [5].

Спочатку ми, слідуючи роботі [11], проведемо побудову характеристик фізичної системи лише на основі парних моментів. Далі розглянемо ті невідповідності, з якими стикається такий теоретичний опис і в наступному параграфі запропонуємо поправку теорії з врахуванням непарних моментів.

Нехай $\tilde{A}(\vec{r}, t)$ – релаксуюча змінна, наприклад щільність броунівських частинок. Формула (4) буде описувати релаксаційні моди, відповідно (7) тільки у тому випадку, якщо $\Omega = ia$, де i – уявна одиниця, a – додатна константа. Альтернативним способом знаходження вигляду функції Ω є узгодження виразу для $j(\omega, \vec{k})$ на нульовій частоті. Таким чином

$$j_0(\omega, \vec{k}) = \frac{s_0}{\pi} \frac{a \left(\frac{s_2}{s_0} \right)^{\frac{1}{2}}}{\omega^2 + a^2 \left(\frac{s_2}{s_0} \right)}. \quad (13)$$

Порівнюючи отриманий вираз з формулою (7), маємо

$$\Gamma(\vec{k}) = a \left(\frac{s_2(\vec{k})}{s_0(\vec{k})} \right). \quad (14)$$

У роботі [11] було показано, що $a \approx 1$. Таким чином коефіцієнт дифузії броунівських частинок дорівнює

$$D = \frac{1}{k^2} \left(\frac{s_2(\vec{k})}{s_0(\vec{k})} \right). \quad (15)$$

Якщо у формулу (15) підставити отриманий раніше вираз для моменті, то залежність коефіцієнт дифузії структурного фактору приймає наступний вигляд:

$$D \sim \frac{1}{\sqrt{S(\vec{k})}}. \quad (16)$$

Експериментальні данні [12], свідчать про декілька інший характер поведінки, а саме, обернено пропорційний. Таким чином, в рамках підходу, заснованого на розгляді

недисипативних систем, отримати узгоджений з експериментом вираз для коефіцієнта дифузії, не вдається.

Дисипативні системи. Для того, щоб врахувати дисипацію енергії в системі (викликану, наприклад, тертям броунівської частки об розчинник) при побудові функції спектральної щільності необхідно врахувати також непарні моменти (10).

Виконавши відповідні обчислення, отримаємо наступний вираз:

$$j_0(\omega, \vec{k}) = \frac{s_0}{\pi} \frac{a \sqrt{s_2 s_0 - s_1^2}}{\left(\omega - \frac{s_1}{s_0} \right)^2 + a^2 \left(\frac{\sqrt{s_2 s_0 - s_1^2}}{s_0} \right)^2}. \quad (17)$$

На основі отриманої формули (17) можна зробити наступні виводи. По – перше, при обліку першого моменту вдається отримати обернено пропорційну залежність коефіцієнта дифузії D від структурного фактору

$$D \sim \frac{1}{S(k)}.$$

По-друге, врахування тертя з розчинником (відмінність від нуля s_1) приводить до зміщення резонансної частоти на

$$\text{величину } \Delta\omega = \frac{s_1}{s_0}.$$

По-третє, динамічна функція перестає бути парною по ω , тобто поведінка системи має незворотній характер.

Висновки. У даній роботі проведена спроба побудови динамічних характеристик дисипативної системи на основі методу моментів. Це було зроблено за допомогою обліку окрім парних частотних моментів також і непарних моментів. Відмінність останніх від нуля є наслідком дисипативного характеру системи. Подібний підхід дозволяє описати скачки у залежності ціни акцій від часу.

Слід зауважити, що метод моментів є досить сильним інструментом що дозволяє отримувати апроксимації різних функцій. Проте проблема моментів є невизначеною. Тому у фізичних та економічних задачах потрібно використовувати додаткові міркування, що дозволяють замкнути проблему.

Література

1. Ахиезер Н.И. Классическая проблема моментов и некоторые вопросы анализа, связанные с нею. – Москва: Наука, 1961. – 312 с.
2. Крейн М.Г., Нудельман, А.А. Проблема моментов Маркова и экстремальные задачи. – Москва: Наука, 1973. – 552 с.
3. Адамян В.М., Ткаченко И.М. Высокочастотная теплопроводность неидеальной плазмы // Теплофизика высоких температур. – № 21(5). – 1983. – 1262-1275.
4. Маломуж Н.П., Сушко М.Я. О характере сужения спектральных линий в окрестности фазового перехода изотропная жидкость – нематик // Оптика и спектроскопия. – № 62(2). – 1987. – 386-391.
5. Hess W., Klein R. Generalized hydrodynamics of systems of Brownian particles // Advances in Physics. – №32(2). – 1983. – 173-283.
6. Фабелинский И.Л. Молекулярное рассеяние света. – Москва: Наука, 1965. – 512 с.
7. Физика простых жидкостей. Экспериментальные исследования. // Под ред. Темперли Г. и др. – Москва: Мир, 1973. – 308 с.
8. Berne B.J., Harp G.D. On the calculation of time correlation function // Advances in Chemical Physics. – №17. – 1970. – 63-229.
9. Mori H. Transport, Collective Motion, and Brownian Motion // Progress of Theoretical Physics. – № 33(3). – 1965. – 423-455.
10. De Gennes P.G. Liquid dynamics and inelastic scattering of neutrons // Physica. – №25.– 1959. – 825-839.

11. Сушко М.Я. Проявление коллективных вкладов в спектрах корреляционных функций жидкостей. Дисс. кан. физ.-матем. наук. – Одесса: ОГУ, 1986. – 122 с.

12. Brown J.C., Pusey P.N. Light scattering study of dynamic and time-averaged correlations in dispersions of charged particles // *Journal of Physics A: Mathematical and General*. – №8.– 1975. – 664-682.

1. Akhiezer N.Y. Klassycheskaya problema momentov y nekotorye voprosy analiza, svyazannye s neyu. – Moskva: Nauka, 1961. – 312 s.

2. Kreyn M.H., Nudel'man, A.A. Problema momentov Markova y ekstremal'nye zadachy. – Moskva: Nauka, 1973. – 552 s.

3. Adamyan V.M., Tkachenko Y.M. vysokochastotnaya teploprovodnost' neydeal'noy plazmy // *Teplofyzika vysokikh temperatur*. – # 21(5). – 1983. – 1262-1275.

4. Malomuzh N.P., Sushko M.Ya. O kharaktere suzhenyya spektral'nykh lyny v okrestnosty fazovoho perekhoda yzotropnaya zhydkost' – nematyk // *Optyka y spektroskopya*. – # 62(2). – 1987. – 386-391.

6. Fabelynskyy Y.L. Molekulyarnoe rasseyanye sveta. – Moskva: Nauka, 1965. – 512 s.

7. Fyzyka prostykh zhydkostey. Eksperymental'nye yssledovanyya. // Pod red. Temperly H. y dr. – Moskva: Myr, 1973. – 308 s.

11. Sushko M.Ya. Proyavlenye kollektivnykh vkladov v spektrakh korrelyatsyonnykh funktsyy zhydkostey. Dyss. kan. fiz.-matem. nauk. – Odessa: OGU, 1986. – 122 s.

30.10.2018

УДК 336.02

JEL Classification: O 230

Слатвінська Марина

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

В статті розглянуто методологічний інструментарій дослідження фіскальної політики. Зазначено, що в умовах модернізації економіки і фінансової системи, застосування інструментарію відповідно до вимог часу є однією з ключових передумов виявлення недоліків та перспектив і розробки напрямів й пріоритетів економічного зростання, поліпшення якості життя та позитивної соціальної динаміки. Відмічено, що здійснення наукового дослідження фіскальної політики держави вимагає його структурно-логічної послідовності із виокремленням етапів для яких вбачається сукупність відповідних методів і підходів. Вони надають можливість висвітлювати сутність цих змін та оцінювати їх соціально-економічні наслідки та визначати перспективи подальшого розвитку. Акцентовано увагу на тому, що загальний підхід до вивчення економічних та фінансових явищ, а також синтез методологічних підходів та застосування системи методів і прийомів аналізу при раціоналістичному філософському підході, дозволяє розкрити об'єктивні раціональні закони економічної дійсності на підставі цілісного дослідження фіскальної політики в умовах модернізації фінансової системи через аналіз об'єктивної реальності в постійній динаміці. Крім того, синтез методологічних підходів, методів, принципів у дослідженні фіскальної політики держави дозволяє відобразити її зміст більш глибоко та різнобічно і розглядати фіскальну політику держави як таку, що переходить від інерційної самоорганізації до стану постійного вдосконалення й гнучкої взаємодії всіх її компонентів та складових. Останнє є особливо важливим в умовах модернізаційних перетворень. Водночас, повноцінне дослідження фіскальної політики держави з позиції синтезу методологічних підходів дозволяє виявити умови, необхідні для досягнення цілей стратегії соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: фінансова політика держави, методологія, принципи, методи, інструментарій, підходи.

Слатвинская Марина

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ИССЛЕДОВАНИЯ ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

В статье рассмотрен методологический инструментарий исследования фискальной политики. Отмечено, что в условиях модернизации экономики и финансовой системы, применение инструментария в соответствии с требованиями времени является одной из ключевых предпосылок выявления недостатков и перспектив, разработки направлений и приоритетов экономического роста, улучшения качества жизни, позитивной социальной динамики. Отмечено, что осуществление исследования фискальной политики государства требует его структурно-логической последовательности с выделением этапов для которых предусматривается совокупность соответствующих методов и подходов. Они предоставляют возможность освещать сущность этих изменений и оценивать их социально-экономические последствия, определять перспективы дальнейшего развития. Акцентировано внимание на том, что общий подход к изучению экономических и финансовых явлений, а также синтез методологических подходов, применение системы методов и приемов анализа при рационалистическом философском подходе, позволяет раскрыть объективные рациональные законы экономической действительности на основании целостного исследования фискальной политики в условиях модернизации финансовой системы через анализ объективной реальности в постоянной динамике. Кроме того, синтез методологических подходов, методов, принципов в исследовании фискальной политики государства позволяет отразить ее содержание более глубоко и разносторонне, рассматривать фискальную политику государства как такую, которая переходит от инерционной самоорганизации в состояние постоянного совершенствования,

гибкого взаимодействия всех ее компонентов и составляющих. Последнее особенно важно в условиях модернизационных преобразований. В то же время, полноценное исследование фискальной политики государства с позиции синтеза методологических подходов позволяет выявить условия, необходимые для достижения целей стратегии социально-экономического развития.

Ключевые слова: фискальная политика государства, методология, принципы, методы, инструментарий, подходы.

Slatvinska Maryna

METHODOLOGICAL INSTRUMENT FOR THE STUDY OF THE FISCAL POLICY OF THE STATE

The article describes the methodological tools for the study of fiscal policy. It was noted that in the context of modernization of the economy and financial system, the use of tools in accordance with the requirements of the time is one of the key prerequisites for identifying shortcomings and prospects, developing directions and priorities for economic growth, improving the quality of life, and positive social dynamics. It is noted that the implementation of the study of the fiscal policy of the state requires its structural and logical sequence with the allocation of stages for which provides a set of relevant methods and approaches. They provide an opportunity to highlight the essence of these changes and assess their socio-economic consequences, to determine the prospects for further development. Attention is focused on the fact that the general approach to the study of economic and financial phenomena, as well as the synthesis of methodological approaches, the use of a system of analysis methods and techniques for a rationalistic philosophical approach, allows revealing objective rational laws of economic reality based on a holistic study of fiscal policy in the context of financial system modernization through the analysis of objective reality in constant dynamics. In addition, the synthesis of methodological approaches, methods, principles in the study of fiscal policy of the state allows to reflect its content more deeply and diversified, to consider the fiscal policy of the state as one that goes from inertial self-organization to a state of

continuous improvement, flexible interaction of all its components and components. The latter is especially important in the context of modernization transformations. At the same time, a full-fledged study of the fiscal policy of the state from the standpoint of the synthesis of methodological approaches makes it possible to identify the conditions necessary for achieving the goals of a strategy for socio-economic development.

Key words: state fiscal policy, methodology, principles, methods, tools, approaches.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)-178-206

Постановка проблеми. Сучасні цивілізаційні трансформації та глобальні потрясіння ще не завершені. У світі ще не сформована нова поліцентрична архітектура геопростору. З огляду на це, модернізація економіки і фінансової системи України сьогодні на часі, а визначення пріоритетів фінансової політики та ефективності її реалізації є об'єктивною необхідністю. Однак, спроби реформатування останньої відбуваються методом спроб і помилок, хоча незаперечною залишається істина про об'єктивність динамічних змін у цій сфері й необхідність гнучкості та адаптивності фінансової політики. У цьому контексті цілком природно постає питання про спроможність в цілому сучасних ідеологій і структури, інститутів та законів, політичної системи і урядових технологій, реагувати й адаптуватися до глобальних викликів XXI століття. Однаковою мірою, це питання зосереджує у собі прагматизм політики, фундаментальність філософії та раціональність економіки. Водночас, актуалізується питання щодо методів, принципів і інструментів, які доцільно застосовувати в процесі дослідження фінансової політики держави й виявленні екзогенних та ендогенних чинників впливу, розробці напрямів її формування і реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі методи, прийоми, інструменти дослідження фінансової політики держави розкривалися в наукових працях як зарубіжних так і українських вчених. Однак, окремі наукові праці щодо

методологічного інструментарію дослідження фіскальної політики держави відсутні.

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Віддаючи належне науковому доробку вчених, слід зазначити, що дискусійним і таким, яке потребує подальших розвідок, залишається питання методології дослідження фіскальної політики держави з огляду на модернізаційні перетворення, які мають місце в економіці та фінансовій системі країни.

Мета. Розкрити методи, підходи, принципи дослідження фіскальної політики держави в умовах модернізації фінансової системи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Методологія даного дослідження полягає у загальному підході до вивчення економічних та фінансових явищ, застосуванні системи методів і прийомів аналізу при раціоналістичному філософському підході. Застосовуючи останній, в роботі передбачається дослідження і відкриття об'єктивних раціональних законів економічної дійсності на підставі цілісного дослідження фіскальної політики в умовах модернізації фінансової системи через аналіз об'єктивної реальності в постійній динаміці. Останній включає аналіз внутрішніх зв'язків, формування, розподіл, використання централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів у часі і просторі, які упорядковані фінансово-правовими нормами окремих компонент, фінансових відносин і фінансових установ (інституцій) з метою досягнення стратегії соціально-економічного розвитку.

З об'єктивного онтологічного погляду фіскальна політика в умовах модернізації фінансової системи є свого роду віддзеркаленням наукових доктрин, боротьби ідеологій, політичних переконань, уявлень про суспільний добробут і соціальну справедливість, економічну свободу та реалізацію економічних інтересів суб'єктів фінансових відносин. Водночас, існує суб'єктивна сторона формування і реалізації фіскальної політики в умовах модернізації фінансової системи – її мотиваційні начала і рушійні сили. З позиції гносеології це свого роду наукові методи розуміння, пізнання, усвідомлення, осягнення та відображення напрямів за якими може розвиватись суспільство і

зростати економіка країни, а не залишатись в «полоні» застарілих проблем, поглядів та ідеологій.

В основі будь-якого наукового дослідження лежить процес пізнання. Це вимагає концептуального підходу відповідно до висунутої методології. Під методологією (гр. *methodos* – спосіб, метод, *logos* – наука, знання) найчастіше розуміється: філософська та теоретична основа, сукупність методів дослідження, які застосовують у будь-якій галузі науки відповідно до визначеної специфіки об'єкта її пізнання; вчення про наукові методи пізнання й перетворення світу; система знань про теорію науки або система методів дослідження, як теорія методів дослідження, як вчення про наукові методи пізнання або як система наукових принципів пізнання, на основі яких планують науково-дослідну діяльність, розробляють її концепцію, здійснюють раціональний та свідомий вибір сукупності способів, засобів, прийомів її вивчення [1]. Водночас на думку В. Краєвського, методологія в широкому її розумінні – це система принципів і способів побудови теоретичної та практичної діяльності, а також вчення про цю систему, або ж вчення про методи наукового пізнання і перетворення світу [2, с.11]. В енциклопедії під методологією розуміється «вчення про структуру, логічну організацію та методи і засоби діяльності» [3]. Тоді як, зарубіжні вчені, розкриваючи сутність методології наукового пізнання здебільшого розуміють вчення про принципи побудови, способи та форми науково-дослідної діяльності.

Під методом найчастіше розуміються конкретні «способи та інструментарій вивчення об'єкта дослідження, які взаємно доповнюють один одного, даючи змогу проникнути у глибинну суть явища чи процесу» [4, с.143-149]. Він є системою регулятивних принципів діяльності суб'єкта, тоді як остання залежить від її мети, засобів здійснення і характеру об'єкта [5, с.67; 6]. Тобто, метод з одного боку, являє собою спосіб досягнення цілі, а з іншого сукупність заходів чи операцій теоретичного або практичного пізнання дійсності, і чим повніше він буде відповідати об'єктивним законам цієї дійсності, тим більш ефективним буде його застосування. Водночас, він має і суб'єктивну сторону, адже виробляється і формується людиною, а тому втілює в собі його

устремління та цілі, використовується нею як знаряддя пізнання і перетворення об'єкта.

Сучасній науці притаманне застосування низки методів, принципів, правил наукового пізнання предмету дослідження, що виявляє зміст її методології. Однак, застосування занадто широкого їх арсеналу є необгрунтованим, з огляду на те, що базовим залишається висвітлення тих, які дозволять розкрити сутність перманентних перетворень у конкретній сфері, оцінити наслідки та окреслити подальші перспективи. Водночас, враховуючи зростаючу багатоаспектність змін у економічній та соціальній сферах слід брати до уваги, що домінанта дослідження фіскальної політики держави пов'язана з принципом ймовірності, який дозволяє оцінити ймовірність виникнення ризиків та принципом холізму.

Методи наукового пізнання фіскальної політики держави формують інструментарій дослідження їх теоретичних основ, що призначений для виявлення взаємозв'язків та взаємопроникнення окремих її складових, висвітлення тенденцій та перспектив підвищення дієвості і ефективності фіскальної політики держави в процесі досягнення цілей стратегії соціально-економічного розвитку. У даному дослідженні доцільним вбачається застосування загально філософських методів та спеціальних методів фінансової науки. Втім, для всебічного розуміння процесів, які відбуваються у фіскальній політиці держави в умовах модернізаційних перетворень, характеристики взаємозв'язків між компонентами фіскальної політики, виявлення загроз і ризиків та підвищення ефективності і дієвості останньої, найбільш обгрунтованим є застосування не окремих методологічних підходів, а їх конструктивного синтезу. Це також обумовлено глибинним ускладненням системних зв'язків і недостатнім цілісним усвідомленням процесів при застосуванні деяких традиційних методологічних підходів. Доцільно зазначити, що у даному дослідженні синтез, це не просто об'єднання окремих методологічних підходів, а процес пізнання, коли розкривається місце і роль кожного з них, відбувається взаємозбагачення і створюється системна цілісність, яка має базуватись на

нерозривній діалектичній єдності (обумовлюючи один одного та впливаючи один на одного) та принципі холізму.

Здійснення наукового дослідження фіскальної політики держави вимагає його структурно-логічної послідовності із виокремленням етапів для яких вбачається сукупність відповідних методів. Вони надають можливість висвітлювати сутність цих змін та оцінювати їх соціально-економічні наслідки і визначати перспективи подальшого розвитку. Цим етапам притаманні загальні особливості, які включають всеосяжні послідовні процеси, а порядок їх застосування визначається метою і результатами дослідження кожного з етапів (рис.1).

Систематизувати підходи до дослідження фіскальної політики держави та системи через яку вона реалізується - фіскальної системи, можна наступним чином: історико-генетичний, інституціональний, діалектичний. Історико-генетичний підхід надає можливість розкрити умови і причини появи фіскальної політики держави як особливого явища, процесу та висвітлити його властивості, функції і зміну реальності, яка вивчається у процесі історичного руху, виявити чинники, що сприяли подальшому перетворенню та сучасному вияву цієї політики.

Такий підхід дозволяє наблизитися до сприйняття об'єкта і показати причинно-наслідковий рух явищ і подій, висвітлити погляди, ідеї, концепції тощо. Кожен компонент фіскальної політики у даному випадку розглядається як найважливіша складова фінансової політики.

При цьому всі етапи розвитку пов'язуються із організаційною структурою фіскальної політики. Інституціоналізм як методологічна основа створює умови для активізації різноманітних міждисциплінарних досліджень соціально-економічних систем, забезпечує відстеження інституціональних кількісно-якісних і сутнісних змін та перетворень різних інститутів, аналіз інституціональних чинників – сукупності фундаментальних історичних передумов, економічних, фінансових, політичних, соціальних правил і норм, які визначають рамки, умови функціонування та розвитку фіскальної системи як об'єкту управління.

Рис. 1. Етапи та загальнонаукові й спеціальні методи, підходи наукового пізнання дослідження фіскальної політики держави (розробка автора)

Застосування інституціонального підходу до дослідження фіскальної політики та фіскальної системи, надає можливість зосередитись на особливостях взаємодії інститутів між собою та інститутами фінансово-економічної системи, беручи до уваги поведінкові реакції суб'єктів економічних відносин.

Саме застосовуючи інституціональний підхід можна всебічно висвітлити ту особливу роль, яка належить державі. На відміну від неокласичного інституціональний підхід відштовхується від того, що саме держава створює значну частину правил гри формальних інститутів, без яких ринкова економіка взагалі нормально існувати не може. Більш того, держава виступає як основним генератором інституційного середовища, так і є одним з його активних учасників. Ця двоїстість отримує суперечливі форми в період модернізаційних перетворень при розробці цілей розвитку країни та конкретних форм фіскальної політики. Саме інституціональний підхід відводить особливу роль розробці і отриманню тих правил і норм, від яких залежить стійкий соціально-економічний розвиток. До цих правил, в тому числі, відноситься організація фіскальної політики держави.

Методологічним підходом, який має використовуватись при дослідженні фіскальної політики є діалектичний підхід. Це ґрунтується на специфіці фіскальної політики, джерелом та рушійною силою розвитку якої виступають внутрішні суперечності, які полягають у єдності та боротьбі протилежностей, у результаті взаємодії її окремих компонентів. Діалектичний підхід одночасно виступає методологічною основою, покликаною сформулювати синтез принципів функціонування фіскальної політики через поняття або ідеї, а також опосередкованим засобом, при застосуванні окремих методів, які використовуються у економічній теорії. Діалектичний підхід дозволяє досліджувати фіскальну політику як явище, яке знаходиться в постійному розвитку. Він дає змогу аналізувати їх всебічно, встановлюючи як екзогенні так і ендогенні чинники впливу, виявляючи зв'язки і взаємодію з іншими явищами та, в першу чергу зі структурою цілей та завдань і чинниками які визначають їх необхідність; виявляти моменти переходу кількісних змін в якісні, які характеризують певну етапність цього процесу; розглядати фіскальну політику як процес якому притаманні внутрішні суперечності між складністю завдань та наявним рівнем умов для їх реалізації. Таким чином, діалектичний підхід дає змогу розглядати

фіскальну політику у динаміці, розкриваючи її зміст та виявляючи інституціональні складові, взаємозв'язок її змістовних елементів між собою та з іншими явищами реальної дійсності, розкрити функціональний механізм сучасної фіскальної політики держави. Чіткої хронологічної межі між цими підходами провести не вбачається можливим і це є свідченням поліаспектності дослідження фіскальної політики. Отже, застосування діалектичного підходу, який характеризується ознакою всезагальності, передбачає одночасне застосування конкретних та загальнонаукових методів при дослідженні фіскальної політики. У процесі дослідження, цей підхід дозволяє досягнути глибинний зміст взаємозв'язків та взаємовпливів, а також спрогнозувати майбутні орієнтири та перспективи подальшого розвитку фіскальної політики.

Протягом останнього часу підґрунтям наукових досліджень функціонування фіскальної політики, механізму і інструментарію її реалізації, зазвичай, вбачається неокласична теорія і посткейнсіанські течії. Інституціональні напрями на противагу неокласичним теоріям, відштовхуються від неоднозначності та недостатності інформації щодо уподобань індивідів. Зважаючи на позитивні аспекти посткейнсіанської і неокласичної теорій, опиратись лише на їх постулати в дослідженні фіскальної політики недоцільно, оскільки, пояснити, чому країни досягають різних результатів за умов застосування однакових інструментів, моделей фіскальної політики для забезпечення стабільності і стійкості, ефективного використання фінансових ресурсів держави, підвищення зайнятості та загалом цілей соціально-економічного розвитку, досить важко. Методологія інституційної модернізації має переваги перед іншими формами інституційних змін, адже дозволяє створити умови для стабільного і поступального економічного розвитку, підвищення конкурентоздатності економіки та покращення добробуту населення.

Дослідження фіскальної політики держави ґрунтується на положеннях теорії публічних фінансів та теорії фіскальної політики, а також науково-методичних підходах до оцінювання ефективності, результативності та дієвості фіскальної політики

держави, класифікації загроз і ризиків та діалектики взаємодії модернізації фінансової системи.

Сучасні модернізаційні перетворення фінансової системи та пов'язані з цим виклики, вимагають від інституційних організацій фіскальної системи і фіскальної політики розробки адекватного інструментарію для забезпечення виконання стратегічних і тактичних цілей та завдань останньої, відповідно до ситуації. Це підкреслює необхідність нових фіскальних технологій та політичних підходів і управлінських рішень, які надади б можливість більш ефективно, а саме за нижчих витрат, досягати стратегічної цілі фіскальної політики держави. При цьому, мають створюватись умови для стійкого зростання економіки екологічно невиснажливим способом, а отже доцільним є застосування енвайронментального підходу. Тобто, формування і реалізації фіскальної політики з урахуванням можливого впливу (у будь-якій формі) її інструментів на навколишнє середовище.

Оцінювання ефективності фіскальної політики держави проводиться з урахуванням множин індикаторів для основних складових фіскальної системи за напрямками. В результаті моніторингу формується інформація щодо стану і динаміки фіскальної системи та відповідності розрахованих показників пороговим значенням, фіскальної стійкості системи в умовах модернізаційних перетворень. Показники для оцінювання ефективності фіскальної політики включають статистичну інформацію про доходи і видатки бюджету, позабюджетних цільових фондів, міжбюджетних трансфертів, дефіциту бюджету і боргу, соціально-економічний розвиток та макроекономічні показники.

На базі результатів дієвості фіскальної політики, аналізу формування, розподілу та перерозподілу централізованих фінансових ресурсів держави і цільових позабюджетних фондів, перерозподілу ВВП, фіскальної стабільності та стійкості фіскальної системи, на основі інституціонального аналізу опрацьовуються заходи щодо мінімізації загроз функціонуванню фіскальної політики держави.

Застосування методології наукових досліджень, яка в загальному вигляді являє собою систему загальнонаукових правил і принципів організації наукових пошуків, за умови їх дотримання, надають можливість, в процесі дослідження фіскальної політики, розраховувати на отримання достовірних результатів. Втім, методології дослідження фіскальної політики держави притаманні дискусійні моменти, що обумовлено різними підходами до розуміння її сутності. Однак, з огляду на те, що науковець має прагнути досягнути світ, розширити межі області пізнання і підвищувати точність, з якою вона повинна бути впорядкована є сенс дослідити фіскальну політику держави не лише з позиції економічної теорії, а й з позиції фінансової науки.

Наукове пізнання фіскальної політики держави, з однієї сторони має виходити з особливостей її об'єкта, тоді як з іншої, з усвідомлення природи цього об'єкта. З огляду на поліаспектність, складність та різноплановість досліджуваних питань, вбачається доцільним синтез таких методологічних підходів: системний (в тому числі структурний), функціональний, процесний, комплексний, синергетичний, сценарний.

При дослідженні фіскальної політики держави, не дивлячись на те, що він є найскладнішим, набуває особливого значення системний підхід, оскільки становить підґрунтя наукового пізнання об'єктів, які розглядаються як система [7, с.126-128]. Саме його використання у вивченні різних аспектів формування і реалізації фіскальної політики та виявленні її впливу на соціально-економічний розвиток, дає змогу всебічно розглянути проблеми підвищення ефективності, вдосконалення управління централізованими фінансовими ресурсами держави та цільовими позабюджетними фондами, забезпечити гнучкість і адаптивність політики у відповідності до вимог часу. За такого підходу окремі компоненти фіскальної політики виступають у вигляді цілісного структурного утворення, що організоване в плані виконання конкретних функцій для досягнення цілі, тим самим утворюючи систему. Така система формується на базі індивідуальних особливостей що притаманні кожній з

компонент, шляхом їх переструктурування, виходячи з мотивів, цілей і умов фіскальної політики. Адже, будь-які компоненти, які складають ціле, можуть бути самі розглянуті як ціле. Це означає множинність і різноманітність предметів дослідження, кожен з яких може бути вивчений за схемою інтегрованого об'єкта. В даній роботі системному підходу надано перевагу, так як він направлений на виявлення сутності об'єкту фіскальної політики держави та процесу як самостійної системи, яка має множину компонентів і зв'язків, відносно формування і розвитку предмета дослідження. У даному дослідженні податкова, бюджетна, митна (в частині формування податкових доходів бюджету), боргова, соціальна (в частині позабюджетних цільових фондів) є складовими фіскальної політики держави. Водночас остання є складовою фінансової політики держави. Кожна із цих складових має власні компоненти, завдання і цілі, які підпорядковані цілі вищого порядку. Тобто має місце ієрархічність, цілепокладання та інші ознаки, які є ознаками системи. Такий підхід дозволяє виробляти управлінські впливи з урахуванням реально існуючих зв'язків між цими компонентами та їх властивостей, а також передбачає дослідження об'єкту чи процесу як такого, що розвивається у часі. Це дозволяє, враховувати як минулий досвід так і діагностувати можливість виникнення проблем у майбутньому. Водночас, при системному підході явища чи процеси досліджуються як відкриті, а це надає можливість оцінювати їх стан з різних точок зору, з урахуванням динаміки інституційного середовища (впливу ендогенних чи екзогенних чинників). Крім того, системний підхід дозволяє розглядати фіскальну політику як сукупність відносин соціально-економічного та організаційно-правового характеру, які визначають логіку поведінки суб'єктів економічних відносин у межах інституційного середовища, котре створене державою у процесі формування, розподілу і використання централізованих фінансових ресурсів.

Застосування структурного підходу дозволяє переносити увагу з компонентів і їх природних якостей на відносини між цими компонентами і їх системоотримуючі якості та виявляти єдині структурні закономірності конкретних механізмів

структурної цілісності. У філософії «структура» (від лат. *structura* – будова, розташування, порядок) розглядається як «сукупність стійких зв'язків системи, що забезпечують збереження її властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах; основна характеристика системи, її інваріантний аспект» [8].

Необхідність застосування функціонального підходу обґрунтовується потребою у дослідженні фіскальної політики держави з точки зору її забезпечення та зв'язків з фінансовою, а також податковою, бюджетною, позабюджетних цільових фондів. Цей підхід надає можливість більш повно висвітлити природу фіскальної політики держави, виокремити її як цілісну та організовану систему серед інших об'єктів фінансової політики держави. Крім того, він спрямований на досягнення цілей та вирішення завдань окремих структурних компонент фіскальної політики та дозволяє визначити ієрархію процесів управлінської та операційної діяльності.

Враховуючи, що практична реалізація фіскальної політики полягає у сукупності заходів стратегічного і тактичного характеру, які здійснюються урядом через фіскальну систему і в тому числі її підсистеми – бюджетну, податкову, позабюджетних цільових фондів, наряду із системним підходом, в якості доповнення, слід застосовувати процесний підхід. Застосування цього підходу у даному дослідженні є доцільним, враховуючи зв'язок та обумовленість понять: бюджетна система, бюджетний процес, податкова система, оподаткування. «Кожна управлінська функція являє собою процес, оскільки також складається із серії взаємозв'язаних дій» [9]. Процесний підхід дозволяє не тільки виявити послідовність цілеспрямованої управлінської діяльності щодо формування, розподілу та використання централізованих фінансових ресурсів, а й встановити учасників цього процесу, адже від їх дій та рішень істотно залежать результати реалізації фіскальної політики держави. Він спрямований на загальний результат та дозволяє висвітлити складові процесу і взаємозв'язки між ними, включаючи інформаційні потоки. Застосування процесного підходу дозволяє завбачити вибір альтернатив стратегічних

управлінських рішень, гнучко і оперативно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі, однак невирішеним питанням залишається встановлення методу його здійснення.

Доцільно відмітити наявну логічну незавершеність бюджетного процесу і оподаткування у посиленні значення щодо функціонування фіскальної системи та ефективності фіскальної політики. З однієї сторони функціонування фіскальної політики і фіскальної системи формує зміст, сутність бюджетного процесу і оподаткування, і саме якість фіскальної системи забезпечує результативність бюджетного процесу. Тоді як з іншої сторони організація бюджетного процесу та процесу оподаткування чинить вплив на функціонування фіскальної системи. Існування такого двостороннього зв'язку не дозволяє залишити поза увагою процес оподаткування та бюджетний процес.

Певний вплив на формування процесного підходу чинив та продовжує чинити ситуаційний підхід, сутність цього підходу полягає в тому, що дієвість та ефективність застосування різних методів управління визначається ситуацією. Процес управління розглядається як система взаємозв'язаних внутрішніх змінних, чинників зовнішнього середовища і конкретних методів управління. Передбачається, що єдиного оптимального способу управління централізованими ресурсами держави не існує з причини існування множини чинників безпосередньо у внутрішньому та у зовнішньому середовищі.

В процесі дослідження фіскальної політики держави доцільним вбачається застосування комплексного підходу. Він являє собою логічний спосіб мислення, відповідно до якого процес вироблення, обґрунтування та прийняття будь-якого рішення відштовхується від загальної мети функціонування фіскальної політики держави. Цей підхід дозволяє на науковій основі зіставити напрями розвитку і необхідні для їх досягнення ресурси, а це в свою чергу, означає необхідність внутрішньої єдності процесу управління, що надасть можливість досягнення максимального результату та зниження ризиків. Тобто, при застосуванні комплексного підходу має забезпечуватись єдність усіх складових, оскільки жодна з них, будучи компонентом

цілого, не може реалізовуватися ізольовано одна від одної. В даному дослідженні цей підхід застосовується з огляду на те, що він надає можливість розглядати фіскальну політику держави з позиції міждисциплінарного висвітлення об'єкта у тісному взаємозв'язку з різними науками та науковими напрямками.

З системним підходом досить тісно пов'язаний синергетичний підхід. За означенням Г. Хакена, «синергетика займається вивченням систем, що складаються з багатьох підсистем найрізноманітнішої природи» [10]. Синергетика є методологічною основою глобального, цілісного погляду на світ. Синергетичний підхід дає змогу виявити ті часові проміжки, на яких вирішується питання подальшого розвитку системи. В умовах модернізації економіки та фінансової системи такий підхід надає можливість досліджувати фіскальну політику розкриваючи зв'язки між компонентами підсистем, які утворюються у відкритих системах завдяки інтенсивному руху (кругообігу) централізованих фінансових ресурсів за нерівноважних умов та їх вплив на об'єкт і предмет дослідження. «У таких системах спостерігається узгоджена поведінка підсистем, внаслідок чого зростає ступінь її впорядкованості, тобто зменшується ентропія» [11]. Істотна відмінність синергетики полягає в тому, що вона, вивчаючи складні системні утворення, досліджує не сутність складових частин (елементів) цих систем, а перш за все характер системних зв'язків між цими елементами, а також процеси переходу складних систем з неупорядкованого стану в упорядкований стан. Такий підхід надає незвичайні результати, головним з яких, є відкриття універсальних закономірностей, які однаково властиві всім системним утворенням, незалежно від рівня складності елементів, що їх складають: економічним, соціальним, біологічним, психологічним. В результаті це сприяє появі багаторівневого цілого, яке не дорівнює сумі частин. В нашому дослідженні під таким цілим розуміється фіскальна система. Цей підхід дозволяє по-новому поглянути на питання подолання та усунення протиріч у фіскальній сфері.

Для здійснення аналізу існуючих проблем в процесі функціонування фіскальної політики держави та дослідження

різних варіантів розвитку подій у майбутньому, доцільно застосовувати сценарний підхід. Він передбачає проведення сценарного дослідження, де будується кілька альтернативних сценаріїв. Його особливістю є інтерпретація теперішніх дій у світі майбутніх подій, а також вироблення заходів, які нададуть можливість уникати негативних наслідків у майбутньому, визначати потенційні ризики та підготуватися до декількох можливих варіантів розвитку подій. На думку Д. А. Аакера сценарій це «спосіб аналізу складного середовища, у якому присутня множина значимих тенденцій і подій, які впливають один на одного» [12]. Тоді як Ф. Ван Ноттен стверджує, що це «гіпотетична послідовність можливих подій, яка фокусує увагу на причинно-наслідковому зв'язку між цими подіями і точками ухвалення рішень, здатних змінити хід і траєкторію руху в часі всієї даної системи в цілому або окремих її підсистем» [13, с.69-84]. Такий підхід дозволяє аналізувати і планувати нестандартні ситуації в процесі функціонування фіскальної політики. Вони, в свою чергу, сприяють розумінню того, при яких умовах може виникнути сприятлива чи несприятлива ситуація. Застосування сценарного підходу дозволяє оцінити, як можна і як необхідно впливати на процеси формування, розподілу та використання централізованих фінансових ресурсів держави для досягнення цілей стратегії соціально-економічного розвитку. В процесі його застосування виконуються кроки наведені на рисунку 2.

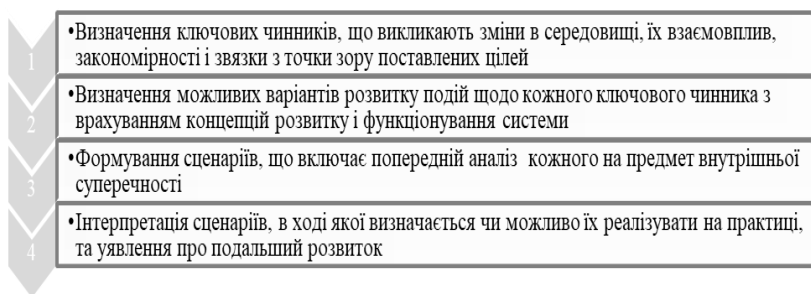

Рис. 2. Кроки при застосуванні сценарного підходу
(власна розробка автора)

Такий підхід дозволяє фіскальній політиці набувати необхідної гнучкості, адже з'являється можливість досягати поставлених цілей при будь-якому варіанті розвитку подій.

З метою більш змістовного розкриття понять «фіскальна політика» та «модернізація фінансової системи» доцільно застосовувати іманентний та контекстуальний підходи. Це дозволяє, з однієї сторони, дослідити внутрішню суть дефініцій «фіскальна політика» та «модернізація фінансової системи», а з іншої дослідити зміст цих понять у певному контексті, в рамках певного підходу з позиції наукових поглядів і переконань дослідника.

Враховуючи, що іманентний в перекладі з латинської означає «властивий природі самого предмета або явища, внутрішньо притаманний їм» [14], застосування іманентного підходу надає можливість дослідити сутність явища, а також висвітлити ті характеристики і риси, які безпосередньо властиві цьому явищу. Крім того, за необхідності він дозволяє зосередитись на деяких з них, що сприяє здійсненню контекстуального підходу.

Використання іманентного підходу вбачає необхідність ставлення до дефініції (явища, об'єкта, процесу, системи) як до самостійної дійсності, спрямовує наукове пізнання на розкриття її сутності, внутрішніх властивостей та уточнення і поглиблення її змістовного наповнення. При дослідженні фіскальної політики держави, іманентний підхід дозволяє не тільки виявити і обґрунтувати наявність декількох визначень цієї дефініції, змістовне наповнення яких різняться, хоч і не завжди принципово, а й сформулювати власне бачення предмету дослідження – фіскальної політики держави та впливу на неї модернізаційних перетворень, і її взаємозв'язку з модернізацією фінансової системи. При цьому іманентна логіка (або іманентний підхід) надає можливість для упорядкування наукових розвідок, їх логіки, пріоритетів, акцентів у відповідності з переконаннями дослідника, і дозволяє обґрунтувати позицію автора та довести її доцільність. Водночас, вона пояснює розмаїття поглядів, переконань, ідей та концепцій відносно розуміння одного й того ж предмета і об'єкта дослідження, які мають місце в науковій літературі

навіть не зважаючи на те, що науковці опираються на положення конкретної методології, а саме правил та принципів організації наукових досліджень.

Доцільно зазначити, що іманентна логіка дозволяє сконцентруватися на фіскальній політиці держави, розкритті змістовного наповнення дефініції «фіскальна політика», механізмі її функціонування, удосконаленні підходів до оцінювання її ефективності, визначенні стратегічних пріоритетів цієї політики, абстрагуючись від інших аспектів, явищ і процесів. У площині формування і реалізації фіскальної політики усі чинники взаємопов'язані, взаємообумовлені, однак дослідник не може досягнути і врахувати їх усі. Більш того, більшість суб'єктивних чинників і зовсім не можуть бути врахованими, адже залишились не зафіксованими в минулому. Виходячи з цього, очевидно, що невід'ємним від іманентної логіки є метод абстрагування. Під цим загальнонауковим методом розуміється «логічний прийом, за допомогою якого ми мислено виділяємо істотні властивості предметів, явищ і відокремлюємо їх від неістотних, другорядних» [15]. Тобто в процесі наукових пошуків даний метод дозволяє мислено відділити найбільш суттєві риси, відношення та сторони предмета дослідження, а саме оцінювання ефективності, виявлення пріоритетності фіскальної політики держави в умовах модернізації фінансової системи. Застосовуючи метод абстрагування можна сформулювати образ фіскальної політики держави де деякі процеси, які відбуваються в економіці не будуть враховуватись. Однак, саме абстрагування в дослідженні фіскальної політики держави все ж має свої межі.

Фіскальна політика держави є складним явищем, процесом, досліджувати який доцільно дотримуючись наукових рамок. Зробити це дозволяє контекстуальний підхід, адже він надає можливість для додаткового поглиблення дослідження. Водночас, цей підхід дозволяє розглядати об'єкт дослідження і події у деякому контексті. В рамках цього контексту можливо визначати функціональні взаємозв'язки, в процесі формування і реалізації фіскальної політики держави в тому числі між інститутами з їх специфічною дійсністю. Слід зазначити, що

різноманітність поглядів щодо одного й того ж предмету дослідження зумовлена як іманентною логікою так і тим, що предмет може вивчатися і розкриватися в рамках окремого набору правил, обмежень, умов, які в основному мають штучне походження. Цим пояснюється наявність низки тлумачень дефініції «фіскальна політика», які мають місце в сучасній науці, хоча й не завжди повно та коректно розкривають її зміст.

Застосування контекстуального підходу дає можливість більш чітко визначити роль конкретно-історичних подій та іманентну логіку автора. Для проведення дослідження фіскальної політики держави в умовах модернізації фінансової системи у всій його повноті, необхідне застосування цих двох підходів – іманентної логіки автора і зовнішнього середовища, конкретно-історичних обставин.

Акцентуючи увагу на управлінні централізованими фінансовими ресурсами держави, одним з підходів, який доцільно застосовувати наряду з вище наведеними є адаптивний підхід. Під цим підходом найчастіше розуміється цілеспрямований, ресурсозабезпечений процес взаємодії керівної та керованої підсистем щодо досягнення запланованих результатів, з урахуванням їх індивідуальних особливостей та середовища в якому він відбувається. Доцільність і необхідність застосування адаптивного підходу в дослідженні фіскальної політики обумовлене швидким і часто непередбачуваним характером змін, які відбуваються в фінансово-економічній, соціальній сфері і інших сферах суспільного життя та істотно впливають на еволюцію вимог стосовно цілей, типів та форм фіскальної політики, дієвості і ефективності її функціонування, перегляду пріоритетів та досягнення стратегічних цілей. Слід зауважити, що застосування адаптивного підходу передбачає несуперечність управлінських дій і впливів синергетичним закономірностям, що є досить вагомим в межах нашого дослідження. Водночас, з метою розробки адекватних управлінських рішень та ефективності фіскальної політики необхідним вбачається застосування захисного підходу. Він надає можливість для ідентифікації базових чинників і процесів, які виступають в якості загроз і ризиків функціонуванню

фіскальної політики. Крім того, цей підхід дозволяє регулювати процес запобігання загрозам та зниження ризиків із використанням відповідного механізму та моніторити наслідки реалізації цих загроз і ризиків. Водночас, передбачається підготовка і розробка заходів протидії, з урахуванням джерел загроз, форм їх вияву та сфери впливу, ступеня небезпеки.

Увагу науковця на якісних змінах, переходах об'єкта зі стану в стан на шляху досягнення певної мети зосереджує телеологічний підхід. Найчастіше він розглядається як складова каузального підходу[16;17]. Каузальний підхід покладений в основу класичного наукового дослідження і спрямований на вивчення взаємозв'язків, явищ і насамперед причинно-наслідкових взаємозв'язків. Тобто, виявлення причин актуального стану предмету дослідження. Застосування цього підходу дозволяє обійти недоліки абстрагування, а саме примусу розглядати предмет дослідження відокремлено від пов'язаних з ним понять. Каузальний підхід відкриває можливості для встановлення причинно-наслідкових зв'язків фіскальної політики держави і інших понять, які пов'язані з ним. Застосування цього підходу дозволило встановити зв'язок понять «фіскальна політика держави», «державне регулювання», «фіскальне регулювання», «фіскальна система». Цей підхід дозволяє надати змістовні результати при дослідженні впливу модернізаційних перетворень та фіскальної децентралізації на фіскальну політику держави. При застосуванні каузального підходу одне з понять розглядається як причина, а інші – наслідок. В даному дослідженні в якості причини розглядається модернізація фінансової системи, а в якості наслідку – фіскальна політика держави. Однак, в даному випадку можлива і зворотна схема. Отже, особливого значення набуває виявлення причин та передумов, відсутність і неточність яких спотворює уявлення про наслідки.

Доцільно зазначити, що дослідження фіскальної політики держави виходячи з багатоаспектності та різноплановості її завдань і цілей, вимагає одночасного різнобічного розгляду цього явища з позиції політичних переконань, що стосується її формування, з позиції процесу її

організації як сукупності (системи) заходів уряду щодо реалізації фіскальної політики, а також з позиції її впливу на розвиток економіки, соціальну сферу, добробут населення і конкурентоздатність.

В роботі застосовуються також аналіз та синтез, які розглядають головні компоненти фіскальної політики держави з точки зору цілісності і взаємообумовленості. На думку А. Маршала «найкращим є таке групування матеріалу, в якому зібрані подібні за своєю природою факти, у результаті чого вивчення одного може пролити світло на інший» [18]. За допомогою такого підходу відбувається з'ясування природи фіскальної політики, виявлення її сутності, особливостей та критеріїв класифікації, вивчаються динамічні ряди. Акцентується увага на наступних індикаторах: ВВП, ВНД, індекс споживчих цін, доходи і видатки зведеного бюджету, доходи видатки цільових позабюджетних фондів, структура податкових надходжень, дефіцит бюджету, борг, рівень тіньової економіки, індекс сприяння корупції, індекс конкурентоспроможності тощо. Це дозволяє отримати науково обґрунтовані і достовірні результати відносно кількісних, і якісних параметрів фіскальної політики держави в умовах модернізаційних перетворень.

Дослідження фіскальної політики держави було б не повним, у теоретичному і практичному аспектах, без застосування методів порівняння та аналогій, адже важливим залишається часовий аспект. З цього кута зору зміни спричинені циклічністю економіки, модернізацією фінансової системи спричиняють необхідність перегляду фіскальної політики держави відповідно до реальної дійсності. На підставі порівняння можна стверджувати, що фіскальна політика є чутливою до впливу екзогенних та ендогенних чинників. Крім того, застосування цих методів сприяє виокремленню сильних та слабких сторін зарубіжного досвіду функціонування фіскальної політики та визначенню можливостей адаптації позитивного досвіду до українських реалій.

Для досягнення цілісності відображення інформації, слід застосовувати інструментарій економіко-математичного

моделювання, модельний підхід. Економіко-математичні методи і моделі надають можливість науково обґрунтовувати необхідні зміни у фіскальній політиці, дещо спростити аналіз виконання бюджетів за доходами і видатками та їх прогнозування, а також аналіз системи міжбюджетної взаємодії [19]. Поряд із застосуванням захисного підходу, про який йшлося вище, він дозволяє розробляти низку моделей і завдяки їм відображати реальні процеси і події, заміщуючи їх. За допомогою моделі можна одночасно у сукупності описати структуру об'єкта і його межі, висвітлити зв'язки між його компонентами та оцінити їх, показати функціонування об'єкта, дослідити вплив чинників на його стан та ін.. У нашому дослідженні передбачається моделювання появи, поширення та впливу екзогенних і ендогенних чинників, де наряду із загрозами та ризиками увага приділяється модернізаційним перетворенням і їх впливу на фіскальну політику держави, а також впливу останньої на соціально-економічні процеси.

Дослідження фіскальної політики держави щодо прагматичних засад її функціонування, вивчення закономірностей і суперечностей її розвитку, доцільно проводити ще й із застосуванням емпіричних методів спостереження, емпіричного опису, економіко-статистичних методів збору та обробки інформації (вибіркових досліджень, групування, статистичного порівняння). Крім того, дослідження методологічних засад фіскальної політики здійснюється із використанням базових принципів, що забезпечують системну направленість наукового дослідження та практичного пізнання об'єкта: системності, комплексності, ієрархічності, структурності, законності, рівноваги, адаптивності.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Кожен з наведених підходів, методів, принципів відображає зміст фіскальної політики держави більш глибоко та різнобічно, а тому кожен з них має місце у межах синтезу методологічних підходів її дослідження.

Застосування цього синтезу у дослідженні фіскальної політики держави дозволяє розглядати її як таку, що переходить від інерційної самоорганізації до стану постійного вдосконалення

та гнучкої взаємодії всіх її компонентів і складових, що є особливо важливим в умовах модернізаційних перетворень. Повноцінне вивчення фіскальної політики держави з позиції синтезу методологічних підходів дозволяє виявити умови, необхідні для досягнення цілей стратегії соціально-економічного розвитку.

Література

1. Калініна Л. Науковий дискурс сучасних методологій організаційного механізму управління в сфері освіти / Л. Калініна // Рідна школа. 2017. - №1–2 (січень–лютий). [Електронний ресурс] - Режим доступу:<http://lib.iitta.gov.ua/706725/1/kalinina.pdf>
2. Краевский В. В. Методология педагогики: новый этап: учеб. пособ. / В.В. Краевский, Е. В. Бережнова. – М., 2006. – С. 11. – 400 с.
3. Методология [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.methodolog.ru>
4. Кульчицький Я. В. Методологічні передумови дослідження сучасних економічних систем у контексті постіндустріальної парадигми. Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.1 с.143-149. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2009/19_1/143_Kulczycki_19_1.pdf
5. Предмет і проблематика філософії : навч. посібник / за заг. ред. М. Скринника, З. Скринник. – Львів : Вид-во Львівського БІ НБУ, 2001. – 487 с.
6. Подольская Е. А. Методология научных исследований : терминолог. слов. / Е. А. Подольская ; Нар. укр. акад., [каф. философии и гуманитар. дисциплин]. – Харьков : Изд-во НУА, 2016. – 124 с. С.56. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.nua.kharkov.ua/images/stories/Kafedri/Kaf_filosof/metod_o_bespechenie/2017/MetodologiyaNI_2016slovar.pdf
7. Жадан И. Э. Научные принципы и методы исследования экономики благосостояния. Известия Оренбургского государственного аграрного университета. – 2010. – № 3 (27). – С. 126–128.
8. Новая философская энциклопедия/научно-ред. совет: В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин. – М.: Мысль, 2010. –

744 с. [Электронный ресурс] - Режим доступа:http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/slovari_ehnciklopedii/novaja_filosofskaja_ehnciklopedija_v_4_tomakh_2010/23-1-0-1152

9. Ткачова С. С. Еволюція процесного підходу до операційної та управлінської діяльності підприємств / С. С. Ткачова // Вісник СумДУ. Серія. Економіка. - №2. – 2012. - С.68-75 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29840/1/Tkachova.pdf>

10. Хакен Г. Синергетика: Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. – М.: Мир, 1985. – 423 с. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://booksshare.net/books/physics/haken-g/1985/files/sinergeticaierarhiineustoychivostey1985.pdf>

11. Бондар О. І. Синергетичний підхід як підгрунття лінгвістичної екології / О. І. Бондар // Записки з українського мовознавства. - 2013. - Вип. 20. - С. 4-15. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2013_20_3

12. Аакер Д.А. Стратегическое рыночное управление / Д.А. Аакер. – СПб. : Питер, 2002. – 560 с. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.twirpx.com/file/110019/>

13. Van Notten Ph., (2006), «Scenario development: a typology of approaches», Think Scenario, Rethink Education, OECD, pp. 69–84.

14. Іманентний Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970—1980) [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/imanentnyj>

15. Абстрагування Публічний електронний словник української мови [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://ukrlit.org/slovyk/%D0%B0%D0%B1%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B3%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

16. Подшивалкіна В. І. Потенціал особистості крізь призму наукових парадигм. 2010. С. 11-18 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/2838/11-18.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

17. Вязова Р. В. Специфіка міжетнічних відносин на сучасному етапі суспільного розвитку / Р. В. Вязова, О. О. Убейволк // Актуальні проблеми філософії та соціології. - 2016. - С.16-19. [Електронний ресурс] - Режим доступу:http://apfs.in.ua/v10_2016/8.pdf

18. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 2-х т. М. : Изд. группа «Прогресс», 1993. Т. 1. 415 с. [Электронный ресурс] - Режим доступа:<http://www.library.fa.ru/files/Marshall.docx>

19. Лук'яненко І. Г. Системне моделювання показників бюджетної системи України: принципи та інструменти : монографія. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 542 с. [Електронний ресурс] - Режим доступу:<http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10876>

1. Kalinina L. Naukovy`j dy`skurs suchasny`x metodologij organizacijnogo mexanizmu upravlinnya v sferi osvity` / L. Kalinina // Ridna shkola. 2017. - #1-2 (sichen`-lyuty`j). [Elektronny`j resurs] - Rezhym`m dostupu:<http://lib.iitta.gov.ua/706725/1/kalinina.pdf>

2. Kraevskiy V. V. Metodologiya pedagogiki: novyyi etap: ucheb posob. / V.V. Kraevskiy, E. V. Berezhnova.- M., 2006. - S. 11. - 400 s.

3. Metodologiya [Elektronnyiy resurs] - Rezhim dostupa:<http://www.methodolog.ru>

4. Kul`chy`cz`ky`j Ya. V. Metodologichni peredumovy` doslidzhennya suchasny`x ekonomichny`x sy`stem u konteksti postindustrial`noyi parady`gmy`. Naukovy`j visny`k NLTU Ukrayiny`. - 2009. - Vy`p. 19.1 s.143-149. [Elektronny`j resurs] - Rezhym`m dostupu:
http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2009/19_1/143_Kulczycki_19_1.pdf

5. Predmet i problematy`ka filosofiyi : navch. posibny`k / za zag. red. M. Skry`nny`ka, Z. Skry`nny`k. - L`viv : Vy`d-vo L`vivs`kogo BINBU, 2001. - 487 s.

6. Podolskaya E. A. Metodologiya nauchnyih issledovaniy : terminol. slov. / E. A. Podolskaya ; Nar. ukr. akad., [kaf. filosofii i gumanitar. distsiplin]. - Harkov : Izd-vo NUA, 2016. - 124 s. S.56. [Elektronniy resurs] - Rezhim

dostupu: http://www.nua.kharkov.ua/images/stories/Kafedri/Kaf_filosof/metod_obespechenie/2017/MetodologiyaNI_2016slovar.pdf

7. Zhadan Y. Э. Научные прынцыпы у методы y`ssledovany`ya экonomy`ky` blagosostoyany`ya. Y`zvesty`ya Orenburgskogo gosudarstvennogo agrarnogo uny`versy`teta. 2010. # 3 (27). S. 126–128.

8. Novaya filosofskaya entsiklopediya/nauchno-red. sovet: V. S. Stepin, A. A. Guseynov, G. Yu. Semigin. M.: Myisl, 2010. 744 s. [Elektronnyiy resurs] - Rezhim dostupa:http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/slovari_ehnciklopedii/novaya_filosofskaja_ehnciklopedija_v_4_tomakh_2010/23-1-0-1152

9. Tkachova S. S. Evolyuciya procesnogo pidxodu do operacijnoyi ta upravlins`koyi diyal`nosti pidpry`yemstv / S. S. Tkachova // Visny`k SumDU. Seriya. Ekonomika. - #2. – 2012. - S.68-75 [Elektronny`j resurs] - Rezhym dostupu: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29840/1/Tkachova.pdf>

10. Haken G. Sinergetika: Ierarhii neustoychivostey v samoorganizuyuschihsysya sistemah i ustroystvah. – M.: Mir, 1985. – 423 s. [Elektronnyiy resurs] - Rezhim dostupa: <http://booksshare.net/books/physics/haken-g/1985/files/sinergetikaierarhiineustoychivostey1985.pdf>

11. Bondar O. I. Sy`nergety`chny`j pidxid yak pidg`runtya lingvisty`chnoyi ekologiyi / O. I. Bondar // Zapy`sky` z ukrayins`kogo movoznavstva. - 2013. - Vy`p. 20. - S. 4-15. [Elektronny`j resurs] - Rezhym dostupu:http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2013_20_3

12. Aaker D.A. Strategicheskoe ryinochnoe upravlenie / D.A. Aaker. – SPb. : Piter, 2002. – 560 s. [Elektronnyiy resurs] - Rezhim dostupa: <https://www.twirpx.com/file/110019/>

13. Van Notten Ph., (2006), «Scenario development: a typology of approaches», Think Scenario, Rethink Education, OECD, pp. 69–84.

14. Imanentny`j Slovny`k ukrayins`koyi movy` Akademychny`j tlumachny`j slovny`k (1970—1980) [Elektronny`j resurs] - Rezhym dostupu: <http://sum.in.ua/s/immanentnyj>

15. Abstraguvannya Publichny`j elektronny`j slovny`k ukrayins`koyi movy` [Elektronny`j resurs] - Rezhym dostupu: <http://ukrlit.org/slovnkyk/%D0%B0%D0%B1%D1%81%D1%82%D1%>

80%D0%B0%D0%B3%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F

16. Podshy`valkina V. I. Potencial osoby`stosti kriz` pry`zmu naukovy`x parady`gm. 2010. S. 11-18 [Elektronny`j resurs] - Rezhy`m dostupu: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/2838/11-18.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

17. Vyazova R. V. Specy`fika mizhetnichny`x vidnosy`n na suchasnomu etapi suspil`nogo rozvy`tku / R. V. Vyazova, O. O. Ubejvolk //Aktual`ni problemy` filosofiyi ta sociologiyi. - 2016. - S.16-19. [Elektronny`j resurs] - Rezhy`m dostupu:http://apfs.in.ua/v10_2016/8.pdf

18. Marshall A. Printsipyi ekonomicheskoy nauki : v 2-h t. M. : Izd. gruppа «Progress», 1993. T. 1. 415 s. [Elektronnyiy resurs] - Rezhim dostupa:<http://www.library.fa.ru/files/Marshall.docx>

19. Luk`yanenko I. G. Sy`stemne modelyuvannya pokazny`kiv byudzhetnoyi sy`stemy` Ukrayiny`: pry`ncy`py` ta instrumenty` : monografiya. K. : Vy`d. dim «Ky`yevy`- Mogy`lyans`ka akademiya», 2004. 542 s. [Elektronny`j resurs] - Rezhy`m dostupu:<http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10876>

30.10.2018

УДК 657.1:656

JEL Classification R400, M420

Slobodyanik Yulia

INFLUENCE OF THE MECHANISM OF COMPENSATION FOR THE FREE TRANSPORT OF THE CITIZENS ENTITLED TO THE BENEFITS ON THE FINANCIAL RESULT OF THE URBAN PASSENGER TRANSPORT ENTERPRISES

It is determined that the social function of the urban passenger transport enterprises prevails economic one, which defines their planned unprofitability. The current approaches to budget financing of the urban

passenger transport enterprises used in different countries and in Ukraine are analyzed. It is revealed that the existing mechanism for calculating the amounts of budgetary compensation for the free transport of the citizens entitled to the benefits does not ensure the stable operation of the urban passenger transport enterprises. It is analyzed the procedure for calculating the amount of compensation for the free transport of the citizens entitled to the benefits and its impact on the financial results of the urban passenger transport enterprises. It is argued that the real ratio of the number of free and paid passengers can only be determined by surveying the passenger traffic. It has been established that the actual payment of compensation for the free transport of the citizens entitled to the benefits to urban passenger transport enterprises is less than half of those calculated. The problem of transition to the usage of targeted cash payments to the citizens entitled to the benefits is investigated. It is argued that the mechanism of targeted monetary compensation will not work fully due to the low incomes of the citizens entitled to the benefits and the lack of funds in local budgets for such payments. In order to improve the financial results of the urban passenger transport enterprises, it was recommended to reduce preferential categories of citizens, apply privileges in the form of a certain percentage of the ticket price, introduce a mechanism for financing capital investments of the urban passenger transport enterprises through state grants.

Key words: urban passenger transport, public utility company, compensation for the free transport of the citizens entitled to the benefits, revenue, financial results, budget.

Слободяник Юлия

**ВЛИЯНИЕ МЕХАНИЗМА КОМПЕНСАЦИЙ ЗА
БЕСПЛАТНЫЙ ПРОЕЗД ЛЬГОТНЫХ КАТЕГОРИЙ
ГРАЖДАН НА ФИНАНСОВЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ
ПРЕДПРИЯТИЙ ГОРОДСКОГО ПАССАЖИРСКОГО
ТРАНСПОРТА**

Определено, что социальная функция предприятий городского пассажирского транспорта преобладает над

экономической, что обуславливает их плановую убыточность. Проанализированы современные подходы к бюджетному финансированию предприятий городского пассажирского транспорта, используемые в разных странах и в Украине. Выявлено, что существующий механизм расчета сумм бюджетной компенсации за бесплатный проезд льготных категорий граждан не обеспечивает стабильную работу предприятий городского пассажирского транспорта. Проанализирован порядок расчета суммы компенсации за бесплатный проезд льготных категорий граждан и его влияние на финансовые результаты предприятий городского пассажирского транспорта. Аргументировано, что реальное соотношение количества бесплатных и платных пассажиров можно определить только с помощью обследования пассажиропотока. Установлено, что фактические выплаты компенсаций за бесплатный проезд льготных категорий граждан предприятиям городского пассажирского транспорта составляют менее половины рассчитанных. Исследована проблема перехода на применение адресных денежных выплат льготным категориям граждан. Аргументировано, что механизм адресной денежной компенсации не будет полноценно работать вследствие низких доходов льготных категорий граждан и недостатка средств в местных бюджетах на такие выплаты. С целью улучшения финансовых результатов предприятий городского пассажирского транспорта рекомендовано сократить льготные категории граждан, применять льготы в виде определенного процента от стоимости билета, внедрить механизм финансирования капитальных вложений предприятий городского пассажирского транспорта за счет государственных грантов.

Ключевые слова: городской пассажирский транспорт, коммунальное предприятие, компенсация за бесплатный проезд льготных категорий граждан, доход, финансовые результаты, бюджет.

Слободяник Юлія

ВПЛИВ МЕХАНІЗМУ КОМПЕНСАЦІЙ ЗА БЕЗКОШТОВНИЙ ПРОЇЗД ПІЛЬГОВИХ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ПІДПРИЄМСТВ МІСЬКОГО ПАСАЖИРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

Визначено, що соціальна функція підприємств міського пасажирського транспорту переважає економічну, що обумовлює їх планову збитковість. Проаналізовано сучасні підходи до бюджетного фінансування підприємств міського пасажирського транспорту, що використовуються в різних країнах та в Україні. Виявлено, що існуючий механізм розрахунку сум бюджетної компенсації за безкоштовний проїзд пільгових категорій громадян не забезпечує стабільну роботу підприємств міського пасажирського транспорту. Проаналізовано порядок розрахунку суми компенсації за безкоштовний проїзд пільгових категорій громадян та його вплив на фінансові результати підприємств міського пасажирського транспорту. Аргументовано, що реальне співвідношення кількості безплатних та платних пасажирів можна визначити лише за допомогою обстеження пасажиропотоку. Встановлено, що фактичні виплати компенсацій за безкоштовний проїзд пільгових категорій громадян підприємствам міського пасажирського транспорту становлять менше половини розрахованих. Досліджено проблему переходу на застосування адресних грошових виплат пільговим категоріям громадян. Аргументовано, що механізм адресної грошової компенсації не буде повноцінно працювати через низькі доходи пільгових категорій громадян і нестачу коштів у місцевих бюджетах на такі виплати. З метою покращення фінансових результатів підприємств міського пасажирського транспорту рекомендовано скоротити пільгові категорії громадян, застосовувати пільги у вигляді певного відсотка від вартості квитка, впровадити механізм фінансування

капітальних вкладень підприємств міського пасажирського транспорту за рахунок державних грантів.

Ключові слова: міський пасажирський транспорт, комунальне підприємство, компенсація за безкоштовний проїзд пільгових категорій громадян, дохід, фінансові результати, бюджет.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)- 206-220

The problem statement. Urban passenger transport enterprises are an important component of the territories economy. The satisfaction of the local community's demand for transport services depends on their stable functioning and development. A positive financial result, that is, profit, ensures the development of any enterprise. The profit margins also affect the taxes that fill the community budget. At the same time, the feature of the urban passenger transport enterprises is their social function, which prevails over the economic one. The purpose of the creation of such enterprises in Ukraine, first of all, is to ensure the provision of services for the transport of passengers by road and electric transport. Making a profit is not their main goal. However, they are not unprofitable enterprises.

Therefore, the specificity of the urban passenger transport industry in Ukraine is the planned unprofitability of the public utility companies providing transport services. It should be noted that similar practices exist in many countries. For example, revenues from carriage rates in Western European countries range from 22% to 72%, namely: in the Netherlands – 22 %, in Italy – 30 %, in Sweden – 40 %, in France – 43 %, in Austria – 48 %, in Germany – 60 %, in the UK – 68 %, in Switzerland – 72 % [1]. In addition, some cities offer free public transport: Tallinn (Estonia), Bucharest (Romania), Chengdu (China), Oban (France). Until recently, this list included Hasselt (Belgium), but the free transport was canceled after a sixteen-year period of validity, as the city budget failed to withstand the financial burden. In this case, the right to free transport can be used as all passengers without restrictions, and only those

who are permanent residents of the city, are officially employed and pay taxes to the local budget.

Consequently, the governments of the countries understand and support the social function of the urban passenger transport. However, the level of its development in different countries varies. In Ukraine, unfortunately, the urban passenger transport enterprises, first of all public utility companies, are in the deep crisis, which evident in the lack of financial resources, inability to maintain stable work, the aging of rolling stock, and the deterioration of the quality of service for the population.

State financial support for the stable operation of the urban passenger transport companies is part of the measures to stimulate the development of the transport industry. At the present stage, it manifests itself in the provision of budget subsidies to the urban passenger transport enterprises for compensate the cost of the free transport of the citizens entitled to the benefits and grants to support their activities in general.

Analysis of the recent research and publications and the allocation of previously unresolved problems. Problems of functioning of the urban passenger transport companies are covered in articles by such scientists and practitioners as L. Dokil, S. Golovanenko, O. Jedin, O. Palant, V. Postnikov, A. Radzyuk, V. Shtanov, V. Spilnyk, V. Velichko, O. Vysoka, and many others.

The publications focus on financing current and capital costs of transport companies, analyzing foreign experience in the field of transportation and its implementation, creating intermodal transport systems in cities, introducing automated payment systems, developing mechanisms for updating rolling stock, energy efficiency and environmental friendliness of various types of transport, analysis of methods for estimating passenger traffic, etc. At the same time, the issue of the effect of the compensation mechanism on the financial results of the urban passenger transport enterprises remains insufficiently highlighted.

The purpose of the article is to analyze the impact of the mechanism of the budget compensation on the financial results of the functioning of passenger transport enterprises.

The main material research. During the time of the USSR, the urban passenger transport enterprises had been provided the budget compensation for losses from their activities. It was carried out at the expense of profits derived from freight transportation. That is, at the state level the redistribution of funds had been carried out between profitable and unprofitable organizations to ensure their stable functioning and development. This system was used until 1998. However, due to general failures in the economic sphere and, in particular, ineffective state policy in the field of the urban passenger transport, budget support was limited only to compensation of the free transport of the citizens entitled to the benefits. Simultaneously, the unprofitability of the urban passenger transport enterprises requires a revision of approaches to state financing of a socially important industry in general, and in particular, to the calculation of the budget compensation.

Analysis of forms of financing the urban passenger transport in developed countries allows us to distinguish the following methods that are used:

- grants for the driven kilometer;
- grants for the passenger traffic volumes;
- grants in the form of an additional payment, which depends on the coverage of the territory and the density of the population;
- grants depending on the amount of revenue collected, that is, an additional payment for each ticket sold;
- a surcharge that does not depend on the current results of the enterprise.

At present, economically developed countries have practically refused to grant the right of the free transport for certain categories of citizens, since such a system of benefits is considered nonviable and not in line with the objectives of the social policy. In some countries, discounts are used for the price of transport services for certain categories of population or the provision of benefits during certain hours. For example, in the United States, a discount on the ticket price for older people is applied, with the exception of peak hours, which makes it possible to use transport capacities more evenly.

In Ukraine, several approaches have been used to calculate the amount of compensation, but none of them can be called real, and even effective. From it, lose both transport companies, and the budget.

1. The compensation amount was determined in previous years depending on the performed transport work. In subsequent years, it is adjusted in the direction of growth (or decrease) depending on the planned work volumes.

2. The amount of compensation for each citizen per year is determined. The calculation of the total amount of compensation to passenger transport enterprises is carried out in proportion to the number of categories of the citizens entitled to the benefits in the area serviced by each individual enterprise.

3. The compensation is distributed in proportion to the losses incurred by passenger transport enterprises in the previous reporting period.

4. The amount of compensation is determined by the number of transported passengers who have paid for the ticket. The more paid passengers, the greater the amount of the compensation.

The listed types of compensation calculation do not take into account the objective conditions of the transportation market (the transport activity of the population, the cost of transportation, the living standards, etc.), and therefore cannot be optimal. In addition, the determination of the volume of transportation of paid and free passengers in the transport mobility of citizens is determined by expert means. It is also important to take into account the problem of passengers without tickets (the so-called "stowaways"), the share of which in urban passenger traffic, according to some estimates, is about 10 %.

The variety of approaches to calculating the amount of budget compensation for each individual entity is determined by the limited financial resources. After all, none of these methods was legally established and sought to explain the inefficient allocation of budget funds. In order to obtain reliable information on the mobility of categories of the citizens entitled to the benefits in the absence of automated systems for collecting fares using smart cards (including privileged ones), there is a problem of determining the actual number

of trips performed by preferential categories of citizens. During the last 20 years, transport companies have initiated various options for accounting for the volumes of transportation of categories of the citizens entitled to the benefits. However, none of them was tested and approved.

By 2015, the mechanism for calculating compensation for the free transport of the citizens entitled to the benefits took place in accordance with the requirements of the "Instruction on the procedure for recording passengers transported by public transport on routes" (loss of force on November 17, 2015) [2].

The number of the citizens entitled to the benefits was determined by the equation (1), which then multiplied by the tariff at that enterprise. The product was the cost of transport of the citizens entitled to the benefits, which the state should compensate the transport company based on the legislation in force.

$$Q_{free} = Q_{paid} \cdot K, \quad (1)$$

Q_{free} – number of free passengers, thousand people;

Q_{paid} – number of paid passengers, thousand people;

K – a coefficient of the ratio of the number of free and paid passengers in the total passenger transportation for public transport companies.

The coefficient K was determined on the basis of the specified Instruction separately for urban transport in the regional and republican centers (K_1), for urban transport (K_2) and for suburban transport (K_3). The calculation of these coefficients was carried out by the regional statistics administration. It was also noted that enterprises can establish the coefficient of the ratio of the number of free and paid passengers in their total volume, but such self-defined coefficient could not exceed the officially established.

At the same time, the actual ratio of the number of free and paid passengers can be determined only through a survey of passenger traffic. Nevertheless, due to a significant fluctuation of passenger traffic during the day, week, and seasons, this method of

determining the ratio of paid and free passengers in their total number is quite complicated and requires additional financial costs.

From 2015, the calculation of the ratio of paid and free passengers is carried out by local authorities, which also distribute budget compensation between enterprises. Consequently, for example, the Executive Committee of Sumy City Council approved a decision on the establishment of coefficients of the ratio of paid and free passengers based on the survey of passenger traffic that had been periodically conducted by the Kharkiv National Automobile and Highway University on the trolleybus and bus routes [3]. The decision to involve scientists in surveying passenger traffic was made after the city authorities were unable to agree on the procedure for conducting such surveys on their own with the community.

For Public Utility Company "Electroavtotrans" from 01.10.2017 the following coefficients were established: for electric transport – 2,43; for automobile transport – 2,37 [3]. That is, in Sumy for each paid passenger there are 2 free. Thus, only one-third of the revenues of the Public Utility Company "Electroavtotrans" is received from paid passengers. This is confirmed by the management's report, which was announced on the official site of the enterprise [4]. A similar situation is observed throughout the territory of Ukraine.

The equally important problem is the actual amount of compensation for the free transport of the citizens entitled to the benefits who does not correspond to the calculated ones. Thus, the Ministry of Infrastructure of Ukraine emphasizes that according to the calculations of enterprises, the compensation requirement amounts to about 1 800,0 million UAH, however, the actual amount of compensation is about 46-50 % of the cost of services [5].

Let us analyze the actual situation with compensation for the free transport of the citizens entitled to the benefits in public transport in Sumy (Table 1).

According to PUC "Electroautotrans", in 2016, Reimbursement for compensation payments for the free transport of the citizens entitled to the benefits was held only from June, and in 2017 it was not accepted to compensate according to the executed volumes of works for the amount of 1 019,4 thousand UAH. Data

analysis proves that revenues from paid passengers constitute an insignificant part of the total revenue of the enterprise. Moreover, since the compensation for the free transport of the citizens entitled to the benefits is not carried out in full due to lack of funds, the enterprise has to be supported directly from the city budget. That is, in fact the losses of the urban passenger transport enterprises are covered from the local budgets.

Table 1

Indicators of activity of PUC "Elektroavtotrans" in Sumy for 2016-2017 [4]

Indicators	Unit of measurement	2016	2017
Passenger transportation of all, including:	thousand people	23 291,9	26 143,6
- paid passengers	thousand people	7 501,4	7 876,7
- free passengers	thousand people	15 790,5	18 266,9
Revenues from paid passengers	thousand UAH	10 854,4	16 903,7
The compensation for free transport of the citizens entitled to the benefits	thousand UAH	13 460,0	38 184,4
The reimbursement of the difference between the established and economically justified tariff	thousand UAH	4 935,7	9 431,0
Financial support from the city budget	thousand UAH	13 798,2	2 658,9

The introduction of targeted assistance instead of compensating for the free transport of the citizens entitled to the benefits has been considered for a long time. Back in 2002, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted the Strategy for replacing the system of benefits with the targeted monetary grants to the population. The implementation of this Strategy was halted, as there were protests of citizens. In addition, there was not enough budget funds for targeted settlement assistance.

In 2018, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted the Procedure for granting benefits in cash in the form of payment for travel by all types of the public transportation in urban, suburban and interurban routes. The procedure determines the mechanism for the provision of benefits in cash for payment of travel at the expense of local budgets, if local governments take such a decision. If the decision is not made, then the benefits will continue to be provided in non-cash form [6]. Consequently, the establishment of a mechanism for compensating the free transport of the citizens entitled to the benefits depends on the local authorities.

Specialists note that there will be problems with the monetary compensation. Thus, at the beginning of 2018, the total number of people with disabilities in Ukraine amounted to 2,6 million, including more than 240 000 people in the Group 1 disability, more than 900 000 people in the Group 2 disability, more than 1 300 000 people in the Group 3 disability [7]. The level of incomes of people with disabilities in most cases does not allow to provide the necessary number of trips by public transport. However, it is now possible to predict that the amount of monetary compensation for such citizens will not cover their needs.

Simultaneously, reducing the number of trips will decrease the revenues of the urban passenger transport enterprises, which will also affect their financial results.

Conclusions. The analysis of the situation with compensations for today allows us to draw the following conclusions:

– The state is not able to provide the free transport of the citizens entitled to the benefits in full amount at existing tariffs.

– The burden of performing the social function guaranteed by the state fell on the urban passenger transport enterprises.

– Currently, there is no legally established methodology that would allow the most accurate calculation of the real volumes of transport services provided to the citizens entitled to the benefits.

– The mechanism of targeted monetary compensation will not work properly because of low incomes of the citizens entitled to the benefits and the lack of funds in local budgets for such payments.

Summarizing the above, we note that the level of the budget compensation does not correspond to the real needs of enterprises, does not perform their proper function, has no economic justification, and requires the development of a calculation methodology. There are several options for solving this problem.

Firstly, it is necessary to define the function of the compensation for the free transport of the citizens entitled to the benefits – it is the provision by the state of benefits to socially vulnerable categories of the population. In this case, the urban passenger transport enterprise should not be responsible for obligations of the state, as well as any economic entity.

We should take advantage of the best experience of developed countries in this matter. For example, it is crucial to reduce the preferential categories, apply benefits in the form of a certain percentage of the ticket price (and not 100% benefits), etc.

Secondly, it is necessary to introduce on a permanent basis the mechanism of financing of capital investments at the expense of state grants. While in Ukraine, projects of financing are being implemented at the expense of the European Investment Bank. Thus, according to the project "Urban Public Transport of Ukraine" it is planned to attract about 400 million euros of credit funds under state guarantees. These funds should be aimed at updating the rolling stock of city passenger transport enterprises of 11 cities in Ukraine [8]. Similar grants should be provided in Ukraine.

Therefore, an effective mechanism of compensation for the free transport of the citizens entitled to the benefits, as well as other types of budget financing, should provide the positive financial results for the urban passenger transport enterprises. State regulation of their work should be balanced, economically justified and aimed

at ensuring the interests of all participants in the transport process: transport enterprises, the state and the society.

Reference

1. Постніков В. С. Сучасні проблеми та перспективи розвитку системи міського транспорту // Економічний аналіз: зб. наук. праць, 2018. – Том 28. – № 2. – С. 64-70.
2. Про порядок обліку пасажирів, що перевозяться громадським транспортом на маршрутах: Наказ Міністерства статистики України від 27.05.1996 № 150. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0258-96>.
3. Офіційний сайт Сумської міської ради. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://smr.gov.ua/uk/dokumenti/rishennya-vikonavchogo-komitetu.html>.
4. Офіційний сайт КП СМР «Електроавтотранс». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://trolleybus.sumy.ua/pro-elektroavtotrans>.
5. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-po-galuzi-avtomobilnogo-transportu.html>.
6. Деякі питання надання пільг у готівковій формі з оплати проїзду усіма видами транспорту загального користування на міських, приміських та міжміських маршрутах Постанова Кабінету міністрів України № 197 від 14.03.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/deyaki-pitannya-nadann>.
7. Спільник В. Монетизація: реалізація чи дискримінація // Перевізник UA. – 2018. – № 7. – С. 16-17.
8. Про ратифікацію Фінансової угоди (Проект "Міський громадський транспорт України") між Україною та Європейським інвестиційним банком № 2009-VIII від 12.04.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2009-19?lang=uk_

1. Postnikov V. S. Suchasni problemy` ta perspekty`vy` rozvy`tku sy`stemy` mis`kogo transportu // Ekonomichny`j analiz: zb. nauk. pracz`, 2018. – Tom 28. – # 2. – S. 64-70.

2. Pro poryadok obliku pasazhy`riv, shho perevozyat`sya gromads`ky`m transportom na marshrutax: Nakaz Ministerstva staty`sty`ky` Ukrainy` vid 27.05.1996 # 150. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0258-96>.

3. Oficijny`j sajt Sums`koyi mis`koyi rady`. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <https://smr.gov.ua/uk/dokumenty/rishennya-vikonavchogo-komitetu.html>.

4. Oficijny`j sajt KP SMR «Elektroavtotrans». [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://trolleybus.sumy.ua/pro-elektroavtotrans>.

5. Oficijny`j sajt Ministerstva infrastruktury`. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-po-galuzi-avtomobilnogo-transportu.html>.

6. Deyaki py`tannya nadannya pil`g u gotivkovij formi z oplyat` proyizdu usima vy`damy` transportu zagal`nogo kory`stuvannya na mis`ky`x, pry`mis`ky`x ta mizhmis`ky`x marshrutax Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy` # 197 vid 14.03.2018. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/deyaki-pitannya-nadann>.

7. Spil`ny`k V. Monety`zaciya: realizaciya chy`dy`skry`minaciya // Perevizny`k UA. – 2018. – # 7. – S. 16-17.

8. Pro raty`fikaciyu Finansovoyi ugody` (Proekt "Mis`ky`j gromads`ky`j transport Ukrainy`") mizh Ukrainoyu ta Yevropejs`ky`m investy`cijny`m bankom # 2009-VIII vid 12.04.2017. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2009-19?lang=uk>.

19.10.2018

УДК 339:658.821(477.74)

JEL Classification: O 018; R 120

Сохрянцова Анастасія, Сілічєва Наталія

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

На сучасному етапі розвитку Україна є державою, що динамічно розвивається і прагне більш активно включитися у світові суспільно-економічні процеси, інтегруватися в європейське співтовариство. Така спрямованість розвитку потребує нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу регіонів, що забезпечить досягнення якісно нового рівня ефективності та конкурентоспроможності економіки та життя населення. Тому одним із важливих завдань сьогодення є сприяння конкурентоспроможності регіонів, її формуванню, підтриманню та посиленню.

Пріоритетними напрямками підвищення конкурентоспроможності регіону на сучасному етапі економічного розвитку держави є: стабілізація економіки і соціальної сфери; розвиток і диверсифікація аграрного та агропромислового виробництва; розвиток інфраструктури та наближення її якості до стандартів ЄС; поширення ідей державно-приватного партнерства за європейським зразком; активізація співпраці у рамках єврорегіонів як чинник зростання конкурентоспроможності.

Важливим фактором конкурентоспроможності Одеської області є вигідне геополітичне положення. Одеська область – приморський і прикордонний регіон України. По території області проходять державні кордони України з Румунією і Молдовою. На півдні Одеська область своєю окраїною виходить до Чорного моря. Будучи частиною морського фасаду країни, Одеська область значною мірою сприяє активній участі України в роботі країн-членів Чорноморського Економічного Співробітництва.

Одеська область має також значний експортний потенціал і можливості для того щоб бути конкурентоспроможною в умовах глобальної економіки. Впровадження відповідних заходів і систем підтримки експорту і експортерів області призведе до підвищення конкурентоспроможності товарів Одеської області на міжнародних ринках.

Ключові слова: конкурентоспроможність, регіон, показники, рівень, фактори, інтегральний показник конкурентоспроможності, конкурентні переваги.

Сохранёва Анастасия, Силичева Наталья

ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОДЕССКОМ РЕГИОНЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

На современном этапе развития Украины является и динамично развивается и стремится более активно включиться в мировые общественно-экономические процессы, интегрироваться в европейское сообщество. Такая направленность развития требует новых подходов к использованию экономического, человеческого и природно-ресурсного потенциала регионов, обеспечит достижение качественно нового уровня эффективности и конкурентоспособности экономики и жизни населения. Поэтому одной из важных задач сегодня является содействие конкурентоспособности регионов, ее формированию, поддержанию и усилению.

Приоритетными направлениями повышения конкурентоспособности региона в современном этапе экономического развития государства являются: стабилизация экономики и социальной сферы; развитие и диверсификация аграрного и агропромышленного производства; развитие инфраструктуры и приближения ее качества к стандартам ЕС; распространение идей государственно-частного партнерства по европейскому образцу; активизация сотрудничества в рамках еврорегионов как фактор роста конкурентоспособности.

Важным фактором конкурентоспособности Одесской области является выгодное геополитическое положение. Одесская область - приморский и пограничный регион Украины. По территории области проходят государственные границы Украины с Румынией и Молдовой. На юге Одесская область своей окраиной выходит к Черному морю. Будучи частью морского фасада страны, Одесская область в значительной мере способствует активному участию Украины в работе стран-членов Черноморского Экономического Сотрудничества.

Одесская область имеет также значительный экспортный потенциал и возможности для того чтобы быть конкурентоспособной в условиях глобальной экономики. Внедрение соответствующих мероприятий и систем поддержки экспорта и экспортеров области приведет к повышению конкурентоспособности товаров Одесской области на международных рынках.

Ключевые слова: конкурентоспособность, регион, показатели, уровень, интегральный показатель конкурентоспособности, факторы, конкурентные преимущества.

Sokhraniova Anastasiia, Silichieva Nataliya

ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF THE ODESSA REGION IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

At the present stage of development, Ukraine is a dynamically developing state and seeks to become more actively involved in the world socio-economic processes, to integrate into the European community. This direction of development requires new approaches to the use of economic, human and natural resource potential of the regions, which will ensure the achievement of a qualitatively new level of efficiency and competitiveness of the economy and life of the population. Therefore, one of the important tasks of our time is to promote the competitiveness of the regions, its formation, maintenance and strengthening.

The priority directions of increasing the competitiveness of the region at the present stage of economic development of the state are: stabilization of the economy and social sphere; development and diversification of agricultural and agro-industrial production; development of infrastructure and approximation of its quality to the EU standards; dissemination of ideas of public-private partnership on the European model; intensification of cooperation within the framework of Euroregions as a factor of competitiveness growth.

An important factor in the competitiveness of the Odessa region is a favorable geopolitical position. Odessa region is a seaside and border region of Ukraine. On the territory of the region are the state borders of Ukraine with Romania and Moldova. In the South of Odessa region its outskirts out to the Black sea. As part of the Maritime facade of the country, the Odessa region greatly contributes to the active participation of Ukraine in the work of the countries-members of the black sea Economic Cooperation.

Odessa region has significant export potential and opportunities to be competitive in the global economy. The introduction of appropriate measures and systems to support exports and exporters of the region will lead to increased competitiveness of goods of the Odessa region in international markets.

Key words: competitiveness, region, indicators, level, integral index of competitiveness, factors, competitive advantages.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)- 221-234

Постановка проблеми. Учасниками світового простору є 197 країн. Кожна з них має власний адміністративно-територіальний поділ. Усі територіальні одиниці здійснюють безпосередній внесок у загальне становище своєї держави, а також повинні слугувати каталізатором до подальшого соціального, політичного, економічного, наукового та інших об'єднань суспільства.

За адміністративно-територіальним поділом Україна поділяється на 27 регіонів. Одеський регіон – один з найбільших регіонів держави, морська столиця нашої країни та другий

«потужний двигун», тому доволі актуальним є дослідження рівня його конкурентоспроможності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні дослідники та науковці приділяють значну увагу проблемам забезпечення конкурентоспроможності територій, що зумовлено глобалізаційними процесами світової економіки і неоднозначним їхнім впливом на ситуацію у регіонах. Глобалізований регіон являє собою економічну територію, що здійснює регулярні господарські зв'язки із зарубіжжям, які стають суттєвим чинником її соціально-економічного розвитку. Такий регіон стає гео економічним суб'єктом.

Мета. Розробка пропозицій щодо підвищення конкурентних переваг шляхом аналізу економічних «індикаторів» конкурентоспроможності та обґрунтування напрямків поліпшення економічної ситуації регіону.

Основні результати дослідження. На сучасному етапі розвитку Україна є державою, що динамічно розвивається і прагне більш активно включитися у світові суспільно-економічні процеси, інтегруватися в європейське співтовариство. Така спрямованість розвитку потребує нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу регіонів, що забезпечить досягнення якісно нового рівня ефективності та конкурентоспроможності економіки та життя населення. Тому одним із важливих завдань сьогодення є сприяння конкурентоспроможності регіонів, її формуванню, підтриманню та посиленню.

Основні тенденції соціально-економічного розвитку Одеської області можна характеризують показники, представлені у таблиці 1.

Результати проведеного аналізу свідчать, що Одеська область має значний експортний потенціал і можливості для того щоб бути конкурентоспроможною в умовах глобальної економіки. Впровадження відповідних заходів і систем підтримки експорту і експортерів області призведе до підвищення конкурентоспроможності товарів Одеської області на міжнародних ринках.

Таблиця 1

Основні показники соціально-економічного розвитку Одеської області (складено за даними [2])

Показники	Січень-грудень 2017 року, %		Січень-грудень 2016 року, %	
	Область 2	Україна 3	Область 4	Україна 5
Доходи місцевих бюджетів	131,3	X	131,0	X
Доходи обласного бюджету	131,6	X	125,1	X
Промислове виробництво: індекс промислової продукції темп обсягу реалізованої продукції	111,8	99,9	109,2	102,8
Виробництво продукції сільського господарства- всього, в т.ч.:	98,6	97,3	111,6	106,1
у с/г підприємствах	102,6	96,1	123,4	109,8
у господарствах населення	93,0	98,8	98,1	101,5
Обсяги вантажних перевезень усіма видами транспорту-всього, в т.ч.:	105,1	101,8	101,0	103,8
- залізничний транспорт	103,4	98,9	105,5	98,3
- автомобільний транспорт	122,9	104,7	81,6	112,7
Експорт товарів			87,9	95,4
Імпорт товарів			126,4	104,6
Обсяги введеного в експлуатацію житла			91,2	84,8
Індекс будівельної продукції	138,4	120,9	133,8	117,4
Оборот роздрібної торгівлі	114,1	108,8	106,3	104,0
Середньомісячна зарплата, в т.ч.:			4809	5183
- номінальна гривень				
- темп росту відсотків			123,4	123,55
Реальна заробітна плата			108,1	109,0
Заборгованість із виплати заробітної плати			94,0	89,4
- до попереднього місяця				
- до початку року			90,5	95,2
Рівень зареєстрованого безробіття	0,9	1,4	1,0	1,5
Індекс споживчих цін всього:	101,1	101,0	101,0	100,9
- до попереднього місяця				
- до грудня попереднього року	114,6	113,7	113,6	112,4
Індекс споживчих цін на продукти харчування:				
- до попереднього місяця	101,7	101,6	102,2	101,7

Продолж. табл. 1

1	2	3	4	5
- до грудня попереднього року	118,8	118,3	103,8	103,2
Індекс споживчих тарифів на житло, воду, електроенергію, газ та інші: - до попереднього місяця	100,1	100,3	99,8	100,0
- до грудня попереднього року	113,4	110,6	147,8	147,2
Рівень оплати населенням послуг ЖКГ			82,5	82,8
Заборгованість населення за житлово- комунальні послуги			189,15	x

Дослідження сутності конкурентоспроможності регіону необхідно для ґрунтовного розуміння механізмів формування процесів конкурентоспроможності. Крім того, розкриття об'єктивного змісту і сутності теоретичних понять дає можливість науково обґрунтувати і ефективно вирішити проблеми конкурентоспроможності.

Необхідно відзначити, що багато відомих вчених-економістів взагалі не визнають конкурентоспроможність регіону за економічну категорію. Так, П. Кругман стверджує, що «конкурентоспроможність – це атрибут компаній», тому дана категорія не може бути застосована в регіональному контексті [2].

Враховуючи фактори глобалізації, відкритості внутрішніх ринків, визначення конкурентоспроможності регіонів окремої країни можна розглядати як похідне від конкурентоспроможності самої країни. Отже, конкурентоспроможність регіону можна визначити як його спроможність протягом тривалого часу на основі насамперед власних, а також залучених можливостей виробляти товари та послуги для регіонального, національного і зовнішнього ринків, забезпечуючи водночас стабільність і зростання реальних доходів власних жителів.

У сучасних умовах функціонування ринкової економіки все частіше проявляються відмінності в рівнях розвитку регіонів держави. З одного боку, вони спричинені економіко-географічним положенням, історичними особливостями, а з

другого – недосконалістю існуючої регіональної політики, яка повинна була б урахувати інтереси регіонів у контексті державних пріоритетів і створювати умови для ефективного використання наявних переваг регіонів як основи забезпечення й підвищення їх конкурентоспроможності. Зміни в ринковому середовищі супроводжуються появою нових напрямів та економічних теорій, які дають змогу характеризувати поведінку різних суб'єктів господарювання, визначати ступінь втручання держави у різні економічні процеси та явища, оцінити рівень розвитку конкурентного середовища тощо. Розробка заходів щодо підвищення конкурентоспроможності держави та її регіонів потребує розгляду історичних особливостей розвитку економічних теорій, що пройшли різні етапи становлення та дозволяють з'ясувати, наскільки сформована теоретична база відповідає напрямам підвищення конкурентоспроможності регіонів держави на сучасному етапі розвитку [4, с.115].

Пріоритетними напрямами підвищення конкурентоспроможності регіону на сучасному етапі економічного розвитку держави є: стабілізація економіки і соціальної сфери; розвиток і диверсифікація аграрного та агропромислового виробництва; розвиток інфраструктури та наближення її якості до стандартів ЄС; поширення ідей державно-приватного партнерства за європейським зразком; активізація співпраці у рамках єврорегіонів як чинник зростання конкурентоспроможності.

Реалізація державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону може успішно здійснюватися лише через систему економічних, організаційних, фінансових, правових, інформаційних, освітніх, культурних заходів.

Така система заходів базується на оцінюванні та прогнозуванні розвитку регіону, для чого застосовується комплекс заходів фінансово-економічного забезпечення, підвищення конкурентоспроможності території та сприяння інноваційному розвитку (табл. 2). Серед пріоритетних напрямів формування фінансово-економічного забезпечення регіону варто

відмітити державну підтримку на конкурсних засадах програм регіонального розвитку на умовах спільного фінансування.

Таблиця 2.

Комплекс заходів реалізації ефективної регіональної політики підвищення конкурентоспроможності економіки регіону

Напрями формування фінансово-економічного забезпечення	Чинники і засоби підвищення конкурентоспроможності територій та сприяння інноваційному розвитку
<ul style="list-style-type: none"> - коротко-, середньо-, довгострокове бюджетне планування; - бюджетне вирівнювання; - спрямування цільових трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам на вирішення пріоритетних завдань сталого розвитку; - забезпечення стабільних джерел надходжень до бюджету розвитку всіх місцевих бюджетів; - прямі державні інвестиції на реалізацію проєктів, спрямованих на модернізацію інфраструктури; - окремі бюджетні програми стимулювання розвитку регіонів; - державна підтримка на конкурсних засадах програм регіонального розвитку на умовах спільного фінансування; - створення системи фондів для фінансування інструментів реалізації регіональної політики 	<ul style="list-style-type: none"> - удосконалення регіонального стратегічного планування та робіт з планування територій, здійснення бюджетного планування відповідно до стратегічних пріоритетів; - підтримка проєктів підвищення конкурентоспроможності регіонів; - створення сприятливих умов для прориву в зростанні найбільш інвестиційно привабливих територій; - сприяння формуванню в регіонах кластерів з метою системного підвищення їхньої сукупної ефективності; - сприяння залученню зовнішніх та внутрішніх інвестицій, створенню технопарків, центрів трансферу технологій, розвитку інноваційної інфраструктури; - стимулювання інноваційної спрямованості розвитку підприємництва, запровадження ефективного механізму правової, фінансової, організаційної підтримки перспективних інноваційних проєктів; - підтримка інфраструктури розвитку МСП, особливо у сільській місцевості, кредитно-гарантійні механізми підтримки; - сприяння впровадженню енергозберігаючих технологій, використання місцевих відновлювальних джерел енергії; - розроблення та реалізація державних та регіональних програм відновлення родючості та охорони земель; - соціальна, економічна та екологічна реабілітація проблемних територій з пріоритетним розвитком високотехнологічних видів діяльності; - збереження та ефективне використання природної і культурної самобутності території

Найважливішим чинником і засобом підвищення конкурентоспроможності регіону та сприяння його інноваційному розвитку є підтримка проектів підвищення конкурентоспроможності регіонів, підтримка інфраструктури розвитку малого та середнього підприємництва (МСП), особливо у сільській місцевості, кредитно-гарантійні механізми підтримки.

На тлі побоювань, що імплементація пропонованих Кабінетом Міністрів України механізмів реформування адміністративно-територіального устрою може мати незворотні негативні наслідки не лише для розвитку територіальних громад, але й для держави загалом, усунення наведених інституціональних перешкод і загроз, зміцнення безпеки розвитку територіальних громад вимагає невідкладного вирішення.

На відміну від існуючої індикативної системи оцінювання конкурентоспроможності, в регіональній системі немає окремого виділення фінансового та зовнішньоекономічного блоків, хоча низка індикаторів цих блоків увійшла до складу системи показників.

Натомість, значна увага приділена інноваційному блоку – ці індикатори відображають стан різних аспектів інноваційної діяльності регіонів, оскільки саме інноваційні перетворення стають імперативом конкурентоспроможності та необхідною умовою модернізації економіки. Регіони, через особливості соціально-економічного розвитку, гнучкості і здатності до змін, повинні стати локомотивом інноваційних зрушень у країні. Крім інноваційного блоку, до складу індикаторів включений екологічний блок: викиди в атмосферу від стаціонарних джерел, скидання стічних вод, лісовідновлення. Вибір цих індикаторів зумовлений їх доступністю для аналізу. Хоча вибір порогових значень цих індикаторів досить умовний, він дозволяє проводити порівняльний аналіз регіонів за рівнем екологічних загроз.

Перелік наведених індикаторів може стати основою для оцінювання стану конкурентоспроможності економіки, визначення «проблемних» місць, слабких сторін та усунення загроз.

Таблиця 3

Індикатори конкурентоспроможності регіону в умовах
глобалізаційних викликів

№	Індикатор
Економічний розвиток	
1.	ВРП на одну особу, тис. грн
2.	Рівень інфляції, %
3.	Інвестиції в основний капітал, % до ВРП
4.	Сальдо зовнішньоторговельного балансу, % до ВРП
5	Сальдо консолідованого бюджету регіону, % до ВРП
Соціальний розвиток	
6	Відношення доходів на одну особу до прожиткового мінімуму
7	Відношення середньої пенсії до середньої заробітної плати, %
8	Рівень безробіття за методологією МОП, %
9	Очікувана тривалість життя при народженні, років
10	Житлова площа на одного мешканця, м ²
11	Кошти на охорону здоров'я, освіту і соціальну політику, % до ВРП
12	Інноваційний розвиток
13	Частка інноваційної продукції у всій продукції промисловості, %
14	Внутрішні витрати на наукові дослідження і розробки, % до ВРП
15	Інтенсивність витрат на технологічні інновації (відношення витрат на технологічні інновації до обсягу випущеної продукції), %
Екологічна стабільність	
16	Викиди забруднених стічних вод, тис. м ³ /км ²
17	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел, т/км ²

Маючи спільну систему вимірювання, покращується процес управління економічним розвитком в межах держави,

оскільки виявлений стан справ дає змогу порівнювати території у межах держави за однаковими критеріями і робити адекватні висновки щодо конкретних проблем і небезпек окремо взятого регіону, налагоджувати співпрацю та взаємодоповнювати один одного в загальнонаціональній народногосподарській системі [5].

Наведена система індикаторів конкурентоспроможності не є остаточною і може бути доповнена при необхідності іншими індикаторами, зокрема аспектами фінансової стійкості регіонів, продовольчої, енергетичної та промислової безпеки.

Висновки. За інтегральним показником конкурентоспроможності регіон посідає п'яте місце серед регіонів України протягом останніх трьох років, а за показниками, що відібрані експертним шляхом потрапляє у п'ятий кластер із значенням індексу 0,7, який поєднує регіони, що наближаються до лідерів. Числі показників, що обумовлюють конкурентоспроможність регіону провідні позиції посідають такі: рівень використання стратегічного потенціалу регіону, рівень валового регіонального продукту, рівень інвестиційної привабливості, макроекономічна стабільність, рівень якості життя населення, рівень антропогенного навантаження населення, умови для розвитку регіональних підприємств, інституційне середовище, рівень розвитку інфраструктури, рівень прозорості й передбачуваності дій влади.

Однією з передумов підвищення конкурентоспроможності регіонів нашої держави і засадничим принципом управління регіональним розвитком є децентралізація. Реалізація державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону може успішно здійснюватися лише через систему економічних, організаційних, фінансових, правових, інформаційних, освітніх, культурних заходів [6].

Пріоритетними напрямками підвищення конкурентоспроможності регіону на сучасному етапі економічного розвитку держави є: стабілізація економіки і соціальної сфери; розвиток і диверсифікація аграрного та агропромислового виробництва; розвиток інфраструктури та наближення її якості до стандартів ЄС; поширення ідей державно-приватного партнерства за

європейським зразком; активізація співпраці у рамках єврорегіонів як чинник зростання конкурентоспроможності.

При розробці стратегій та програм реалізації політики конкурентоспроможності регіону необхідно працювати над усуненням просторово-територіальних деформацій соціально-економічного розвитку та особливу увагу при стратегічному плануванні засад конкурентоспроможності регіональної економіки потрібно приділити фінансово-ресурсному та іншому забезпеченню державної регіональної політики.

Література

1. Аналіз сталого розвитку регіонів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.weforum.org>

2. Порудєєва Т.В. Конкурентоспроможність України у контексті глобалізації та євроінтеграційних процесів /Т.В.Порудєєва// – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk14-gruden-2016-r/2540-porudeeva-t-vkonkurentospromozhnist-ukrajini-u-kontekstiglobalizatsiji-ta-evrointegratsijnikh-protseviv>

3. Основні показники соціально-економічного розвитку Одеської області // Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>

4. Жаліло Я. А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.

5. Брикова І. В. Концепція міжнародної конкурентоспроможності національного регіону та її практичний вимір / І. В. Брикова [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2006_1_Brykova_ukr.pdf.

6. Білик Р. Р. Забезпечення конкурентоспроможності регіонів України: проблеми та перспективи / З. С. Варналій, Р. Р. Білик // Конкурентоспроможність національної економіки : матеріали науково-практичної конференції, 28 березня 2014 р. : тези доп. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2014. – С. 15-18.

1. Analiz staloho rozvytku rehioniv Ukrayiny [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.weforum.org>
2. Porudyeyeva T.V. Konkurentospromozhnist' Ukrayiny u konteksti hlobalizatsiyi ta yevrointegratsiynykh protsesiv /T.V.Porudyeyeva// – Rezhym dostupu : <http://global-national.in.ua/issue-14-2016/22-vipusk14-gruden-2016-r/2540-porudeeva-t-vkonkurentospromozhnist-ukrajini-u-kontekstiglobalizatsiji-ta-evrointegratsiynykh-protsesiv>
3. Osnovni pokaznyky sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Odes'koyi oblasti // Holovne upravlinnya statystyky v Odes'kiy oblasti [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>
4. Zhalilo Ya. A. Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi. – K.: NISD, 2005. – 388 s.
5. Brykova I. V. Kontsepsiya mizhnarodnoyi konkurentospromozhnosti natsional'noho rehionu ta yiyi praktychnyy vymir / I. V. Brykova [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2006_1_Brykova_ukr.pdf.
6. Bilyk R. R. Zabezpechennya konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrayiny: problemy ta perspektyvy / Z. S. Varnaliy, R. R. Bilyk // Konkurentospromozhnist' natsional'noyi ekonomiky : materialy naukovo- praktychnoyi konferentsiyi, 28 bereznya 2014 r. : tezy dop. – K. : KNU im. T. Shevchenka, 2014. – S. 15-18.

16.10.2018

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(450):(436):930.23:050.8(47+57)''1848/1849''

Гришина Катерина

ОСОБЛИВОСТІ РЕВОЛЮЦІЇ ІТАЛІЇ З АВСТРІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ 1848 – 1849 РОКІВ У ВИСВІТЛЕННІ ЧАСОПISУ «ВІСНИК ЄВРОПИ»

Стаття присвячена розкриттю особливості революційних подій в Італії з Австрією 1848– 1849 років у висвітленні часопису «Вісник Європи». На сторінках журналу простежено передумови революції, хід боротьби Венеції з Австрійською імперією та її наслідки. Розглянуто проблему стратегії і тактики воюючих сторін, економічну і політичну боротьбу в Ломбардо-Венеціанському королівстві. Проаналізовано боротьбу національних героїв Італії, патріотизм народу. У висвітленні часопису «Віснику Європи» окреслено загальні проблеми поразки Італії її політичну роздробленість. Наведений порівняльний аналіз венеціанської армії і армії графа Родецького на початку революційних подій і вкінці. Простежено комплекс відносин напередодні та протягом революції Італії з Австрійською імперією 1848 – 1849 років, їх буржуазно-демократичний характер і абсолютиський режим.

Результатом дослідження є часопис 1866 року випуску в якому детально розглянуто і проаналізовано національно-визвольний рух 1848 – 1849 років. Детально висвітлена роль народу Італії, до цього, ніколи не будучи залученим настільки широко в боротьбу за національне визволення, оборону держави та демократичні перетворення. Широко прослідковуються події серед міських мас про поширення їх національної самосвідомості. В аналізі часопису, у статті відстежується народницький рух, його боротьба з використанням політичних сил, вигнання австрійців з Мілану, героїчний опір Риму та Венеції.

У висновках статті простежується характеристика поразки революції Італії і її поштовх для розвитку

індустріальної цивілізації, створення внутрішнього ринку для промислового перевороту формуванню національної самосвідомості у подальшій боротьбі за об'єднання. Проходить порівняльний аналіз поразки революційних подій між висвітленням часопису «Вісник Європи» та дослідженнями російських і англійських істориків.

Ключові слова: революція, Італія, Австрійська імперія, Даніель Манін, граф Родецький, Ломбардо-Венеціанська Республіка

Гришина Катерина

ОСОБЕННОСТИ РЕВОЛЮЦИИ ИТАЛИИ С АВСТРИЙСКОЙ ИМПЕРИЕЙ 1848 –1849 ГОДАХ В ОСВЕЩЕНИИ ЖУРНАЛА «ВЕСТНИК ЕВРОПЫ»

Статья посвящена раскрытию особенности революционных событий в Италии с Австрией 1848–1849 годов в освещении журнала «Вестник Европы». На страницах журнала прослеживаются предпосылки революции, ход борьбы Венеции с Австрийской империей и ее последствия. Рассмотрена проблема стратегии и тактики воюющих сторон, экономическая и политическая борьба в Ломбардо-Венецианском королевстве. Проанализировано борьбу национальной Италии, патриотизм народа. В освещении журнала «Вестник Европы» обозначены общие проблемы поражения Италии ее политическую раздробленность. Сделан сравнительный анализ венецианской армии и армии графа Родецкого в начале революционных событий и в конце. Прослежено комплекс отношений накануне и в течение революции Италии с Австрийской империей 1848 – 1849 годах, их буржуазно-демократический характер и абсолютистский режим.

Результатом исследования является журнал выпущен в 1866 году в котором подробно рассмотрены и проанализированы национально-освободительное движение 1848 - 1849 годов. Подробно освещена роль народа Италии, до этого никогда не будучи вовлеченным настолько широко в

борьбу за национальное освобождение, оборону государства и демократические преобразования. Широко прослеживаются события среди городских масс о распространении их национального самосознания. В анализе журнала, в статье отслеживается народническое движение, его борьба с использованием политических сил, изгнание австрийцев из Милана, героическое сопротивление Рима и Венеции.

Из выводов статьи прослеживается характеристика поражения революции Италии и ее толчок для развития индустриальной цивилизации, создание внутреннего рынка для промышленного переворота формированию национального самосознания в дальнейшей борьбе за объединение. Проходит сравнительный анализ поражения революционных событий между освещением журнала «Вестник Европы» и исследованиями российских и английских историков.

Ключевые слова: революция, Италия, Австрийская империя, Даниэль Манин, граф Родецкий, Ломбардо-Венецианская Республика

Gryshyna Kateryna

PECULIARITIES OF THE REVOLUTION OF ITALY WITH THE AUSTRIAN EMPIRE OF 1848 – 1849 IN THE ILLUMINATION OF THE JOURNAL "VESTNIK OF EVROPE"

The article is devoted to the disclosure of the peculiarities of the revolutionary events in Italy with Austria of 1848-1849 in the coverage of the journal "Vestnik of Europe". On the pages of the magazine traced the background of the revolution, the course of the struggle of Venice with the Austrian Empire and its consequences. The problem of the strategy and tactics of the warring parties, the economic and political beard in the Lombardo-Venetian kingdom are considered. Analyzed the struggle of the national Italy, the patriotism of the people. The coverage of the magazine " Vestnik of Europe " identifies the general problems of the defeat of Italy, its political fragmentation. A comparative analysis is made of the Venetian army

and the army of Count Radetsky at the beginning of the revolutionary events and at the end. The complex of relations on the eve and during the revolution of Italy with the Austrian Empire of 1848-1849, their bourgeois-democratic character and the absolutist regime are traced.

The result of the research is the issue of the 1866 journal, in which the national liberation movement of 1848-1849 was examined and analyzed in detail. The role of the people of Italy is described in detail, having never before been so widely involved in the struggle for national liberation, state defense and democratic change. The events are widely traced among the urban masses about the spread of their national identity. In the magazine's analysis, the article traces the populist movement, its struggle with the use of political forces, the expulsion of the Austrians from Milan, the heroic resistance of Rome and Venice.

From the conclusions of the article, the characteristic of Italy's defeat of the revolution and its impetus for the development of industrial civilization, the creation of an internal market for an industrial revolution and the formation of a national identity in the further struggle for unification can be traced. A comparative analysis of the defeat of the revolutionary events between the coverage of the magazine "Vestnik of Europe" and the research of Russian and English historians takes place.

Key words: Revolution, Italy, Austrian Empire, Daniel Manin, graph Rodetsky, Lombardo-Venetian Republic.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)- 235-253

У 1866 році свою роботу відновлює відомий на той період часопис «Вісник Європи». З першого року відродження журналу, під редакцією Стасюлевича М.М. виходить стаття відомого критика Авсеєнко Василя Григоровича «Боротьба Венеції з Австрією у 1848 – 1849» [9], яка цікавить тогочасну громадськість, оскільки на прикладі боротьби Венеції з Австрією у ній була об'єднана боротьба різноманітних верств суспільства за демократизацію політичного устрою та боротьба

проти старого режиму, що гальмувало економічний прогрес, територіальне та ідеологічне об'єднання.

Постановка проблеми дослідження нашоухує на необхідність комплексного аналізу часопису «Вісник Європи» такого історичного явища як боротьба Італії з Австрійською імперією у 1848 – 1849 роках. Незважаючи на те, що боротьба тривала близько ніж 170 років тому, своє значення і актуальність вона не втратила і до сьогоднішнього часу. На сучасному етапі революційними подіями 1848 – 1849 років цікавляться багато вчених, але така проблема як особливості революції Італії з Австрійською імперією даного періоду у висвітленні часопису «Вісник Європи» так і залишається недостатньо вивченою в українській та російській історіографії. Хоча російський часопис постійно публікував інформацію про становище у світі, автори оглядів були добре обізнані із станом справ у світі і до думки «Вісника Європи» прислухалось як російське, так і українське суспільство.

Аналіз досліджень і публікацій для вивчення проблеми особливості революції Італії з Австрійською імперією у висвітленні часопису «Вісник Європи» становлять роботи XIX століття. Монографія відомого російського військового історика Богдановича М.І. [4] і генерал-майора Лебедева П. [10] в яких детально описується похід відомого австрійського фельдмаршала графа Радецького в Італію. Важливе значення займає стаття написана російським публіцистом-письменником Лесковим М.С. про його перше враження від зустрічі з австрійським імператором, яка була опублікована у 1881 році «Історичним вісником» [11].

Серед досліджень XX століття, важливо відзначити працю історика нового та новітнього часу Кана С.Б., який вивчав причини поразки та причини перемоги революції 1848 – 1849 роках [8]. Відомий академік Ротштейн Ф.А. розглядав революційні події не лише окремих країн, але й міжнародне становище вцілому [13]. Мемуари, написані, італійським революціонером Джузеппе Гарібальді [6], які були переведені на російську мову, допомагають більш точніше проаналізувати ситуацію в Італії. У монографії британського історика Паула

Гінсбурга, автор аналізує причини, які завадили Венеції стати незалежною у 1848 році [15]. Ще один британський історик Хобсбаум Е. Дж. [14] прослідкував трансформацію європейського життя під час революції та соціальний стан населення Італії та Австрійської імперії.

З початком XXI століття з'являються нові дослідження особливості революції Італії з Австрійською імперією. Із сучасних істориків цією проблемою цікавився Кучин В. [9], автор приводить коротку біографію багатьох учасників революційних подій Італії та Австрії – не тільки правителів, але й національних героїв, описує визначні події 1848 – 1849 років. Український дослідник Варварцев М.М. [5] висвітлював життя італійського вождя Рісорджименто, розглядав концепції створення демократичного суспільства і вплив мадзінізму на розвиток українського національного руху.

Незважаючи на те, що революцією Італії в боротьбі з Австрійською імперією цікавились історики починаючи з середини XIX століття і до сьогодення, проблема залишається не вирішеною. Більшість дослідників розглядають революційні події з марксистської точки зору, узагальнюють революцію 1848 – 1849 років або навпаки розглядають окремі аспекти.

З початком 1866 року на сторінках російського часопису «Вісник Європи» почав з'являтися матеріал відносно революційних подій боротьби Італії з Австрійською імперією. До сьогодення на основі часопису «Вісник Європи» не було проаналізовано особливості революції Венеції з Австрійською імперією, її основні передумови та причини, хід революції в Італії, наслідки, а також характеристика якої сторони придержувався сам автор статті «Вісника Європи».

Основними завданнями дослідження становить: на основі статей опублікованих в часописі «Вісник Європи», проаналізувати особливості революційної боротьби Італії з Австрійською імперією 1848 – 1849 років, яка роль відводилась Венеції у революційній боротьбі, хто такий Даніель Манін і що спричинило поразку в Італії та причини перемоги Австрії.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють січень 1848 (початок революційних виступів) – серпень 1849 роках (захоплення Венеції австрійцями).

Аналізуючи статтю в часописі «Вісник Європи» автор вказує на те, що для написання свого дослідження він використовував першоджерело – збірник актів та документів на французькій та італійській мові. В якому розглянув листування Даніеля Маніна з головними діячами революції, документи та мемуари італійських державних службовців. Що стосується документів Австрійської імперії то вони були використані досить стисло і з великою обережністю [2, С. 285–286].

Для того, щоб дослідити ситуацію в Італії 1848 років, необхідно розглядати передумови виникнення революційних подій. У часописі «Вісник Європи» кореспондент Авсеєнко В. зазначає, що задовго до революційних подій, у 1815 році австрійський уряд змушений був обов'язково надати ломбардо-венеціанському королівству конституційний устрій. Але відомо, що Австрійська імперія неохоче приступала до своїх обіцянок. Тому на перших порах було виконано тільки деякі реформи, які утримувались діями Наполеона [2, С. 286].

Території Італії були розташовані таким чином, що північні області - Ломбардія і Венеція приєдналися до Австрійської імперії. Поряд було створене Сардинське Королівство (П'ємонт), яке охоплювало П'ємонт та о. Сардинію. В Центральній Італії були відновлені герцогства Парма, Модена, Тоскана і Лукка, які знаходилися під австрійським впливом, у Папській області була відновлена світська влада папств; на півдні - королівство обох Сицилій [12, с. 4].

У 20-х роках XIX століття Італія була відсталою країною. На Віденському конгресі Австрійська імперія отримала найрозвиненішу промислову частину – Ломбардію і Венецію, тому була зацікавлена у збереженні своїх італійських володінь, а отже, в слабкості Італії. У часописі «Вісник Європи» кореспондент пише, що австрійський уряд згодом зрозумів свою могутність та перестав побоюватись будь-яких подальших конституційних дій у ломбардо-венеціанському королівстві [2, С. 286].

Поширилися репресивні методи розправи з таємничими організаціями. Були прийняті жорстокі цензурні міри заборонялося поширення зарубіжних ліберальних і демократичних видань. Церква і духовенство хотіли відновити контроль над суспільством.

Точно така ситуація як в Італії, автор статті «Вісник Європи» зазначив, що була і в Угорщині, і на слав'янських землях [2, С. 286]. Майже частина населення були пов'язані з сільським господарством. Більшість селян змушені були на кабальних умовах орендувати землю у поміщиків. Найбільш поширеною формою оренди була напівфеодальна здольщина, при якій селянин віддавав більшу частину врожаю поміщику [9, С. 235].

Авсеєнко В.Г. у часописі «Вісник Європи» зазначає, що у 1846 році помирає папа Григорій XVI – на папський престол вступив Пій IX, який поклав початок боротьбі за реформи в Італії. Великого розмаху невдоволень досягла у 1847 році [2, С. 288]. Для того, щоб покращити ситуацію, новий папа оголосив політичну амністію і дозволив повернутися вигнанцям. Повсюди почали відбуватися масові збори, прокламації і маніфестації, де люди вимагали свободи слова, друку, а також створення національної гвардії.

У «Віснику Європи» досить коротко описується ситуація 1847 року, особливу увагу кореспондент зосереджує на масових невдоволеннях. Свої протести і вимоги вперше склав і оприлюднив спеціальний комітет на чолі з графом Шпауром, губернатором Мілану. В ряді документів річ йшла про те, що роботою ломбардо-венеціанського королівства повинен керувати віце-король, його помічниками повинні обиратися люди з італійським походженням. Королівство повинно мати своє окреме господарство і не виключати себе в участі у загальнодержавних повинностей [2, С. 288].

Саме завдяки подіям в Мілані, великого обсягу набувають невдоволення в Венеції. Венеціанський народ тепер, також, бажав об'єднання в ломбардо-венеціанське королівство. На думку кореспондента «Вісника Європи», організатором венеціанського масового невдоволення виступає

республіканець-адвокат Даніель Манін, який вв'язав Італію в боротьбу з Австрією.

21 грудня 1947 року Даніель Манін з'явився на центральних венеціанських зборах і представив свої вимоги. Кореспондент Авсеєнко В. писав, що вимогами адвоката було те, щоб конституційні закони Італії, створенні у 1815 році, виконувались урядом. На основі цих законів, італійську національність, Австрійська імперія повинна поважати, а на території ломбардо-венеціанської провінції повинно з'явитися окреме королівство на чолі з австрійським монахом; фінанси королівства не повинні змішуватись з фінансами імперії [2, С. 292].

Після ряду таких вимог, висунутих адвокатом Даніелем Маніним австрійському імператору Фердинанду II, з часопису «Вісник Європи» стає зрозумілим, що таке звернення в найближчий час приведе до боротьби Венеції з Австрією.

Імператор Фердинанд II не зміг би проігнорувати спокійно вимоги Даніеля Маніна. Про його характер та відношення до іноземців досить чітко описав відомий російський письменник Лесков М.С. у часописі «Історичний вісник», якому довелось випадково зустрітись з Фердинандом II. Досить делікатний, трохи сутоловатий, але бравий чоловік в синій австрійській куртці і у звичайному військовому кепці, постійно перебував у пошуках популярності та був ворожий до гостей [11, С.144].

У Віснику Європи повідомлялося, що Даніель Манін знав, що він виходить на боротьбу не один, що поряд з ним вийде новоутворена партія, по кількості досить незначна, але вона стояла в рядах гідних діячів національного відродження Італії. Партія переважно складалась з адвокатів і вела легальну боротьбу з австрійським урядом [2, С. 292]. Тобто, революційна партія була узаконена і проводила різноманітні прокламації.

Початком революційних подій, кореспондент Вісника Європи сповіщає, що боротьба припадала на січень 1848 рік [2, С. 296]. Революція в Італії розпочалася в державах, які найбільше страждали від національного гніту: Ломбардо-Венеціанська область, а також Сицилійські Королівства.

Військовим австрійським головнокомандуючим в Ломбардо-Венеціанській області був фельдмаршал Радецький, він же й мав диктаторські повноваження.

З 12 січня невдоволене населення Палермо розпочало свій мітинг, на якому зібралась велика кількість невдоволеного населення. Людям керівники таємних організацій почали роздавати зброю. Під керівництвом революційного діяча Ла Мазі швидко були сформовані повстанські загони, які склалися головним чином з буржуазії та міської бідноти. Цього ж дня був створений Тимчасовий комітет на чолі з Ла Мазією. Повстання оголосили демократичні сили острова. Вони вимагали незалежності Сицилії в рамках італійської федерації і відновлення конституції 1812 року. [12, с. 16].

Через два дні повстанці захопили більшу частину міста. А вже 23 січня був створений Генеральний комітет, який виконував функції нової влади. Його очолив учасник сицилійської революції 20-х років Руджеро Сеттімо [5, С. 13]. У лютому 1848 року Сицилія, крім фортеці Мессіні і м. Сіракузи, була очищена від королівських військ. Генеральний комітет Палермо був реорганізований в Тимчасове керівництво. Більшість членів уряду належала до поміркованих лібералів.

Згодом, як сповіщає кореспондент часопису «Вісник Європи», підняли повстання патріотів Чілентано недалеко від Неаполя. Повстання очолили представники радикальної буржуазії на чолі під проводом Костабіле Кардуччі. Вони рухалися до Неаполя, де відбувалися демонстрації. Фердинанд II був змушений піти на поступки і проголосив ряд декретів, за якими Сицилії надавалася обмежена автономія, але люди залишались невдоволені [2, С. 297].

У кінці січня в Неаполі пройшли бурхливі демонстрації з вимогою конституції. Були підняті прапори італійських національних кольорів, кольорів карбонарів. Тепер, навіть, самі генерали стали переконувати короля в необхідності змін. Фердинанд II опублікував звернення про конституцію. В якій передбачалося введення двопалатного парламенту - палату перів призначав король, палата депутатів обиралася, але король зберігав за собою величезні повноваження [8, с. 64].

Для того, щоб хоч якось урегулювати революційні невдоволення в Італії, у «Віснику Європи» сповіщалось, що Даніеля Маніна було заарештовано [2, С. 298]. Австрійський уряд планував заключити адвоката до довічного ув'язнення і цим самим покласти кінець революції.

В останній день лютого 1848 року, повідомляв кореспондент часопису «Вісник Європи», розпочалась революція у Парижі. Тим самим, події в Парижі, завадили австрійському уряду припинити повстання в Італії. Також 16 березня, у Венеції, почали розповсюджуватись чутки про те, що в Вені розпочалась революція. Згодом ці чутки підтвердились тим, що у пресі з'явилися заголовки в Вені імператор подарував своєму народу свободу і свободу печаті [2, С. 299].

Обурене італійське населення 17 березня 1848 року організувало демонстрацію з вимогою від австрійського уряду відпустити Даніеля Маніна, Томмазо та ще трьох соратників арештованих у січні. Губернатор, який не володів інформацією, про те, що відбувалося у Вені, вважав за краще задовольнити вимогу натовпу і звільнити полонених. У часописі «Вісник Європи» повідомлялося, що народ з криком «Хай живе Італія!» кинувся до будівлі в'язниці і власноруч визволили та винесли своїх героїв [2, С. 300].

Наступного дня на площі святого Марка знову пройшла демонстрація, під час якої австрійські солдати почали вбивати венеціанців. Кривавий акт австрійців викликав протест з боку жителів. На пропозицію Даніеля Маніна муніципалітет звернувся до губернатора Венеції графа Парффі з вимогою організувати національну гвардію. У цей же день, пізно ввечері, як повідомлялось у часописі «Вісник Європи», з'явився губернатор на балконі свого дому. Проголосив народу, що імператор дарує своїм італійським підданам свободу друку, створення національної гвардії і обіцяв в найближчий час створити центральну конгрегацію [2, С. 300].

Найближчі знайомі Даніеля Маніна не могли повірити тому, що австрійський уряд так просто погоджується з умовами венеціанських революціонерів. Як повідомляє кореспондент «Вісника Європи»: на подальшу активну політичну діяльність

Даніеля Маніна дивилися зі співчуттям. Під час свого ув'язнення, погіршилось його здоров'я і це стало помітним для всіх його найближчих друзів [2, С. 302].

Схожі революційні події відбулися і у Ломардії Мілані, де народ також з боєм відстоював свої права. Імператор Фердинанд II і тут змушений був погодитися з вимогами і надати свободу друку, створити національну гвардію і роздати амністію в'язням.

На думку російського історика Богдановича М.І. італійський народ повстав проти Австрії, король сардинський Карл Альберт вирішив скористатися обставинами і розширити кордони. Тому 24 березня виступив з закликом до Ломбардії та Венеції, пообіцявши зробити все для того, щоб Італія стала єдиною імперією. Така промова стала причиною для того, щоб австрійський уряд оголосив війну Італії [4, С. 6].

Даніель Манін, не звертаючи уваги на ситуацію, яка відбувалася в Італії, усю свою увагу зосередив в цей час на ідеї взяття арсеналу. Арсенал служив головним стратегічним пунктом, та головною опорою для австрійців – заволодіти ним, означало заволодіти Венецією. Не довго зволікаючи зі своєю ідеєю, у «Віснику Європи» сповіщається, що 22 березня Даніель Манін разом зі своїм 16-літнім сином Джорджіо без бою захопили арсенал. Виходячи з арсеналу Д. Манін проголосив, що тепер венеціанці вільні [2, С. 310].

Після захоплення арсеналу на площі святого Марка, Даніель Манін проголосив республіку і вже 23 березня сформував тимчасовий уряд Венеціанської Республіки. Президентом якої став він сам. Віце-король утік до Верони. У Мілані, кореспондент «Вісника Європи» описує, що кровава боротьба австрійських військ на чолі з графом Родецьким тривала цілих п'ять днів [2, С. 314]. Після бомбардування граф Радецький був змушений покинути територію Мілану.

Військовий історик Богданович М.І. писав, що причиною поразки австрійської армії було спричинено тим, що італійська армія славилася в Європі своєю тактикою, офіцерським складом, також сили цієї армії у 1848 році були вдвічі більшими по чисельності, ніж у Австрії [4, С. 40].

Одночасно Венеція і Мілан стали незалежними. Для Венеціанської Республіки, необхідним було її визнання іншими країнами, допомога сусіднім територіям Італії, а також формування армії для війни з Австрійською імперією.

У «Віснику Європи» сповіщається, що для подальшої війни Італії з Австрійською імперією необхідні були союзники. На допомогу іноземних держав сподіватися було нічого. Єдиним шансом, на який можна було розраховувати – це об'єднання військових сил з сардинським королем Карлом-Альбертом [2, С. 315].

Уряд Карла-Альберта згоден був допомагати Венеції, якщо Ломбардо-Венеціанська Республіка об'єднається з П'ємонт. У часописі «Вісник Європи» повідомлялося, що Даніель Манін розумів: настане день, коли необхідно буде приєднання. Як зазначав, кореспондент часопису, військове положення Венеції було досить тяжким [2, С. 321 – 322]. У зв'язку з таким положенням Республіки, Даніель Манін 18 червня скликав засідання на якому розглядалося політичні та військові питання Венеції, створення нового Тимчасового уряду, а також приєднання Венеції до П'ємонту.

5 липня 1848 року Ломбардо-Венеціанська Республіка об'єдналася з П'ємонт. Утворилось Ломбардо-Сардинське королівство, яке користувалося усіма правами та привілеями, які давалися Ломбардії.

У часописі «Віснику Європи» кореспондент Авсеєнко В.Г. сповіщає, що продовжуючи бойові дії п'ємонтської армії з австрійською, недалеко від Кустоцці 24 червня 1848 року армія Карла-Альберта отримала поразку. Ситуація була досить тяжкою, армія Радецького дійшла до Мілану і вже 6 серпня між воюючими сторонами було заключено перемир'я. Отож, п'ємонтці повинні були покинути Венеціанську область і вивести свою ескаду з Адріатичного моря [2, С. 325].

Для венеціанців такий хід подій ознаменувався перемогою. Королівські комісари відмовились від своєї участі в управлінні Венеції, французький консул пообіцяв фінансову допомогу у боротьбі з Австрійською імперією, а Даніель Манін залишився один керувати Венеціанською республікою.

Воєнний історик Богданович М.І. писав, що для перемоги Радецький на початку війни володів незначними силами, він звертав увагу на збереження своїх військ і робив усе, щоб виграти час. Протягом п'яти тижнів він вичікував вдалого моменту для переходу в атаку для того, щоб продовжити безвихідність противника [4, С. 41].

Після проголошення Венеціанської республіки на чолі з Д. Маніним ситуація в Італії була досить тяжкою. Облава Венеції, військами графа Радецького тривала з усіх боків. На сторінках «Вісника Європи» кореспондент пише, що по всій Італії простягалися потоки людської крові, патріотизм почав згасати, народ не йшов за своїм диктатором [3, С. 256]. Сам Даніель Манін, сподівався на допомогу Європи, але у висвітленні часопису пишеться, що ні Франція, ні Англія не збиралися допомагати Італії. Вони придержувались нейтралітету [3, С. 258].

У Австрійської імперії, Богданович М.І. відмічає, що армія графа Радецького була посилена значною підмогою, а італійська – була ослаблена понесеними нею втратами, хоча й була укомплектована під час перемир'я, але не мала переваги у кількості військ в порівнянні з Австрією [4, С. 42].

Військові дії, після підписання сардино-австрійського перемир'я відновилися у жовтні 1848 року. У «Віснику Європи» кореспондент сповіщає, що венеціанський уряд сам віддав генералу Папі наказ зав'язати масові заворушення, щоб підняти патріотизм у народу [3, С. 263].

Заворушення розпочалося в селищі Кавалліно, в якому проживали австрійці. Італійська армія, завдала неминучих втрат населенню і повернулася з перемогою. Наступним заворушенням було взяття флоту Месре, що відновило патріотизм у італійського народу і підняло авторитет Данієля Маніна в країні. Карл-Альберт, також відновив військові дії проти австрійців, але зазнав поразки.

Кореспондент «Вісника Європи» писав, що поразка Карла-Альберта показала, що австрійська армія оснащена краще ніж п'ємонтська. Венеція залишилась відірваною від Італії,

європейські країни не збиралися допомагати – Республіка стала беззахисною перед ворогом [3, С. 267].

На думку Богдановича М.І., відновлення військових дій зі сторони Карла-Альберта надійшло не через особисту його ініціативу, а такого вчинку від нього вимагала ліберальна партія [4, С. 43].

У травні 1849 року армія на чолі з генералом Радецьким ввійшли до Венеції і оголосили свої вимоги для припинення війни: повна покірність народу, повна передача австрійському уряду усіх арсеналів, військової флотилії, зброї, казни, громадянських будівель. З своєї сторони генерал Родецький пропонував: дозвіл усім громадянам покинути місто, амністію для усіх офіцерів-республіканців.

У «Віснику Європи» сповіщається, що венеціанське населення, яке було настроєне досить патріотично, відмовилось приймати вимоги генерала Родецького тому розпочалась оборона Республіки. Австрійський уряд не був готовим до такого повороту подій, тому звернувся з проханням по допомогу до Російської імперії. Кореспондент часопису писав, що втручання Росії, в очах західних дипломатів, давало австрійському питанню нового значення, перетворювало його в загальноєвропейську проблему [3, С. 273].

Однак, до загальноєвропейської проблеми це не дійшло. Генерал Родецький продовжував боротьбу з Італією. З кожним днем, оборонятися італійцям було все складніше: італійські гроші знецінювались, боєприпасів становилося все менше, продовольчі запаси закінчувались, промислові заводи були розбиті австрійцями.

Найбільшого удару австрійська армія завдала 21 липня 1849 року Венеції – Республіка була розбита. У «Віснику Європи» повідомлялося, що Даніель Манін нічого більше не хотів, як тільки продовжувати керувати, на скільки можна; він знав дуже добре, що Австрія ніколи не дасть Венеції більше, ніж в пунктах ультиматуму. Однак, претендувати на більше, стало необхідним для народу. І цей план виконати йому вдалось [3, С. 282].

Боротьба за незалежність Венеції продовжувалась, але населення було змучене антисанітарією, голодом і холерою. У своїх мемуарах італійський полководець Джузеппе Гарібальді писав, що одне з неприємніших моментів було дезертирство, особливо серед офіцерів, дезертири збирались групами, бродили по селам і скоювали всілякі насилля і це були солдати Гарібальді [6, С. 182].

В результаті, з досить тяжкою ситуацією в Італії, 14 серпня 1849 року уряд П'ємонту підписав декларацію про мир з Австрійською імперією, а 24 серпня таку ж декларацію підписала і Венеція. У «Віснику Європи» сповіщалося, що після підписання декларації діяльність Тимчасового уряду припинялась, влада переходила до муніципалітету, а лідери революційних подій в Італії повинні були відправитись у вигнання [3, С. 297].

Богданович М.І. у своїй монографії порівнював останній похід 1849 року графа Родецького з походом Наполеона Бонапарта 1800 року в Італію. Історик вважав, що дії графа Родецького були такі несподівані для його ворогів, що вони не могли дати собі звіт про невдачі [4, С. 54-55]. Британський історик Паул Гінспург притримувався такої думки, що мрією Данієля Маніна було те, щоб Венеція стала незалежною, але лідеру не вдалося розробити успішну військову стратегію і тактику, завдяки якій Італія стала незалежною. У всякому разі, Республіка створена Даніелем Маніним виховувала народний ентузіазм [15, С. 419].

У висвітленні часопису «Вісник Європи» революційної боротьби Італії з Австрійською імперією, кореспондент Авсеєнко В.Г. пише, що Італія, так сильно хотіла стати незалежною, що 1848 – 1849 роки – це період невдалих спроб до незалежності. Лідери італійської революції 1848 року підібрали не правильну тактику, вони були досить замріяні і далекі від дійсності. Італія була приречена на поразку [3, С. 306].

Таким чином, з усіх територій Італії, які виявилися втягнуті в революційну боротьбу з Австрійською імперією, Венеція виявилася самою стійкою державою. Аналізуючи висвітлення особливості розвитку революції 1848 – 1849 років

за матеріалами часопису, можна відмітити, що передумовами боротьби стало велике бажання Італії отримати незалежність і цю ідею підтримував адвокат, національний італійський діяч Даніель Манін – патріот своєї справи.

Причиною поразки стало невдало розроблена військова стратегія Італії, їй не вистачило власних сил для подолання ворога. У Австрійській імперії, навпаки, армія була добре укомплектована та вміло продумана тактика, що забезпечило легку перемогу.

Отже, революційна боротьба Італії з Австрійською імперією достатньо обширно і в цілому детально відображена часописом «Вісник Європи». Кореспондент журналу, визнав, що Італія не могла одержати перемогу, оскільки не була готовою до такої масштабної війни без підтримки. Часопис акцентував увагу на помилковості дій Даніеля Маніна та усього італійського уряду в боротьбі за незалежність. Позиція «Вісника Європи» була спрямована на аналіз проблеми поразки Італії в боротьбі з Австрією і її нездатність знайти країн союзників для допомоги в революційній боротьбі.

Література

1. Авербух Р.А. Революция и национально-освободительная борьба в Венгрии 1848 – 1849 / Р.А. Авербух. – М.: Наука, 1965. – 101 с.
2. Авсеенко В. Борьба Венеции с Австрией в 1848 – 1849 гг. / В. Авсеенко // Вестник Европы. – СПб, 1866. – №55. – С. 286 – 326.
3. Авсеенко В. Борьба Венеции с Австрией в 1848 – 1849 гг. / В. Авсеенко // Вестник Европы. – СПб, 1866. – №56. – С. 255 – 302.
4. Богданович М.И. Описание походов графа Родецкого в Италии 1848 – 1849 годов / М.И. Богданович. – С.-Пит.: воен. учеб. заведение, 1849. – 57 с.
5. Варварцев М.М. Джузеппе Мадзіні, мадзінізм і Україна / М.М. Варварцев. – К.: Унів. вид-во Пульсари, 2005. – 303 с.

6. Гарибальди Дж. Мемуары / Дж. Гарибальди. – М.: Наука, 1966. – 484 с.
 7. Европейские революции 1848 года. «Принцип национальности» в политике и идеологии / В.Н. Виноградов, Т.М. Исламов, Л.А. Кирилина [и др.]; отв. ред. С.М. Фалькович. – М.: Индрик, 2001. – 456 с.
 8. Кан С.Б. Революция 1848 года в Австро-Венгрии и Германии / С.Б. Кан. – М.: Учпедгиз, 1948. – 232 с.
 9. Кучин В. Всемирная вольновая история от 1800 г. до 1849 г. / В. Кучин. – М.: Ридеро, 2015. – Т.1. – 600 с.
 10. Лебедев П. Граф Радецкий и его походы в Италии в 1848 и 1848 гг. / П. Лебедев. - С.-Пит.: воен. учеб. заведение, 1850. – 87 с.
 11. Лесков Н.С. Император Франц-Иосиф без этикета / Н.С. Лесков // Исторический вестник. – СПб, 1881. – январь – С. 139 – 146.
 12. Невлер В.Е. К истории воссоединения Италии / В.Е. Невлер. – М.: гос. соц.-эконом. изд-во, 1936. – 160 с.
 13. Ротштейн Ф.А. Из истории прусско-германской империи / Ф.А. Ротштейн. – М.: АН СССР, 1948. – 242 с.
 14. Хобсбаум Э. Дж. Венецианские революции 1789 – 1848 / Э. Дж. Хобсбаум. – Ростов н-Дону: Феникс, 1999. – 480 с.
 15. Ginsborg P. Daniele Manin and the Venetian Revolution of 1848 – 49 / P. Ginsborg. – New York: Cambridge university press, 1979. – 417 p.
-
1. Averbuh R.A. Revolyutsiya i natsionalno-osvoboditelnaya borba v Vengrii 1848 – 1849 / R.A. Averbuh. – М.: Nauka, 1965. – 101 s.
 2. Avseenko V. Borba Venetsii s Avstriey v 1848 – 1849 gg. / V. Avseenko // Vestnik Evropyi. – SPb, 1866. – #55. – S. 286 – 326.
 3. Avseenko V. Borba Venetsii s Avstriey v 1848 – 1849 gg. / V. Avseenko // Vestnik Evropyi. – SPb, 1866. – #56. – S. 255 – 302.
 4. Bogdanovich M.I. Opisanie pohodov grafa Rodetskogo v Italii 1848 – 1849 godov / M.I. Bogdanovich. – S.-Pit.: voen. ucheb. zavedenie, 1849. – 57 s.

5. Varvartsev M.M. Dzhuzeppe Madzini, madzinszm I Ukraina / M.M. Varvartsev. – K.: Univ. vvd-vo Pulsary, 2005. – 303 s.
6. Garibaldi Dzh. Memuaryi / Dzh. Garibaldi. – M.: Nauka, 1966. – 484 s.
7. Evropeyskie revolyutsii 1848 goda. «Printsip natsionalnosti» v politike i ideologii / V.N. Vinogradov, T.M. Islamov, L.A. Kirilina [i dr.]; otv. red. S.M. Falkovich. – M.: Indrik, 2001. – 456 s.
8. Kan S.B. Revolyutsiya 1848 goda v Avstro-Vengrii i Germanii / S.B. Kan. – M.: Uchpedgiz, 1948. – 232 s.
9. Kuchin V. Vsemirnaya volnovaya istoriya ot 1800 g. do 1849 g. / V. Kuchin. – M.: Ridero, 2015. – T.1. – 600 s.
10. Lebedev P. Graf Radetskiy i ego pohodyi v Italii v 1848 i 1848 gg. / P. Lebedev. - S.-Pit.: voen. ucheb. zavedenie, 1850. – 87 s.
11. Leskov N.S. Imperator Frants-Iosif bez etiketa / N.S. Leskov // Istoricheskiy vestnik. – SPb, 1881. – yanvar – S. 139 – 146.
12. Nevler V.E. K istorii vossoedineniya Italii / V.E. Nevler. – M.: gos. sots.-ekonom. izd-vo, 1936. – 160 s.
13. Rotshteyn F.A. Iz istorii prussko-germanskoy imperii / F.A. Rotshteyn. – M.: AN SSSR, 1948. – 242 s.
14. Hobsbaum E. Dzh. Venetsianskie revolyutsii 1789 – 1848 / E. Dzh. Hobsbaum. – Rostov n-Donu: Feniks, 1999. – 480 s.
15. Ginsborg P. Daniele Manin and the Venetian Revolution of 1848 – 49 / P. Ginsborg. – New York: Cambridge university press, 1979. – 417 p.

30.10.2018

УДК: 94(477): 930.85.

Остащук Віра

ПЕРЕДУМОВИ ВІДКРИТТЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ПЕРІОД РУМУНСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ (1941-1944 РР.)

Публікація присвячена дослідженню політики румунської адміністрації стосовно відкриття вищих навчальних закладів в місті Одесса. Джерельною базою дослідження є документи Державного архіву Одеської області та румунська періодична преса.

Автор простежує становлення Одеської вищої школи, яка мала базуватися, з одного боку, на класичній системі освіти розвинених країн, а з іншого, – враховувати місцеві умови, зокрема, такі як забезпечення викладацькими кадрами, відповідними установами, матеріально-технічною базою. Передбачалося відкриття Одеського університету, який мав складатися з семи факультетів: теологічного, історико-філологічного, фізико-математичного, юридичного, медичного, політехнічного та сільськогосподарського. Із них п'ять були класичними, а саме: теологічний, історико-філологічний, фізико-математичний, юридичний, медичний. Новим факультетом став теологічний, його відкриття відповідало основним напрямкам ідеологічної політики окупаційної адміністрації.

Важливим питанням, яке постало перед окупаційною адміністрацією, була потреба у професійних кадрах з вищою юридичною та економічною освітою. Радянська підготовка відповідних спеціалістів була, з точки зору нової влади, незадовільною, оскільки орієнтувалася на зовсім інший господарський та правовий устрій.

Румунська влада визнавала необхідність відокремлення технічної, сільськогосподарської, ветеринарної, художньої та музичної освіти, оскільки ці напрями не належали до класичної університетської системи освіти. З огляду на фінансові складнощі, технічна та сільськогосподарська освіта, як

наголошувалося, тимчасово були представлені відповідними факультетами Одеського університету.

В подальшому не виключалася можливість виокремлення цих напрямів підготовки зі складу університету в окремі інститути згідно з класичними освітніми канонами.

Вища художня освіта в Одесі часів окупації була представлена академією вишуканих мистецтв, а вища музична освіта – консерваторією.

Ключові слова: румунська адміністрація, вища освіта, Одеський університет, історико-філологічний факультет, юридичний факультет, консерваторія, академія вишуканих мистецтв.

Остащук Вера

ПРЕДПОСЫЛКИ ОТКРЫТИЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В ПЕРИОД РУМЫНСКОЙ АДМИНИСТРАЦИИ (1941-1944 ГГ.)

Публикация посвящена исследованию политики румынской администрации по открытию высших учебных заведений в городе Одесса. Базой исследования служили документы Государственного архива Одесской области и румынская периодическая пресса.

Автор прослеживает становление Одесской высшей школы, которая должна была базироваться, с одной стороны, на классической системе образования развитых стран, а с другой - учитывать местные условия, в частности, такие как обеспечение преподавательскими кадрами, соответствующими учреждениями, материально-технической базой. Предполагалось открытие Одесского университета, который должен был состоять из семи факультетов: теологического, историко-филологического, физико-математического, юридического, медицинского, политехнического и сельскохозяйственного. Из них пять были классическими, а именно: теологический, историко-филологический, физико-математический, юридический, медицинский.

Новым факультетом стал теологический, его открытие соответствовало основным направлениям идеологической политики оккупационной администрации.

Важным вопросом, который стоял перед оккупационной администрацией, была потребность в профессиональных кадрах с высшим юридическим и экономическим образованием. Советская подготовка соответствующих специалистов была, с точки зрения новой власти, неудовлетворительной, поскольку ориентировалась на совершенно другой хозяйственный и правовой строй.

Румынские власти признавали необходимость отделения технического, сельскохозяйственного, ветеринарного, художественного и музыкального образования, поскольку эти направления должны относиться к классической университетской системе образования. Учитывая финансовые сложности, техническое и сельскохозяйственное образование, как отмечалось, временно были представлены соответствующими факультетами Одесского университета. В дальнейшем не исключалась возможность выделения этих направлений подготовки из состава университета в отдельные институты в соответствии с классическими образовательными канонами. Высшее художественное образование в Одессе было представлено академией изящных искусств, а высшее музыкальное образование - консерваторией.

Ключевые слова: румынская администрация, высшее образование, Одесский университет, историко-филологический факультет, юридический факультет, консерватория, академия изящных искусств.

Ostashchuk Vira

PREREQUISITES FOR THE OPENING OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS DURING THE ROMANIAN ADMINISTRATION(1941-1944)

The publication is devoted to the research of the policy of the Romanian administration regarding the opening of higher education

institutions in the city of Odessa. The source of the research is the documents of the State Archives of the Odessa region and the Romanian periodical press.

The author traces the formation of the Odessa Higher School, which should be based, on the one hand, on the classical system of education of developed countries, and on the other - to take into account local conditions, in particular, such as providing teaching staff, relevant institutions, material and technical base. It was supposed to open Odessa University, which should consist of seven faculties: theological, historical-philological, physical and mathematical, legal, medical, polytechnical and agricultural. Of these, five were classical, namely: theological, historical and philological, physical and mathematical, legal, medical.

The new faculty became a theological one, its discovery was in line with the main directions of the ideological policy of the occupation administration.

An important issue that faced the occupation administration was the need for professional staff with higher legal and economic education. The Soviet training of the relevant specialists was, from the point of view of the new government, unsatisfactory, since it was guided by a completely different economic and legal arrangement.

The Romanian authorities recognized the need to separate technical, agricultural, veterinary, artistic and musical education, since these directions did not belong to the classical university system of education. Taking into account financial difficulties, technical and agricultural education, as it was emphasized, was temporarily represented by the relevant departments of the Odessa University

In the future, the possibility of distinguishing these areas of training from the university into separate institutes according to the classical educational canons was not excluded.

The highest artistic education in Odessa during the occupation was presented by the Academy of Fine Arts, and higher musical education was conservatory.

Key words: Romanian administration, higher education, Odessa University, Faculty of History and Philology, Faculty of Law, Conservatory, Academy of Fine Arts.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-10(262)- 254-266

Постановка проблеми. Інтеграція, демократизація і гуманізація української освіти у світову освітню систему вимагають критичного аналізу її розвитку у різні історичні періоди.

Актуальність проблеми обумовлена недостатньою вивченістю цієї сторінки історії Одеси. Без вивчення окреслених проблем неможливе цілісне бачення історії Другої Світової війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексного історичного дослідження присвяченого означеним проблемам на сьогодні не існує, хоча окремі аспекти окупаційної політики, в тому числі освітньо-наукові розглядалися в контексті більш ґрунтовних робіт, присвячених добі окупації. Їх можна поділити на чотири групи: радянські (Левит І.Є., Єгоров В.Ф., Зотов Н.І.), сучасні вітчизняні (Щетніков В.П., Черкесов А.А. і Гридін В.П.), американські (А. Даллін), румунські та молдавські (А. Габор, О. Веренка, Р. Соловей) дослідники.

Джерельною базою дослідження є фонд “Одеський університет Дирекції Культури губернаторства Трансністрії” Державного архіву Одеської області та румунська періодична преса, яка виходила у 1941 – 1944 рр. в Одесі, зокрема «Одесская газета», «Одесса», «Молва».

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досить довго дослідники були позбавлені можливості об’єктивно і неупереджено вивчати питання, пов’язані з реалізацією німецько-румунською окупаційною владою освітньої політики на Півдні України. Об’єктивне вивчення цієї проблеми сприятиме відновленню повноти історичної пам’яті, яка десятиліттями фальсифікувалася через ідеологічні причини.

Виходячи з цього, **метою даної роботи** є дослідити політику румунської окупаційної адміністрації стосовно відкриття вищих навчальних закладів м. Одеси

Виклад основного матеріалу.

Румунська система освіти передбачала наявність трьох ступенів: початкової (народної) освіти, яка була обов'язковою, середньої та вищої освіти [5]. Проблемами розвитку вищої освіти займалася субдирекція вищої освіти та наукових досліджень, яка функціонувала у складі дирекції культури [6].

Кураторство над вищими навчальними закладами та здійсненням необхідних реформ вищої освіти було доручено професору Бухарестського університету Траяну Херсені.

Принципи реформування вищої освіти в Одесі були викладені в інструкції дирекції культури губернаторства «Про структуру університету». Реформа Одеської вищої школи, згідно з документом, мала базуватися, з одного боку, на класичній системі освіти розвинених країн, а з іншого, – враховувати місцеві умови, зокрема, такі як забезпечення викладацькими кадрами, відповідними установами, матеріально-технічною базою.

Виходячи з цього, університет мав складатися з семи факультетів: теологічного, історико-філологічного, фізико-математичного, юридичного, медичного, політехнічного та сільськогосподарського. Із них п'ять були класичними, а саме: теологічний, історико-філологічний, фізико-математичний, юридичний, медичний.

Відкриття теологічного факультету обґрунтовувалося існуванням аналогічних інституцій в університетах Болгарії, Греції, Румунії, Сербії. Православна теологія до революції викладалася також в духовних академіях Петербургу, Москви, Києва.

Відкриття теологічного факультету обґрунтовувалося румунською владою необхідністю забезпечення повноти університетської освіти й науки. Варто додати, що його відкриття відповідало основним напрямкам ідеологічної політики окупаційної адміністрації.

Історико-філологічний факультет, як зазначалося вище, також входив до системи класичної університетської освіти, однак його організація зазнала впливу місцевої специфіки. Відкриття літературно-філософського або історико-філологічного факультету мало на меті задоволення потреби у

викладачах філософії, історії, латини, західноєвропейських мов, російської мови та літератури на окупованих територіях. Факультет також мав готувати наукових співробітників історичних музеїв, архівів, бібліотек. З огляду на це у його складі формувалося кілька відділень, а саме: філософське, історичне, класичної філології, романо-германської філології, російської мови та літератури. Відділення мали готувати кадри, які до того навчалися у вищих навчальних закладах, що існували в Одесі в радянські часи у вигляді окремих інститутів (інституту іноземних мов) або факультетів університету (історичного, філологічного, російської мови та літератури).

Відповідно до класичної системи університетської освіти передбачалося відкриття фізико-математичного факультету, або факультету точних наук. Він мав готувати викладачів математики, космографії, фізики, хімії, природознавства, географії, а також кваліфікованих співробітників природничо-наукових музеїв, обсерваторій, лабораторій, дослідних станцій, науково-дослідних інститутів і т.д. [7]. В дореволюційній Росії такий факультет складався з двох відділень: математичних та природничих наук. В інструкції «Про структуру університету» зазначалося, що на базі факультету мали працювати математичне, фізичне, хімічне, біологічне, геологічне, географічне відділення. Такий підхід був обумовлений місцевою специфікою, оскільки в радянські часи в Одеському університеті ці спеціальності були представлені окремими факультетами (математичний, фізичний, хімічний, біологічний, географічний).

Важливим питанням, яке постало перед окупаційною адміністрацією, була потреба у професійних кадрах з вищою юридичною та економічною освітою. Радянська підготовка відповідних спеціалістів була, з точки зору окупаційної влади, незадовільною, оскільки орієнтував на зовсім інший господарський та правовий устрій. Нестачу кадрів зумовлювало і те, що 1930 р. в Одесі з політичних міркувань юридичний факультет було ліквідовано, оскільки, на думку більшовиків, юристи старої школи не могли забезпечити викладання права у марксистсько-ленінському дусі. Пізніше, внаслідок того, що необхідність юридичної освіти була усвідомлена радянським

керівництвом, постановою Ради Народних Комісарів про відновлення університетів на Україні, в тому числі Одеського, поновлювалася діяльність юридичних факультетів. Однак до 1941 р. ця постанова реалізована не була [8].

Відкриття юридичного факультету мало забезпечити Транснїстрію працівниками юстиції (суддями, слідчими, прокурорами, адвокатами), керівним персоналом адміністративних, фінансових установ, а також економістами, викладачами права та політичної економії в середніх школах.

Варто мати на увазі, що у багатьох країнах, наприклад, Англії, Бельгії, Нідерландах, Швейцарії, Угорщині, Японії, деяких університетах Німеччини (Кельн, Мюнхен) економічна освіта здійснювалась на окремих економічних факультетах у складі університету. Такі ж підходи були притаманні і радянській вищій школі (напр. в Харкові, Тбілісі). Інколи економічний факультет входив до складу політехнікуму (наприклад, в Петербурзі та Ризі до революційної) або галузевих технічних інститутів (наприклад, в Одеському інституті консервної промисловості в радянські часи). Часто економічна освіта була також представлена спеціальними навчальними закладами (в Німеччині, Франції, Італії, Румунії). В дореволюційній Росії такими були комерційні інститути, а в Радянському Союзі – інститути народного господарства, інженерно-економічні, радянської торгівлі, фінансово-економічні, кредитно-економічні, планові тощо. В Одесі на 1941 р. існували кредитно-економічний інститут та інститут Радянської кооперативної торгівлі.

У зв'язку з необхідністю економії та браком викладацьких кадрів у галузі економічних наук (як зазначалося вище, радянські фахівці в цій галузі вважалися некваліфікованими) створення в Одесі окремого економічного факультету або інституту було визнане недоцільним. Викладання економічних дисциплін було організоване на юридичному факультеті. Подібна практика існувала в кількох навчальних закладах дореволюційної Росії, Німеччини та Швейцарії, де відповідні факультети мали назву «факультет правових та державних наук».

Таким чином, формування юридичної та економічної університетської освіти, з огляду на місцеву специфіку (принципово відмінний попередній, тобто радянський господарський та правовий устрій), відбувалося, з одного боку, за класичними зразками університетської освіти, з іншого, – здійснювалося з урахуванням дефіциту кадрів.

Велика увага у формуванні вищої школи надавалася організації медичного факультету. У його складі мало розпочати роботу фармацевтичне відділення, а також відділення фізичної культури.

У деяких країнах, в тому числі – Радянському Союзі, існували окремі хіміко-фармацевтичні інститути. Фармацевтичні факультети існували також у складі університетів, або фармацевтичні відділення – при медичних факультетах. Для румунської влади в Одесі з економічних причин остання модель організації факультету видавалася більш доцільною. Для його формування були використані викладацькі кадри та майно хіміко-фармацевтичного інституту, який діяв в Одесі до 1941 р.

На майбутнє дирекцією культури планувала створити на медичному факультеті також відділення фізичної культури за зразком Вищої школи фізичного виховання в Бухаресті. Воно мало готувати не тільки викладачів, а й науковців в галузі фізичної культури та гігієни в середніх школах.

У складі Одеського університету, окрім п'яти класичних факультетів, як уже зазначалося, функціонували також політехнічний та сільськогосподарський з їх підрозділами. Румунська влада визнавала необхідність відокремлення технічної, сільськогосподарської, ветеринарної, художньої та музичної освіти, оскільки ці напрями не належали до класичної університетської системи освіти. З огляду на фінансові складнощі, технічна та сільськогосподарська освіта, як наголошувалося, тимчасово були представлені відповідними факультетами Одеського університету.

Політехнічний факультет мав у своєму складі наступні відділення: електромеханічне, будівниче та харчової

промисловості; сільськогосподарський факультет – агрономічне, зоотехнічне та земледубівельне.

В подальшому не виключалася можливість виокремлення цих напрямів підготовки зі складу університету в окремі інститути згідно з класичними освітніми канонами [9].

Вища художня освіта в Одесі часів окупації була представлена академією вишуканих мистецтв, а вища музична освіта – консерваторією [10].

Окремої уваги заслуговує юридичний статус новостворених факультетів та відділень. Згідно з інструкцією «Про структуру університету», відділення факультетів були не адміністративними, а навчальними одиницями. Вони мали окремий навчальний план, що визначав спеціальність осіб, які закінчували той чи інший факультет університету. У разі великого обсягу роботи на відділенні припускалося створення посади помічника або заступника декана (продекана), наприклад, на фармацевтичному відділенні та на відділенні фізичної культури [11].

Перетворення відділень на окремі факультети за радянським зразком визнавалося недоцільним, оскільки, по-перше, велика кількість факультетів призвела б до ускладнення університетської структури та надмірного збільшення кількості членів в колегіальних органах, як то правління або сенат університету. По-друге, таке дроблення спричинило б збільшення адміністративних та канцелярських витрат, зокрема на заробітну платню деканам та технічними секретарям факультетів, що було визнано недоцільним з огляду на порівняно невелику кількість студентів на спеціальностях. Крім того, надмірний поділ університету на факультети призводив, з одного боку, до того, що ради факультетів складалися б з дуже малої кількості членів, а, з іншого – професори, які читали загальні курси для декількох факультетів, опинилися б надмірно [12].

Подібна політика проводилася щодо поділу відділень на спеціальності (наприклад, механіка, астрономія, геофізика). Дроблення було визнане надмірною спеціалізацією вищої освіти, яка не виправдовувала ні потребами середньої школи,

ані промисловості, сільського господарства та наукових установ. Крім того, деякі спеціальності не мали попиту в умовах війни. Передбачалося, що вузька спеціалізація повинна бути надана після завершення університету. З огляду на це деякі факультети (теологічний, юридичний) взагалі не мали відділень.

Спеціалізація мала проводитися на старшому курсі відповідного відділення шляхом встановлення факультативних або альтернативно-обов'язкових курсів. Не відбиваючись у дипломі спеціаліста, який закінчив факультет, спеціалізація мала встановлюватися за списком прослуханих і зарахованих дисциплін [13].

Варто відмітити, що відділення відкривалися не одразу. Це було пов'язане з малою кількістю студентів або недостатнім забезпеченням викладачами-спеціалістами.

Однак, у перший рік роботи університету відкривалися відділення і за малої кількості студентів. Мотивувалося тим, наприклад, що Новоросійський університет розпочав свою роботу у 1865 році, маючи на історико-філологічному факультеті всього 20 студентів.

Висновки. Таким чином, аналіз нормативної бази вищої освіти в Одесі дає можливість стверджувати, що румунська окупаційна адміністрація в основу формування вищих навчальних закладів намагалася закласти класичну систему університетської освіти з урахуванням місцевої специфіки, а також реалій війни. Підвищена увага надавалася розвитку тих напрямків освіти, нестача в спеціалістах з яких відчувалася особливо гостро.

Література

1. Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.09.1939 – 19.11.1942) – Кишинев. – 1981. – С.319.
2. Єгоров В.Ф., Зотов Н.І. 907 днів в тылу врага.– Одесса: Маяк, 1969.– 74 с.

3. Щетников В.П. Одесский университет:1941–1944 годы (по материалам оккупационной прессы) // Записки історичного факультету. – Одеса. – 1999. – Вип. 9. – С.266–271

4. Черкасов А.А. Оккупация Одессы. Год 1941. Очерки. – Одесса. – 2007. – 270 с.

5. Гридін В. Еще раз об Одессе и Транснистрии в 1941 – 1944 гг. // Юг. – 1995. – 30 июня.

5. Dallin A. Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule. – Santa Monica, 1957.– 296 p.

6. Gabor A., Nicolae A. Petcu Biserica ortodoxă și evreii în timpul lui Antonescu. "Dosarele, Istoriei", nr. 11 (75), 2002.

7. Verenka O. Administratiacivilă română în Transnistria. – Chisinau, 1993. – Rodica Solovei Activitatea Guvernamentului Transnistriei în domeniul social-economic și cultural: 19aug.1941. – 29 ian.1944.Iasi, 2004

8.Одесская газета. – 1942. – 9 ноября.

9. Одесская газета. – 1943. – 26 октября.

10.Державний архів Одеської області – Ф.2271. – Оп. 4. – Спр. 5. – Арк. 24.

11. Державний архів Одеської області – Ф.2271. – Оп. 4. – Спр. 5. – Арк. 23.

12. Державний архів Одеської області– Ф.2271. – Оп. 4. – Спр. 5. – Арк. 7.

13. Державний архів Одеської області – Ф.2271. – Оп. 4. – Спр. 5. – Арк. 24-25.

14. Державний архів Одеської області – Ф.2271. – Оп. 4. – Спр. 5. – Арк. 22.

15. Державний архів Одеської області – Ф.2271. – Оп. 4. – Спр. 5. – Арк. 24-25.

16. Державний архів Одеської області – Ф.2271. – Оп. 4. – Спр. 5. – Арк. 23-а.

1. Levyt Y.Э. Uchastye fashyst-skoy Rumynyy v ahressyy protyv SSSR. Ystoky, plany, realizatsyya (1.09.1939 – 19.11.1942) – Kyshynev. – 1981. – S.319.

2. Yehorov V.F., Zotov N.I. 907 dney v tylu vraha.– Odessa: Mayak, 1969.– 74 s.

3. Shchetnykov V.P. Odesskyy unyversytet:1941–1944 hodы (po materialam okkupatsyonnoy pressы) // Zapysky istorychnoho fakul'tetu. – Odesa. – 1999. – Vyp. 9. – S.266–271
4. Cherkassov A.A. Okkupatsyya Odessы. Hod 1941. Ocherky. – Odessa. – 2007. – 270 s.
5. Hrydin V. Eshche raz ob Odesse y Transnystryy v 1941 – 1944 hh. // Yuh. – 1995. – 30 yunya.
5. Dallin A. Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule. – Santa Monica, 1957.– 296 p.
6. Gabor A., Nicolae A. Petcu Bisericaortodoxă si evreii in timpul lui Antonescu. "Dosarele, Istoriei", nr. 11 (75), 2002.
7. Verenka O. Administratiacivilă română in Transnistra. – Chisinău, 1993. – Rodica Solovei Activitatea Guvernamentului Transnistriei on domeniul social-economic si cultural: 19auq.1941. – 29 ian.1944.Iasi, 2004
- 8.Odesskaya hazeta. – 1942. – 9 noyabrya.
9. Odesskaya hazeta. – 1943. – 26 oktyabrya.
- 10.Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti – F.2271. – Op. 4. – Spr. 5. – Ark. 24.
11. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti – F.2271. – Op. 4. – Spr. 5. – Ark. 23.
12. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti – F.2271. – Op. 4. – Spr. 5. – Ark. 7.
13. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti – F.2271. – Op. 4. – Spr. 5. – Ark. 24-25.
14. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti – F.2271. – Op. 4. – Spr. 5. – Ark. 22.
15. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti – F.2271. – Op. 4. – Spr. 5. – Ark. 24-25.
16. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti – F.2271. – Op. 4. – Spr. 5. – Ark. 23-a.

23.10.2018

НАШІ АВТОРИ

Артемов Владислав Олександрович – к.техн.н., доцент, доцент кафедри технічного сервісу та інженерної механіки, Одеський державний аграрний університет

Бандура Олександра Сергіївна – магістр, Одеський національний економічний університет

Бахчеван Евеліна Владиславівна – викладач, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, голова циклової комісії природничо-математичних дисциплін, Одеський фінансово-економічний коледж Київського національного торговельно-економічного університету

Березовська Олена Володимирівна – магістр, Запорізький національний технічний університет

Вдовічен Анатолій Анатолійович – д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту і туризму, Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Данько Тамара Олексіївна – викладач, спеціаліст вищої категорії циклової комісії природничо-математичних дисциплін, Одеський фінансово-економічний коледж Київського національного торговельно-економічного університету

Гришина Катерина Андріївна – асистент викладача кафедри українознавства, Одеська державна академія будівництва та архітектури

Гудзь Тетяна Павлівна – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Кобець Віталій Миколайович – к.е.н., доцент, доцент кафедри інформатики, програмної інженерії та економічної кібернетики, Херсонський державний університет

Карпенко Юлія Валентинівна – к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Одеський національний економічний університет

Корольков Владислав Васильович –к.е.н., доцент, декан факультету економіки та управління, Запорізький національний технічний університет

Кравченко Віра Олексіївна – к.е.н., професор, професор кафедри менеджменту, Одеський національний економічний університет

Ларін Ігор Ігорович – магістр кафедри менеджменту, Одеський національний економічний університет

Литвин Катерина Валентинівна – аспірант, Запорізький національний технічний університет

Орлов Євген Вікторович – кан. фіз.-мат. наук, доцент, Одеський національний економічний університет

Остащук Віра Іванівна – к.істор.н., ст. викладач кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури, Одеський національний політехнічний університет

Сілічева Наталія Євгеніївна – к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний політехнічний університет

Слатвінська Марина Олександрівна – к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет

Слободяник Юлія Борисівна – д.е.н., доцент, професор кафедри аудиту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Сохраньова Анастасія Юріївна – магістр, Одеський національний економічний університет

ДЛЯ ПОТАТОК

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
Збірник наукових праць

Наукове видання

За достовірність викладених фактів, цитат та інших
відомостей відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного
університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____
Підписано до друку 30.10.2018
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,5